

TC
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI
İKTİSAT YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KARL POLANYI VE
JOSEPH A. SCHUMPETER'DE
KAPİTALİST SİSTEM VE SÜRDÜRÜLEMEZLİĞİ

AYDIN KABAK
04710021

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. TURAN YAY

İSTANBUL
2007

TC
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI
İKTİSAT YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KARL POLANYI VE
JOSEPH A. SCHUMPETER'DE
KAPİTALİST SİSTEM VE SÜRDÜRÜLEMEZLİĞİ

AYDIN KABAK
04710021

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 31/07/2007
Tezin Savunulduğu Tarih: 21/09/2007

Tez Oy birliği ile başarılı bulunmuştur.

Unvan Ad Soyad
Tez Danışmanı : Prof. Dr. TURAN YAY
Jüri Üyeleri : Prof. Dr. ERCAN EREN
Prof. Dr. GÜLSÜN GÜRKAN YAY

İmza
Turan Yay
Ercan Eren
Gölsün Gürkan Yay

İSTANBUL
Temmuz 2007

ÖZ

KARL POLANYI VE JOSEPH A. SCHUMPETER'DE KAPİTALİST SİSTEM VE SÜRDÜRÜLEMEZLİĞİ

Aydın KABAK

Temmuz, 2007

İktisadi bir sistem olarak kapitalizmin, günümüzde neredeyse tüm dünya geneline egemen olduğunu görmekteyiz. Ortaya çıkardığı çeşitli aksaklıklara karşın, kapitalist sistem tartışılmaz ve vazgeçilmez bir sistem olarak sunulmaktadır. Bu tarz bir değerlendirmede, pek tabii, 1980'den sonra yaşanan dönüşümlerin ve neo-liberal iktisat politikalarının etkileri yadsınamaz. Bu çalışmada, kapitalizmin geleceğine ilişkin eleştirel bir perspektif sunan, iki büyük sosyal bilimcinin, Karl Polanyi ve Joseph A. Schumpeter'in, *Büyük Dönüşüm* ve *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi* adlı kitaplarını temel referans alarak, kapitalist sistemin sürdürülemezliğine ilişkin düşünceleri karşılıklı olarak incelenecektir. Bu bağlamda öncelikle, Polanyi ve Schumpeter'in görüşlerini genel olarak ele alarak, kapitalist sistemi sürdürülemezliğe götüren nedenler üzerinde durduktan sonra bu iki sosyal bilimcinin düşüncelerinin günümüzde neden hala tartışıldıkları ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Sonuç olarak çalışma, her ne kadar Polanyi ve Schumpeter'in kapitalist sistemde öngördükleri dönüşümler günümüzde tam olarak gerçekleşmemiş olsa da; yaşanan yeni gelişmelerle beraber, kapitalist sistemin neden olduğu bazı problemleri sorunsallaştırırken, kapitalist sistemin yeniden düşünülmesi ve sorgulanmasında, iktisat başta olmak üzere diğer sosyal bilimlerin, Polanyi ve Schumpeter'in görüşlerinden yararlanması gerektiğini savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Karl Polanyi, Joseph A. Schumpeter, Kapitalizm, Sürdürelemezlik.

ABSTRACT

CAPITALIST SYSTEM AND ITS UNSUSTAINABILITY: KARL POLANYI AND JOSEPH A. SCHUMPETER

Aydın KABAK

July, 2007

We are witnessing world-wide hegemony of the capitalism as an economic system. Despite the failures it caused, the capitalist system is reckoned as an uncontestable and indispensable system. Needless to say, one can not ignore the impacts of the transformation occurred in the 1980s and neo-liberal economic policies on such evaluation. This thesis will endeavor to carry out a comparative-analysis of the ideas of two great social scientists who presented critical perspectives on the future of capitalism, i.e. Karl Polanyi and Joseph A. Schumpeter, on the unsustainability of the capitalist system by taking up *The Great Transformation* and *Capitalism, Socialism and Democracy* as main references . In this context, focus will be initially on the general ideas of Polanyi and Schumpeter on the causes that paved the way to the unsustainability of capitalism; and then, shift to another point in order to render why the ideas of these two prominent social scientists are still debated. In conclusion, even though transformations in the capitalist system that Polanyi and Schumpeter sought did not come up fully; when recent developments are regarded, this thesis argues that not only economics but also other social sciences must benefit from the perspectives provided by Polanyi and Schumpeter while problematizing the problems that were caused by the capitalist system and rethinking/questioning of it.

Keywords: Karl Polanyi, Joseph A. Schumpeter, Capitalism, Unsustainability.

ÖNSÖZ

Yüksek lisans eğitim sürecinde ve yüksek lisans tezimin hazırlık aşamasında, yardımlarını ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, tez danışmanım Prof. Dr. Turan YAY'a teşekkür ederim. Çalışmanın şekillenmesinde eleştirilerinden, görüş ve önerilerinden yararlandığım sevgili arkadaşlarım Araş. Gör. Veysel EŞSİZ ve Araş. Gör. Bekir AŞIK'ın katkılarını hiçbir zaman unutmayacağım. Kimi kaynakları temin etmemde bana yardımcı olan, yapıcı eleştirileri ve teşvik edici konuşmalarıyla çalışmanın ortaya çıkmasında katkısı olan Dr. Ahu KARASULU'ya, doktora tezlerini koşulsuz olarak benimle paylaşan Dr. Emre ÖZÇELİK ve Doç. Dr. Hüseyin ÖZEL'e şükranlarımı sunuyorum. Tüm öğrenim hayatım boyunca yanımda olup, en zor anımda dahi bana destekçi olan sevgili arkadaşım Nurdan ERDOĞAN'a ve sevgili aileme teşekkür ederim. Ayrıca, çalışmanın oluşumunda gerekli olan kaynakları temin etmemde maddi açıdan bana destek olan, yurt içi yüksek lisans bursiyeri olduğum, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK), Bilim İnsanı Destekleme Daire Başkanlığı'na (BİDEB) teşekkürü bir borç bilirim.

İstanbul; Temmuz, 2007

Aydın KABAK

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	
ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
1. GİRİŞ	1
2. KARL POLANYI VE JOSEPH A. SCHUMPETER'İN GÖRÜŞLERİNE GENEL BİR BAKIŞ	4
2.1. Karl Polanyi ve Joseph A. Schumpeter'in Kısa Yaşam Öyküleri ve Çalışmaları.....	4
2.1.1. Karl Polanyi.....	4
2.1.2. Joseph A. Schumpeter.....	9
2.2. Joseph A. Schumpeter ve Karl Polanyi'nin İnsana Dair Yaklaşımları ve Analizlerindeki Önemi.....	13
2.3. İktisada Yaklaşımları.....	14
2.3.1. Karl Polanyi'nin İktisada Yaklaşımı.....	14
2.3.1.1. Ekonominin Toplumdaki Yeri ve İktisadın Biçimselci ve Özselci Tanımı.....	15
2.3.1.2. Ekonomiye Yönlendiren Bütünleşme Biçimleri ve Kurumsal Kalıplar.....	17
2.3.2. Joseph A. Schumpeter'de İktisat.....	18
2.3.2.1. İktisadın Bütünleyici Parçaları: <i>Sozialökonomik</i> (Toplumsal İktisat) Yaklaşımı.....	18
2.3.2.2. İktisada İnterdisipliner Bir Yaklaşım: İktisat ve Diğer Bilim Dalları Arasındaki İlişkiler.....	20
2.4. Piyasa ve Kapitalizm Üzerine Düşünceleri.....	21
3. KAPİTALİST SİSTEM VE SÜRDÜRÜLEMEZLİĞİ	24
3.1. Karl Polanyi'de Kapitalist Sistem ve Sürdürülemezliği.....	24
3.1.1. Piyasa Ekonomisinin Oluşumu ve Hayali Metalar.....	24
3.1.2. Çift Yönlü Hareketin Anlamı ve Sonuçları.....	27
3.2. Joseph A. Schumpeter'de Kapitalist Sistem ve Sürdürülemezliği.....	33
3.2.1. Kapitalizmin Gelişmeci Niteliği ve Girişimci Faktörü.....	33
3.2.2. Sürdürülemezliğe Neden Olan Faktörler ve Sonuçları.....	36
3.3. Karl Polanyi ve Joseph A. Schumpeter'in Düşüncelerinin Karşılaştırılması: Yakınsama ve İraksamalar.....	43

4. KARL POLANYI VE JOSEPH A. SCHUMPETER'İN DÜŞÜNCELERİNİN YANKILARI VE GÜNÜMÜZ İÇİN DEĞERLENDİRMELER.....	48
4.1. Büyük Dönüşüm ve Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi'nin Ortaya Çıkardığı Etkiler.....	49
4.2. Günümüz İçin Değerlendirmeler.....	52
4.3. Karl Polanyi, Joseph A. Schumpeter ve Türkiye.....	57
5. SONUÇ.....	59
KAYNAKÇA.....	63
ÖZGEÇMİŞ.....	67

1. GİRİŞ

Eski uygarlıklardan bu yana uygulanan iktisadi yöntem ve düşünceler, günümüzdeki iktisadi sistemler; toplumlar üzerinde her zaman önemli etkiler yaratmış, politika oluşturmada ise belirleyici özellik taşımışlardır. Toplumlarda ise bu bakımdan üretim, mübadele ve bölüşümle ilgili sorunlar, her çağda var olmuştur. Bunların ilkeleri, ya Antik Çağ'da olduğu gibi filozoflarca ya da Orta Çağ'da olduğu gibi Tanrıbilimcilerce incelenmiştir¹. Bilindiği üzere iktisadi yöntemlerin bir öğreti niteliğine dönüşme süreci Merkantilizmle başlamıştır. Merkantilizmi izleyen dönemde klasik/liberal iktisadi düşüncenin temelleri atılmış, zaman zaman eleştirilere maruz kalmasına ve çeşitli toplumlarda farklı iktisadi sistemler uygulanmaya çalışılmasına karşın, bu görüş günümüze kadar büyük ölçüde etkinliğini sürdürmüştür.

Sosyal bilimciler de, iktisadi sistemlerin toplumlar üzerinde yarattığı etki üzerine geçmiş yüzyıllardan beri düşünmektedirler. Toplum içinde iktisadi sistemin yeri üzerine düşünen kimi sosyal bilimciler, görüşlerinin temeline iktisadi bir bakış açısını yerleştirirken, kimileri ise sosyal bir bakış açısıyla düşüncelerini açıklamışlardır. Bu düşünceleri kronolojik olarak kabaca şu şekilde özetleyebiliriz²: İlk grup düşünürlerin sosyal bir bakış açısının olduğunu (örneğin; Montesquieu 1748, François Quesnay 1758, Adam Smith'i 1776), ikinci grup düşünürlerin ise (örneğin; Townsend 1786, Malthus 1798, Ricardo 1817) iktisadi bir bakış açılarının olduğunu, üçüncü grupta tekrar sosyal bakış açısının yer aldığını (örneğin; Carey 1837, List 1841, Marx 1859) ve dördüncü grupta yeniden iktisadi bir bakış açısının (örneğin; Menger 1871) hakimiyet kazandığını söyleyebiliriz. Son olarak beşinci grupta, üçüncü ve dördüncü grubun bir sentezi olan görüş yer alır (örneğin; Max Weber 1905). Bu düşünürler özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda hakimiyetini sürdüren kapitalist

¹ Gülten Kazgan, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi** (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000), 41.

² Karl Polanyi, Conrad M. Arensberg, Harry W. Pearson, "The Place of Economies in Societies", **Primitive, Archaic and Modern Economies Essay of Karl Polanyi**, ed. George Dalton (Boston: Beacon Pres, 1971), 122-123.

sistemin niteliği, kökenleri, gelişimi, evrimi ve yarattığı unsurlar üzerinde tartışmalar yürütmüşlerdir.

Biz de bu çalışmada, 20. yüzyılda sosyal bilimlerde önemli bir yere sahip olan iki büyük düşünürün, kapitalist sistemde öngördükleri dönüşüm ve sistemin toplum nezdindeki etkileri üzerine düşüncelerini inceleyeceğiz. Bu düşünürlerden biri Karl Polanyi, diğeri ise Joseph A. Schumpeter'dir. Hakim bir iktisadi sistem üzerine eleştirel bir perspektif ile yaklaşımları ve sistemin sürdürülemezliğine yaptıkları vurgu, çalışmamızda bu iki düşünürün görüşlerini karşılıklı olarak tartışma isteğimizin ana nedenlerini oluşturmaktadır. Bu çerçevede, çalışmamızı Polanyi ve Schumpeter'in görüşleri etrafında şekillendirmemizin nedeni ise; neredeyse aynı tarihlerde yayınlanan, sistemin sürdürülemezliği üzerine yoğunlaşan yayınlarıdır³. Yine bu iki düşünürü kullanmamızın nedenlerinden biri de, politik olarak farklı konumlarda yer almalarına ve çalışmalarında kimi zaman farklı, kimi zaman benzer unsurları kullanmalarına karşın, sistemin sürdürülemezliği sonucuna ulaşmalarıdır. Bir diğeri nedenimiz ise günümüzde bu iki düşünürün görüşlerinin hala tartışılıyor olmasıdır⁴.

Schumpeter'in çalışmaları incelendiğinde, kapitalist mekanizmadan söz edildiğini görmemize karşın, Polanyi'de bu husus, kendi kurallarına göre işleyen piyasa mekanizması kavramsallaştırması ile karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Schumpeter kapitalizmi, doğası gereği, iktisadi bir değişim metodu ya da şekli olarak tanımlamış ve hiçbir zaman durgun durum gösteremeyeceğini belirtmiştir. Bu bakımdan kapitalist mekanizmayı sürdüren, kapitalist girişim tarafından yaratılan yeni tüketim malları, yeni üretim veya ulaştırma metotları, yeni piyasalar ve yeni endüstriyel organizasyon şekilleridir. Bu bir **yaratıcı yıkım** sürecidir ve yaratıcı yıkım süreci kapitalizmin esas temelidir. Polanyi ise çalışmalarında kapitalizmin eleştirisini yapmasına karşılık, kapitalizm ifadesini kullanmaktan kaçınmıştır. Kapitalizm terimini kitabında nadiren kullandığı görülmektedir. Bazı analistler, Marksist bir sözcük kullanmanın politik karmaşıklıklarından dolayı, basit bir taktik olarak Polanyi'nin, kapitalizm yerine **piyasa toplumu** terimini kullandığını öne

³ Burada konu edilen kitaplar; Karl Polanyi'nin 1944'de yayınlanan *Büyük Dönüşüm, Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri (The Great Transformation, The Political and Economic Origins of Our Time)* ve Joseph A. Schumpeter'in 1942'de yayınlanan *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi (Capitalism, Socialism and Democracy)* adlı kitaplardır.

⁴ Onuncusu Boğaziçi Üniversitesi'nde düzenlen ve iki yılda bir yapılan Uluslararası Karl Polanyi Konferansları, Uluslararası Joseph A. Schumpeter Konferansları, Polanyi ve Schumpeter üzerine yazılan kitap, makale gibi yayınlar bunun göstergeleridir.

sürmektedirler⁵. Polanyi, kapitalizm tanımlamasında sermaye ve kapitalist ürün dinamiklerini referans olarak almamıştır. Çünkü O'nun kapitalizm nitelendirmesi, piyasa ekonomisi, kendi kurallarına göre işleyen piyasa mekanizmasını içermektedir⁶. Bu bakımdan biz de çalışmamızda, Schumpeter'in kapitalist iktisadi sistem ve Polanyi'nin kendi kurallarına göre işleyen piyasa mekanizması süreçlerini inceleyeceğiz.

Bu incelemeyi gerçekleştirirken, Polanyi ve Schumpeter'in neredeyse aynı tarihlerde yazdıkları ve sosyal bilim çevresinde en önemli yapıtları olarak nitelenen çalışmalarını ana referanslarımız olarak kullanacağız. Bu referanslardan ilki, Polanyi'nin 1944 yılında yayınlanan *Büyük Dönüşüm, Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri* (*The Great Transformation, The Political and Economic Origins of Our Time*), ikincisi ise, Schumpeter'in 1942 yılında yayınlanan *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi* (*Capitalism, Socialism and Democracy*) adlı yapıtlarıdır. Çalışmanın içeriğini oluştururken kullanacağımız ana yardımcı referanslarımız ise yine Polanyi ve Schumpeter'in yazdıkları diğer kitaplar ve makalelerdir. Bunların yanında, konumuzun içeriği ile ilgili kitap, makale, tez çalışması, sempozyum bildirisi ve söyleşileri kullanacağız.

Çalışma, üç temel bölümde şekillendirecektir. İlk bölümde, Schumpeter ve Polanyi'nin, özellikle insan, iktisat, iktisadi eylem, piyasa, kapitalizm gibi kavramlara bakış açıları ve analizlerinde nasıl bir yer edindikleri sunulacak, ikinci bölümde ise, birinci bölümde sunulan görüşlerin yardımıyla, çalışmanın ana konusu olan, Polanyi ve Schumpeter'e göre kapitalizmin sürdürülemezliği konusu karşılaştırmalı olarak tartışılacaktır. Sonuç niteliğinde olacak üçüncü bölümde ise Polanyi ve Schumpeter'in görüşlerinin günümüze yansımaları ve neden hala tartışıldıkları incelenecektir.

⁵ Fred Block, "Karl Polanyi and the Writing of The Great Transformation", *Theory and Society*, vol. 32, no. 3 (2003): 280.

⁶ Duran Bell, "Polanyi and Definition of Capitalism", *Theory in Economic Anthropology*, ed. Jean Ensminger (New York: AltaMira Press, 2002), 119.

2. KARL POLANYI VE JOSEPH A. SCHUMPETER'İN GÖRÜŞLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

Çalışmamızın birinci bölümünde Polanyi ve Schumpeter'in çalışmalarına ve yaşam öykülerine kısaca göz attıktan sonra, insan, doğa, iktisat, iktisadi eylem, piyasa, kapitalizm gibi kavramlara bakış açılarını sunmaya çalışacağız. Birinci bölümde üzerinde duracağımız dört temel başlıklarımız ise şunlardır: Karl Polanyi ve Joseph A. Schumpeter'in Kısa Yaşam Öyküleri ve Çalışmaları, Joseph A. Schumpeter ve Karl Polanyi'nin İnsana Dair Yaklaşımları ve Analizlerindeki Önemi, İktisada Yaklaşımları, Piyasa ve Kapitalizm Üzerine Düşünceleri.

2.1. Karl Polanyi ve Joseph A. Schumpeter'in Kısa Yaşam Öyküleri ve Çalışmaları

2.1.1. Karl Polanyi

Yaşamını bir sosyal aktivist olarak geçiren Karl Polanyi, 1886 yılında Macaristan'da doğdu⁷. Bir Macar mühendisi olan Mihaly Pollacsek ve bir Rus olan Cecile Wohl'ün üçüncü çocuğu olarak dünyaya gelir. Polanyi'nin babasını Ayşe Buğra, Yahudi asıllı bir Hıristiyan olarak belirtse⁸ de, Polanyi'nin eşi Ilona Duczynska Polanyi, Mihaly Pollacsek hakkında şu bilgileri vermektedir⁹:

“Mihaly Pollacsek püritenizme, pozitvizme, ilerlemeye, bilimsel bakış açısına sahip olmaya, demokrasiye ve kadın haklarında gelişmeye inanmaktadır. Bu görüşler püriten inanışa uymaktadır. Şahsen kendisi Yahudi ve bir Pollacsek olarak kalmaya devam etmiştir. İsminin Macarca olmasını reddetmiş ve bu durumun saygınlığını azaltmasına razı olmuştur. Buna rağmen çocuklarının adlarının ise Macar Polanyi olmasına göz yummuştur. Çocuklarının ve eşinin dini Kalvinizmdir. Kendisi ise Yahudi inanışında kalmıştır”.

⁷ Kenneth S. Rogerson, “Karl Polanyi”, **Key Thinkers for the Information Society**, ed. Christopher May (London; New York: Routledge, 2003), 150.

⁸ Ayşe Buğra, “Önsöz”, **Büyük Dönüşüm Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri**, 4. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), 13.

⁹ Ilona Duczynska Polanyi, “I First Met Karl Polanyi in 1920...”, **Karl Polanyi in Viena, The Contemporar Significance of the Great Transformation**, ed. Kenneth McRobbie, Kari Polanyi Levitt (Montreal: Black Rose Books, 2006), 303-304.

Annesinin ise Budapeşte’de edebiyata düşkün entelektüel bir çevresi vardır. Annesinin bu çevresi sayesinde Polanyi’nin yaşadığı ev Budapeşte’nin en ünlü düşünürlerinin bir araya gelip tartıştıkları bir mekan haline gelmiştir. Ayşe Buğra’ya göre evin bu havasının hem Karl Polanyi’yi, hem de kardeşi ünlü bilim felsefecisi Michael Polanyi’yi etkilememiş olması düşünülemez¹⁰.

1908 yılında Budapeşte Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde okurken, ağabeyi Adolf Polanyi ile birlikte Sosyalist Öğrenciler hareketine dahil olmuşlardır. Bu hareket Sosyal Demokrat Parti içerisinde çalışmalarını yürütmekteydi. Dolayısıyla Polanyi de bu grup ile birlikte parti içerisinde çalışmaktaydı. Polanyi, bu zamanlarda Marksizm ile tanışmış ve 22 yaşında bu görüşe kendini kaptırmıştır. Polanyi 1908 yılında *Galile Çevresi* (Galileo Circle) adlı bir cemiyeti, arkadaşları ile birlikte kurdu ve ilk başkanlığını yaptı. *Galile Çevresi*, politikalarını şu şekilde ifade etmekteydi: Kilise yanlısı politikalara, yozlaşmaya, ayrıcalık yapılmasına, bürokrasiye ve yarı-feodal bir ülkeye karşı olmak. Bu grubun başkanı her yıl değiştirilecek ve yeni başkan seçimle belirlenecekti. Grubun faaliyetlerinde, daha sonra Viyana’da mantıksal pozitivistlerin oluşturduğu çevreyi de çok etkilemiş olan Ernest Mach’ın çalışmaları etkili olmuştu. Amaç, her şeyden önce toplumu anlamaya ve değerlendirmeye yönelik çalışmaları bilimsel bir temele oturtabilmektir. Ama pozitivistlerle paylaşılan bu amacın yanında ve pozitivistlerden farklı olarak, ahlaki konulara verilen önem *Galile Çevresi*’nin ve Polanyi’nin daha sonraki çalışmalarının ayrılmaz bir parçasıydı. Özetlersek; hedef, değer ve inançlardan bağımsız bir bilimsel yaklaşım getirmek değil, aksine bilimsel yaklaşımı ahlaki kaygılar ve değerler doğrultusunda sürdürmektir¹¹.

Polanyi daha sonraları *Galile Çevresi*’nde, deneyimli ve “eski Galileist”lerden olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu tarihlerde Polanyi, ailesine de bakmak için çalışmalarına devam ederken, Budapeşte’nin entelektüel elit kesmi Polanyi’nin annesi Cecile’nin etrafında toplansa da, Polanyi bu duruma ilgisiz kalmaktaydı. Ancak Polanyi de yeni insanlarla ilişki kurmaktaydı. Bunlardan birisi de György Lukacs’tır. Lukacs, o dönemde, *Galile Çevresi* ile yakın ilişkileri olan *Pazar Çevresi* (Sunday Circle) adlı bir cemiyete üyeydi. Lukacs’ın, belki de bu ilişkiler yoluyla, Polanyi’yi epeyce etkilemiş olduğu biliniyor. İki düşünür de, İkinci Enternasyonal’in

¹⁰ Buğra, 2005, 13.

¹¹ a.g.e., 13.

ekonomik determinizme tepki gösteriyorlar ve bu bağlamda ortodoks marksizmden ayrılıyorlardı. Buna karşılık, hem Polanyi hem Lukacs Marksizmin toplumu bütünselliği içinde ele alıp incelemesini sosyal düşünceye yapılan önemli bir katkı olarak görüyorlardı. İşçi sınıfına evrensel bir kurtarıcı rolünün verilmesi ise, Polanyi'nin hiçbir zaman kabul etmediği bir şeydi ve bununla ilgili olarak Marksist geleneğin bütününden ve Lukacs'tan kesinlikle ayrılıyordu¹².

1915 yılında Polanyi askeri görevini yerine getirmek için askere çağrılmıştır. 1915-1917 yılları arasında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ordusunda Rusya'ya karşı, I. Dünya Savaşı'nda subay olarak görev aldı. Bu görev yüzünden Budapeşte'ye 1917'nin sonlarına doğru geri dönebilmiştir. Rusya'da görevdeyken yakalandığı kalp hastalığı nedeniyle Budapeşte'de hastaneye yatırılmıştır. Rusya'da askerdeyken ve hastanede yattığı bu tarihlerde devrimci hareketler Macaristan'da yayılmaktaydı. Kendi grubu olan *Galile Çevresi* savaş karşıtı politik görüşler ileri sürdüklerinden dolayı illegal örgüt olarak ilan edilmiş ve yasaklanmıştır. Polanyi askerden geldikten sonra eski arkadaşları vasıtasıyla yeni Galileistlerle ilişkiye geçmek istese de arkadaşları bunu reddetmiştir. Çünkü onlar, artık daha radikal düşüncelere sahiptiler. Polanyi işçi sınıfının evrensel bir kurtarıcı rolüne büründürülmesine karşı çıktığı için Macaristan'da proletarya diktatörlüğünü savunan komünistlerin iktidara gelmesine karşı çıkmıştır. Buna karşın, Sosyal Demokratların iktidara gelip, komünistlere karşı giriştikleri terör faaliyetleri sonucunda yeni hükümete de karşı çıkmıştır.

1919 yılında Rusya'da yakalandığı hastalığın tedavisi için Viyana'ya gitmiştir. Viyana'da 1920 yılında, gelecekte karısı olacak olan, Ilona Duczynska ile tanışır. Ilona Duczynska, Sovyetler Birliği'nden Viyana'ya Macaristan Komünist Partisi'nin görevlendirmesi ile gider. Hastalığının geçmesi ile birlikte Polanyi, çalışmalarına tekrar başlar. 1922 yılında *Sosyalist Muhasebecilik (Socialist Accountancy)* adlı çalışmasında sosyalist ekonominin inşa edilmiş sürecinde karşılaşılan güçlükleri anlatır. Polanyi'ye göre burjuva ekonomisi ve ekonomistlerinin uygulamaları ile sosyalist bir ekonomiye geçişin imkansızlaştırıldığını belirtir ve bu görüşlere karşı çıkar. 1922'den itibaren Polanyi'nin ekonomik liberalizmin önde gelenlerinden F. Von Hayek ve L. Von Mises'e, aynı zamanda da kardeşi Michael Polanyi'ye, Sovyetler Birliği konusunda karşı çıktığını görüyoruz. 1922'de yayınlanan "Sosyalist

¹² a.g.e, 14.

Muhasebe” adlı yazısı, sosyalist ekonominin tıkanıklıklarını vurgulayan iktisatçılara karşı yazılmıştı¹³.

Polanyi, 1921 yılında göçmenlerin gazetesi olan Viyana Macaristan Gazetesi’nde (Vienna Hungarian News); 1924 yılında da Orta Avrupa’nın önde gelen ekonomi ve finans dergisi olan Avusturyalı Ekonomistler’de (The Austrian Economist) editör kurulunda çalışmaya başlar. Bu dergide dış politika ve uluslararası problemler üzerinde çalışır. Dergi yayınlandığı sıralarda SSCB’de ilk Beş Yıllık Plan uygulanır ve bu plan hakkında tartışmalar da planın uygulanması ile başlar. Polanyi de bu planlama uygulaması ile yakından ilgilenir ve Sovyetlerin ekonomide planlama uygulamasına sempatiyle bakar. Bu dönemde dine ve ‘reel’ sosyalizme dönük eleştirilerini, yazdığı **Özgürlük Üzerine** (*On Freedom*) çalışmasında dile getirir. Bu çalışması kitap haline getirilmez ve el yazması olarak kalır. Dergide çalıştığı yıllarda *Yurttaşlar Radikal Parti*’ye (*Citizens Radical Party*) katılır ama bu partinin aktif üyesi olmaz. Bunun nedenini de Ilona Duczynska, parti ile yürütülen siyasi çalışmalarda herhangi bir güç ilişkisinin O’na ters gelmesi ve Polanyi’nin bunu kabul edememesi olarak açıklar¹⁴. Polanyi bu dergide 1933 yılına kadar, Almanya’da ve Avusturya’da faşizm yükselene kadar, çalışmasına devam eder. Dergide yazdığı yazılarda sosyalizm eğilimi olması nedeniyle tutuklanma şüphesi onu Londra’ya göç etmeye zorlamıştır. Londra’ya gidince çalışmaları yeni bir boyut kazanmıştır. Londra’da Sovyetler Birliği’ne sempatiyle bakan Hristiyan solcuları ile temasa geçer. Bu grupla birlikte 1935 yılında **Hristiyanlık ve Sosyal Devrim** (*Christianity and the Social Revolution*) adlı çalışmaya yardımcı editör olarak katılır. Bu çalışma Polanyi’nin **Faşizmin Özü** (*The Essence of Fascism*) adlı eserini de içermektedir. 1935 yılında dünyadaki güncel gelişmeler hakkında Amerikan üniversitelerinde konuşma yapması için *Uluslararası Eğitim Enstitüsü* (*International Institute Education*) kuruluşunun davetini kabul eder ve bu nedenle, ABD’de bir dizi seminere katılır.

1937 yılında *Çalışanların Eğitim Birliği* (*Workers Educational Association*) kurulunda ve Oxford ile Londra Üniversitesi’nin yetişkinlerin dışarıdan eğitim almalarına yönelik programda dersler verir. Bu dersler sayesinde Polanyi, İngiliz işçi sınıfını yakından tanıma ve çeşitli deneyimler elde etme fırsatı buldu. Bu programda

¹³ a.g.e, 15.

¹⁴ Ilona Duczynska Polanyi, **age**, 310.

hem ders verir hem de işçi sınıfı hakkında bilgi edinir. Ilona Duczynska, onun Marx ve Engels'in anlattıklarından pek farkı olmayan işçi mahallelerinde dolanıp çökmekte olan sanayi bölgelerinde ana babalarının iş bulabildiğine hiç tanık olmamış gençlerin akın akın Londra'ya gelişlerini gördüğü zaman duyduğu şaşkınlık ve sarsıntıyı çok çarpıcı bir biçimde anlatır. Büyük Dönüşüm'ün anahtar cümlelerinden biri olan "Avrupa faşizmini anlamak için Ricardo İngiltere'sine dönmek gerekiyor" cümlesi, kitabın yazılmasında büyük bir itici güç oluşturan bu şaşkınlık ve sarsıntıya bağlı olarak açıklanabilir¹⁵. Bu programlarda Polanyi, İngiltere'nin sosyo-ekonomik tarihi, İngiltere'nin erken dönem kapitalizm tarihi ve uluslararası ilişkiler hakkında dersler verir. Özellikle İngiltere'nin sosyo-ekonomik ve İngiltere'nin erken dönem kapitalizm tarihinin derslerini verirken, daha sonraları yazacağı *Büyük Dönüşüm (The Great Transformation)* adlı çalışmasında geliştireceği fikirlerin temel argümanlarını formülize eder. Büyük Dönüşüm adlı kitabı da, 1940 yılından 1943 yılına kadar geçen süre zarfında yazılır. 1940 yılında kitapta yazılacak olan bilgilerin planı yapılır ve metin ise ABD'de ders verirken kaleme alınır. Kitap, 1944 yılında New York'ta, 1945 yılında da Londra'da basılır. 1943 yılında tekrar Londra'ya dönen Polanyi, Çalışanların Eğitim Birliği'nde çalışmaya devam eder. Bu sırada başka kuruluşlarda da (örneğin *the Royal Institute of International Affairs*) dersler vermek için davet edilir.

1947 yılında Columbia Üniversitesi Polanyi'ye misafir profesör unvanıyla Büyük Dönüşüm merkezli Genel İktisat Tarihi dersi vermesi teklifinde bulunur. 1953 yılında emekli olana kadar Genel İktisat Tarihi dersini verir. Bu dersle alakalı bir başka ders de İktisadi Kurumların Orijini, Columbia Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Meclisi tarafından desteklenerek açılır. Macaristan ve Avusturya'da komünist partilerde çalışan Ilona Duczynska'nın ABD'ye girmesi ise yasaklanır. Bunun üzerine, 1950 yılında Polanyi ve eşi Kanada'da Toronto yakınlarında Pickering'e yerleşirler. Polanyi de Toronto'dan New York'a giderek ders vermek durumunda kalır.

1953 yılında, 66 yaşındayken emekli olan Polanyi, *Ford Foundation* tarafından ödüllendirilir ve 5 yıl boyunca Kurumsal Büyümenin Ekonomik Görünümler Üzerindeki İnterdisipliner Projesi'nde (Interdisciplinary Project on Economic Aspects of Institutional Growth) araştırmalarına devam eder. Çalışmaları sırasında C.

¹⁵ Buğra, 2005, 16.

Arensberg ve H. Pearson gibi iktisatçılarla birlikte kapitalizm öncesi topluluklar ve ilk çağ ekonomileri üzerine çalışır. Buradaki çalışmaları sonunda 1957 yılında *Eski İmparatorluklarda Ticaret ve Piyasa (Trade and Market in the Early Empires)* adlı derleme yayımlar. Bu derlemenin içerisinde önemli makalelerinden biri olan *Kurulmuş Bir Süreç Olarak Ekonomi (The Economy as Instituted Process)* adlı makalesi de yer almaktadır. 1957 yılından sonra 18. Yüzyıl Dahomey toplumu üzerine çalıştı ve çalışmaları ölümünden sonra *Dahomey ve Köle Ticareti (Dahomey and the Slave Trade)* adıyla yayımlandı. *İnsanın Geçimi (The Livelihood of Man)* adlı çalışması 1977 yılında Harry Pearson tarafından; *İlkel, Arkaik ve Modern Ekonomiler (Primitive, Archaic and Modern Economies)* adlı çalışması da G. Dalton tarafından Polanyi'nin araştırmaları süresince oluşturduğu ders notları ve yayınlanmamış çalışmaları ele alınarak basılır.

1963 yılında Karl Polanyi ve Ilona Duczynska tarafından İngiliz okurlara Macar edebiyatını tanıtmak amacıyla *Saban ve Kalem. Macaristan'dan Yazılar: 1930-1956 (The Plough and the Pen. Writings from Hungary 1930-1956)* adlı çalışma kaleme alınır. Ekim 1963'te 1919 yılından sonra ilk defa Macaristan'ı ziyaret eder ve Macaristan ziyaretinde Macaristan Bilimler Akademisi'nde (*The Hungarian Academy of Sciences*) bir dizi ders verir. Polanyi'nin son görevi ise editörü Rudolf Schlesinger olan üç aylık bir dergi olan *Co-existence*'in kurulmasına yardımcı olmaktır. Bu dergi 1960'lı yıllarda savaş propagandalarına ve Sovyet sosyalizmine karşı tavırlara karşı cevap vermek için çıkarılmıştır.

1957 yılında yakalandığı kanser hastalığı sonucunda 23 Nisan 1964 yılında vefat eder. 1986 yılında Macaristan Bilimler Akademisi doğumunun yüzüncü yılı vesilesiyle Budapeşte'de Karl Polanyi ve Ilona Duczynska'nın birlikte yattığı bir anıt mezar yapılır.

2.1.2. Joseph A. Schumpeter

Joseph Alois Schumpeter 8 Şubat 1883 yılında, o zaman Avusturya-Macaristan İmparatorluğu sınırları içerisinde olan, şimdi ise Çek Cumhuriyeti topraklarındaki Triesch şehrinde doğdu. Schumpeter'in ailesi Triesch'te köklü ve saygı duyulan bir ailedir. Schumpeter'in annesi, Johanna Schumpeter, bir fizikçinin kızıdır. Babası ise, Josef Schumpeter, Triesch'te kendisine ait tekstil imalat fabrikası olan bir fabrikatördür. 1887 yılında Schumpeter'in babasının vefat etmesinden ve 1893

yılında ilköğretimi tamamlamasından sonra Viyana şehrine yerleşmişlerdir. Viyana şehrine yerleşmelerinde Schumpeter'in üvey babası Sigismund von Kéler etkili olmuştur. Von Kéler, Schumpeter'i Avusturya-Macaristan İmparatorluğu aristokratlarının çocuklarını gönderdiği ünlü Theresianum Okulu'na göndermiş ve bu sayede, Schumpeter üniversite eğitiminden önce kaliteli bir eğitim almıştır. Bu okulda Fransızca, İtalyanca, İngilizce, Yunanca ve Latinceyi öğrenmiştir. Yabancı dildeki iyi eğitiminin yanında, okuduğu okulda sosyoloji ve felsefeye de ilgi duymuştur.

1907 yılında Viyana Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne kaydolmuş ve iktisat bilimine ilgi duymaya başlamıştır. Üniversitedeki ilk yıllarında sosyal tarih ve hukuk tarihi ile ilgilenmiş ancak daha sonraları, iktisat teorisine ilgi duymaya başlamıştır. Schumpeter Viyana Üniversitesi'nde okurken Eugen von Böhm-Bawerk'in öğrencisi olmuştur. Böhm-Bawerk, Avusturya iktisadının gelişmesinde önemli katkılar yapan bir iktisatçıdır¹⁶. Böhm-Bawerk ve Böhm-Bawerk'in düşüncelerini paylaşan Friedrich von Wieser (von Wieser de Schumpeter'in Viyana Ünivrsite'sinden hocasıdır) Carl Menger'in düşüncelerinin etkisi altındadır. Böhm-Bawerk'in önemli öğrencilerinden birisi Joseph Schumpeter ise diğeri de Ludwig von Mises'tir¹⁷. Schumpeter ilk kitabı *Teorik İktisadın Doğası ve Özü*'nde (*The Nature and Essence of Theoretical Economics*) en çok minnettar olduğu iki iktisatçının von Wieser ve Walras olduğunu belirtmiştir¹⁸. Schumpeter liberal düşünceli öğretim üyeleri ile çalışmışsa da, kendisi Marksizm'e karşı ilgi duymuştur. 1905–1906 yıllarında Schumpeter, iki ünlü Marksist, Otto Bauer ve Rudolf Hilferding ile bir seminere katılmıştır¹⁹. 1906 yılında iktisat alanında doktorasını tamamlamış ve doktora diplomasını aldığı anda iktisat, istatistik ve sosyoloji alanlarında, von Böhm-Bawerk ve von Wieser'in referansları ile eğitim vermeye başlamıştır.

1906 yılında Hukuk Fakültesi'nden doktora unvanını aldıktan sonra birkaç yıl avukatlık yapmıştır. Bu süre zarfında ilk kitabı olan *Teorik İktisadın Doğası ve Özü* adlı kitabını 1908 yılında yazmıştır. 1909 yılında üniversitede öğretim üyeliğine dönmüş ve Czernowitz Üniversitesi'nde iktisat ve diğ er sosyal bilimler alanında

¹⁶ Roger W. Garrison, "Biography of Eugen von Böhm-Bawerk", Ludwig von Mises Institute, <http://www.mises.org/content/bawerk.asp>, [09.07.2007].

¹⁷ Roger W. Garrison, *age*.

¹⁸ Richard Swedberg, *The Economics and Sociology of Capitalism*, (West Sussex: Princeton University Press, 1991), 8.

¹⁹ Swedberg, *age*, 7.

dersler vermeye başlamıştır. Bu üniversitede çalışırken, 1911 yılında, *İktisadi Gelişme Teorisi* (*The Theory of Economic Development*) adlı kitabını yazmıştır. 1911 yılında profesör sıfatıyla Graz Üniversitesi'ne geçmiş ve bu üniversitede çalışırken *İktisadi Doktrin ve Metot* (*Economic Doctrine and Method*) adlı kitabını yazmıştır. İktisadi Doktrin ve Metot adlı kitabı bittiği zaman I. Dünya Savaşı patlak vermiştir. Schumpeter, I. Dünya Savaşına karşı çıkmış ve 1918 yılında içerisinde Rudolf Hiferding, Emil Lederer gibi iktisatçılar; Karl Kautsky gibi siyasetçiler ve sendika liderlerinin bulunduğu Alman Kamulaştırma Komisyonu'na (German Socialization Commission) katılmıştır. Komisyonda ağırlıklı olarak Marksistler bulunmaktaysa da liberal görüşlü üyeler de mevcuttu. Bu komisyonda çalışırken ekonominin etkinliğinin artırılması için kamulaştırmanın gerektiği hakkındaki bir raporu Marksist düşünürler ile birlikte imzalamıştır.

1919 yılında Avusturya hükümetinde Maliye Bakanı olarak çalışmıştır. Schumpeter bu görevdeyken de, komisyonda çalışırken de hiçbir siyasi partiye üye olmamış ve hükümette siyasi partilerden bağımsız bir bakan olarak yer almıştır. Yüksek enflasyon, yüksek işsizlik oranı, yaygın açlık sorunun görülmesi, siyasi istikrarsızlık nedenleriyle Schumpeter bakanlık görevinde başarılı olamamış ve görevden ayrılmıştır. Görevden ayrılınca tekrar Graz Üniversitesi'ne döner. Bu üniversitede de uzun süre kalmamış ve 1921 yılından itibaren özel sektöre geçerek Viennese Bankası'nda başkanlık yapmıştır. 1924 yılında bankanın borçlarını ödeyemez hale gelmesinden sonra Schumpeter, bu bankadaki görevinden ayrılmıştır. 1925 yılında tekrar akademik camiaya dönen Schumpeter, Bonn Üniversitesi'nde ders vermeye başladı. 1932 yılında kadar bu üniversitede kalmış ve 1932 yılında ABD'nin gözde üniversitelerinin başında gelen Harvard Üniversitesi'nde çalışmak üzere ABD'ye gitmiştir. Harvard Üniversitesi'nde ders vermeye matematiksel iktisat ile başladı. Schumpeter, ABD'ye gittiği ve Harvard Üniversitesi'nde çalıştığı 1930'larda iktisatta matematiğin daha fazla kullanılması gerektiğini düşünmekteydi. Schumpeter'e göre bu yıllarda iktisat teorisi kesin olmayan metotların kullanıldığı felsefi bir alandan, kesin yöntemlerin kullanıldığı bilimsel bir alana doğru evrilmekteydi. İktisatta gerçek ilerlemenin iktisadi sorunları çözmek için matematiksel yöntemlerin kullanılması ile gerçekleşebileceği düşüncesini savunmaktaydı. Bu görüşlerini hem Harvard Üniversitesi'nde ders verirken hem de *Econometric Society*'de etkin olarak çalışırken ileri sürmüştür. Bu kurumda 1938 ve

1939 yıllarında başkan yardımcısı, 1940 yılında ise başkanlık görevlerini yürütmüştür. Schumpeter her ne kadar iktisatta matematiğin kullanılmasından yana ise de kendisini bir matematikçi olarak görmez. Kendisinin matematik bilgisinin az olduğunu düşünür. Çalışmalarında da matematiğe yer vermez. Bunun nedeni olarak da düşüncelerini matematiksel olarak ifade etmekte zorlanmasını gösterir. Schumpeter'e göre çalışmalarında matematik olmaması bir eksiklik değildir. Çünkü O'na göre matematik iktisadın bir parçası olmalı fakat onunla aynı anlama gelecek şekilde kullanılmamalıdır. Bu nedenlerden dolayı matematik derslerinde yerini 1935–1936 yılından itibaren Wassily Leontief'e bırakır.

Harvard Üniversitesi'nde Schumpeter ile birlikte Wassily Leontief, Gotfreid Haberler ve Alvin Hansen gibi ünlü iktisatçılar da bulunmaktaydı. Bu ünlü iktisatçılarla birlikte Paul Samuelson, Richard Goodwin, James Tobin, Abram Bergson, Wolfgang Stolper, Paul Sweezy ve John Kenneth Galbraith gibi geleceğin ünlü iktisatçıları da Harvard Üniversitesi'nde Schumpeter'den ders almaktaydılar. Harvard Üniversitesi'nde çalışırken 1939 yılında ***Konjonktür Dalgaları: Kapitalist Sürecin Teorik, Tarihsel ve İstatistiksel Analizi*** (*Business Cycles: A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of Capitalist Process*) adlı kitabını yayınlamıştır. 1930'lardaki politik durumu Schumpeter yakından izlemiş ve değişen politik yapı onu rahatsız etmiştir. Schumpeter 1930'lu yıllarda Roosevelt'in Yeni Uzlaşısı (New Deal) ile birlikte devletin ekonomiye müdahalesine de karşı çıkmıştır. Schumpeter'e göre yaşanan depresyon devlet müdahalesi ile düzeltilemezdi. Schumpeter ekonominin içinde bulunduğu konjonktür dalgalanmalarına müdahale etmemek gerektiğini, onun kendi kendine işleyeceğini ve düşüşe geçtiği gibi yükselebileceğini iddia etmiştir. II. Dünya Savaşı devam ederken, Schumpeter 1942 yılında ***Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi*** (*Capitalism, Socialism ve Democracy*) adlı eserini yayınlamıştır. 1948 yılında Amerika Ekonomik Kurumu'nun ve Uluslararası Ekonomi Kurumu'nun başkanlığına seçilmiştir. Daha sonraki yıllarda ***İktisadi Analizin Tarihi*** (*History of Economic Analysis*) kitabını yazmaya başlamış ancak bu kitabı tamamlayamamıştır. Bu kitap, 1954 yılında, Schumpeter'den kalan notlarla tamamlanmış ve yayınlanmıştır. Zamanının çoğunu, ekonomide teknolojinin yeri, sosyal faktörlerin, iktisat teorisi içerisine nasıl dahil edileceği ve tam bir dinamik

teorinin nasıl geliştirileceği gibi günümüzün çok önemli bazı problemleri için harcamış²⁰ olan Schumpeter, 1950 yılında ölmüştür.

2.2. Joseph A. Schumpeter ve Karl Polanyi'nin İnsana Dair Yaklaşımları ve Analizlerindeki Önemi

Schumpeter ve Polanyi'nin kapitalist sistemin doğuşu, gelişimi, evrimi ve sürdürülemezliği düşüncelerinde, insan faktörünün önemi nedeniyle, her iki düşünürün insana dair yaklaşımlarını ve bu yaklaşımın analizlerinde nasıl bir yer tuttuğunu incelemek anlamlıdır. Bilindiği üzere Schumpeter'in analizinde, üretim odaklı bir insan olan girişimcinin faaliyetlerinin ve yarattığı yenilik sürecinin, kapitalist sistemin işleyiş mekanizması açısından önemi büyüktür. Yine de Schumpeter, hiçbir zaman bireysel davranışın nasıl toplumsal bir rasyonelliğe (kapitalizme) dönüştüğünün makro ekonomik analizini ortaya koymamıştır. Onun yaptığı, daha ziyade, yöntemsel bireyci yaklaşım içinden, verili bir tarihsel yapı olarak kapitalizmin iç örgüsünü, özellikle de iktisadi değişim bağlamında üstünlüğünü açıklamaya çalışmaktadır²¹. Bunun yanı sıra Schumpeter, girişimci insan tipini, kapitalist sistemin devamlılığını ve yenilenmesini sağlayan ana unsur olarak görmektedir. Bu bağlamda girişim özgürlüğünü, kapitalizmin temel niteliklerinden biri olarak değerlendirmektedir. Çalışmamızın ikinci bölümünde daha detaylı bir şekilde inceleyeceğimiz kapitalist sistemin sürdürülemezliği fikrinde, yine bu insan tipinin, girişimcinin fonksiyonunun yok olması, önem arz etmektedir.

Schumpeter'de olduğu gibi, Polanyi'nin analizinde de insan faktörü önemlidir. Polanyi'de insan faktörü ve insan doğası, kapitalist sistemin sürdürülemezliği konusunda daha baskın bir öneme sahiptir. Polanyi'nin tarihsel nedenlere dayandırdığı analizlerinde insan doğası, toplumsal oluşum içerisinde yer alan insan, salt iktisadi yapı nedeniyle şekillenmez. Ekonomi her zaman var olmakla beraber, sosyal ilişkilerin içerisinde yerleşmiştir. İnsan doğası, insanlığın bütünü, ekonomik unsurlarla beraber, bu sosyal ilişkiler bütünü içerisinde belirlenir. Fakat kapitalizmin ortaya çıkışı bu yapıyı kırmakta ve insan doğasını tahrip etmektedir. Bu bağlamda

²⁰ Richard Swedberg, **Joseph A. Schumpeter, His Life and Work** (Cambridge: Polity Press, 1993), 1.

²¹ Ertuğrul Kızılkaya, "Joseph A. Schumpeter'in Girişimcilik Fikrine Dair Bir Not", **Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, s. 10 (2005): 33.

Polanyi'nin *Büyük Dönüşüm*'de ileri sürdüğü görüşü Hüseyin Özel şu şekilde açıklamaktadır²²:

“Karl Polanyi, *Büyük Dönüşüm*'de bireysel kazanç güdüsü ve aç kalma korkusu üzerine temellenen, “kendi kendini düzenleyen” bir ekonomik sistemi, yani piyasa sisteminin, bütün bir toplumu piyasanın egemenliği altına sokması yüzünden insanın toplumdaki hem diğer insanlarla, hem de doğayla olan “yaşamsal birliğini” bozarak toplumun doğal ve insani özünü tahrip ettiğini ve böyle bir tahribatın engellenebilmesi için piyasanın genişlemesini sınırlayıcı nitelikte yapılacak müdahalelerin ise sonuçta sistemin işleyişini bozarak çözülmesine yol açacağını ileri sürmektedir”.

Bu bölümde insan faktörünün (doğası ya da kendisinin), hem Schumpeter hem de Polanyi'nin analizlerinde önemli bir yer tuttuğunu vurgulamaya çalışmamıza karşın, kapitalist sistemin oluşumu, gelişimi ya da sürdürülemezliği konusunda değinilmesi gereken, Schumpeter'in girişimci, aydınlar ve Polanyi'nin emek piyasası, çifte hareket gibi kavramlarına ve detaylı incelemelerine çalışmamızın ikinci bölümünde yer vereceğiz.

2.3. İktisada Yaklaşımları

Bu başlığımız altında hem Schumpeter hem de Polanyi'nin iktisada ne şekilde yaklaştıklarını ortaya koymaya çalışacağız. Bu çaba içerisinde Polanyi'nin ekonominin toplumdaki yeri üzerine düşüncelerini ve iktisadın biçimselci ve özselci tanımını aktaracağız. Aynı zamanda O'na göre ekonomiyi yönlendiren bütünleşme biçimleri ve kurumsal kalıplarının neler olduğunu belirteceğiz. Schumpeter'in ise iktisadın bütünleyici parçaları yaklaşımına değinerek, toplumsal iktisat kavramı üzerinde duracağız. Aynı zamanda iktisat ve diğer sosyal bilim dalları arasındaki ilişkilere de kısaca değinilecektir.

2.3.1. Karl Polanyi'nin İktisada Yaklaşımı

Bu kısımda, Polanyi'nin ekonominin toplumdaki yeri düşüncesini aktarmaya çalışıp, kendisinin nasıl bir iktisat tanımını benimsediğini inceleyeceğiz. Daha sonra, O'na göre ekonomiyi yönlendiren unsurların neler olduğunu aktarmaya çalışacağız.

²² Hüseyin Özel, “Ölümün Politik İktisadı: Polanyi ve Marx'ın İnsan Anlayışlarına Dayanan Bir Deneme”, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, vol. 18, s. 2 (2000): 69.

2.3.1.1. Ekonominin Toplumdaki Yeri ve İktisadın Biçimselci ve Özselci Tanımı

Polanyi'nin genel olarak iktisada ya da ekonominin işleyişine bakış açısında, toplumsal faktörlerin yeri önemlidir. Bu bakımdan Polanyi'nin iktisada yaklaşımını, insan toplumlarında ekonominin yeri çerçevesinde incelemek kaçınılmazdır. Bu çerçeve ile Polanyi'de farklı insan toplumlarında ekonominin yerini açıklamaya yönelik genel bir teori buluyoruz. Bu teorinin temelinde, Polanyi'nin modern antropolojinin en önemli bulgusu olduğuna inandığı bir fikir, “temel insani dürtülerin hiçbiri ekonomik değildir” fikri yatıyor. Buna paralel olarak, tarih boyunca var olmuş bütün toplumlarda ekonomi sosyal ilişkiler bütünü içine, onlardan ayrılmayacak şekilde yerleşmiştir fikri ortaya çıkıyor²³. Bu yaklaşım Büyük Dönüşüm'de yer alan şu cümlelerde açıkça belirtilmektedir²⁴:

“Son zamanlarda yapılan tarih ve antropoloji çalışmalarının göze çarpan sonucu, insan ekonomisinin, kural olarak, insanın sosyal ilişkilerinin içine yerleşmiş olduğu. İnsan, maddi zenginlik edinmekteki bireysel çıkarlarını korumak gayesiyle hareket etmez; toplumsal konumunu, sosyal haklarını ve sosyal değerlerini korumak üzere hareket eder... Ne üretim ne de dağıtım süreci, mal sahipliğiyle ilgili özel ekonomik çıkarlara bağlıdır; bu süreç içinde her aşama, gerekli işlemlerin yapılmasını sağlayan bir dizi sosyal çıkara göre ayarlanmıştır”.

Polanyi'nin insan ekonomisinin, insanın sosyal ilişkilerinin içerisine yerleşmiş olduğu (embedded) görüşlerini tarihsel ve antropolojik bir temele dayandırmasının nedeni, Büyük Dönüşüm'de belirttiği 19. yüzyıl kapitalizminin, insan ekonomisine yaklaşımındaki yanlışlığını ortaya koymaktır. Polanyi'nin belirttiği üzere kapitalizmden önce, iktisat çevresi ya da piyasa, sosyal ilişkiler içerisine yerleşmişti. Bu toplumlarda ekonominin unsurları veya iktisadi işlemler her zaman, sosyal statü ve politik veya dinsel güdüler gibi, esasında iktisadi olmayan temellere dayanır. Diğer bir deyişle, bu toplumlarda iktisadi yaşam terimi kesin bir anlama sahip değildir²⁵. Kapitalizm ya da kendi deyimiyle piyasa ekonomisinin ortaya çıkışıyla, insan ekonomisi, insanın sosyal ilişkilerinden koparılmış, dışlanmıştır (disembedded). Böyle bir durumda, iktisadi eylemin toplumsal, siyasal ve kültürel belirleyicileri tamamen göz ardı edilmektedir.

²³ Buğra, 2005, 18.

²⁴ Karl Polanyi, **Büyük Dönüşüm Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri**, çev. Ayşe Buğra (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), 88-89.

²⁵ Hüseyin Özel, “Reclaiming Humanity: The Social Theory of Karl Polanyi” (Doktora Tezi, The University of Utah, Department of Economics, 1997), 9–10.

Yukarıdaki açıklamalarda gördüğümüz gibi, Polanyi'nin ekonominin toplumdaki yeri düşüncesi, O'nu ekonominin biçimselci (formalist) tanımını reddetmeye ve özselci (substantivist) tanımını benimsemeye götürüyor²⁶. Polanyi'nin “*Kurulmuş Bir Süreç Olarak Ekonomi*” adlı makalesinde, ekonominin biçimselci ve özselci tanımını şu şekilde yaptığını görüyoruz²⁷:

“Bu bölümdeki ana amacımız, “iktisadi” terimine, tüm sosyal bilimlerde tutarlı bir şekilde ilişkilendirilecek anlamı tanımlamaktır... İktisadi olanın özsel anlamı, insanın yaşamı için doğaya ve diğer insanlara bağımlılığından gelmektedir. Bu, insanın doğal ve sosyal çevresiyle mübadelesine isnat ederek, maddi gereksinimlerini tatmininin araçlarını ona olabildiği kadar sağlamasıyla sonuçlanır. İktisadi olanın biçimsel anlamı, “iktisadi” veya “iktisatlı” gibi kelimelerde de görüldüğü gibi, araç-amaç ilişkisinin mantıksal karakterinden türemektedir. Bu kat-i bir tercih durumuna; yani, bu araçların yetersizliğinden dolayı o araçların farklı kullanımları arasındaki tercihlere işaret eder... İktisadi olanın özselci ve biçimselci şeklindeki iki kök anlamının, ortak hiçbir yanı yoktur. Biçimselci anlamı mantıktan, özselci anlamı hakikatten türemektedir. Biçimselci anlamı, yetersiz araçların alternatif kullanımları arasında tercihe atıfta bulunarak, bir kurallar setini ifade eder. Özselci anlamı, ne tercihi ne de araçların yetersizliğini ifade eder; insanın geçimi tercihin zorunluluğunu gerektirebilir ya da gerektirmeyebilir...”

Polanyi'nin yaptığı tanımlamalara dikkat ettiğimizde iktisadın biçimselci tanımında, iktisat çevresinin iktisada genel bakışını görmekteyiz. Burada iktisat araç-amaç ilişkisinden kaynaklanan bir tercihler bütününe indirgenmektedir. Hatırlanacağı üzere Lionel Robbins de bu ilişki üzerinden iktisadi; alternatif kullanımlara sahip kıt araçlar ve amaçlar arasındaki ilişki olarak, insan davranışlarını inceleyen bilim²⁸ olarak tanımlamakta ve iktisat çevresinde, günümüzde de genel kabul görmektedir. Polanyi bu şekillerde tezahür eden biçimselci tanımlamanın yerine, iktisadi olanın özsel anlamını kabullenmektedir. İktisadi olanın özsel anlamında insan, salt tercih eden birey yaklaşımından arındırılmakta, çevresiyle sürekli etkileşimde bulunan birey halini almaktadır. Polanyi bu bakımdan iktisadi olanın özsel anlamını, insan ile çevresi arasında kurulmuş bir karşılıklı etkileşme süreci olarak, iktisadi da bu çerçevede kurulmuş bir süreç olarak tanımlamaktadır²⁹. Yani ekonomi, insanların

²⁶ Buğra, 2005, 18.

²⁷ Karl Polanyi, “The Economy as Instituted Process”, **Trade and Market in the Early Empires: Economies in History and Theory**, ed. Karl Polanyi, C. M. Arensberg, H.W. Pearson (New York: Free Press, 1957), 243.

²⁸ Lionel Robbins, **An Essay On The Nature Significance of Economic Science** (London: Macmillan Co., Limited St. Martin's Street, 1945), 16.

²⁹ Polanyi, 1957, 248.

maddi ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurdukları üretim, dağıtım ve tüketime düzenine verilen addır³⁰.

2.3.1.2. Ekonomiye Yönlendiren Bütünleşme Biçimleri ve Kurumsal Kalıplar

Polanyi, bir önceki bahsimizde belirttiğimiz gibi ekonomiye kurulmuş bir süreç olarak görmektedir. Polanyi, kurulmuş bir süreç içerisinde, ekonomiye yönlendiren bütünleşme biçimleri ve kurumsal kalıplarını da tanımlamaktadır. O'na göre ekonomiye yönlendiren bütünleşme biçimleri; karşılıklılık (reciprocity), yeniden dağıtım (redistribution) ve değişimdir (exchange). Polanyi bu bütünleşme biçimlerini yine “*Kurulmuş Bir Süreç Olarak Ekonomi*” adlı makalesinde şu şekilde açıklamaktadır³¹:

“Karşılıklılık, simetrik grupların karşılıklı noktaları arasındaki hareketleri ifade eder; yeniden dağıtım, merkeze ve tekrar dışına doğru el değiştirmeleri belirtir; değişim, bir piyasa sisteminde “eller” arasında yer alan tersine hareketleri gösterir. O halde, karşılıklılık, arka planda simetrik olarak düzenlenmiş grupları varsayar; yeniden dağıtım, grup içerisinde merkeziyetin belirli bir ölçüde mevcudiyetine dayanır; değişim, bütünleşme yaratabilmek amacıyla, bir fiyat yapıcı piyasalar sistemine gereksinim duyar. Açıktır ki, farklı bütünleşme kalıpları, belirli kurumsal destekler varsayar”.

Polanyi özellikle karşılıklılık ve yeniden dağıtım kavramlarını, Malinowski ve Thurnwald'un antropolojik çalışmalarına dayandırmaktadır. Buna karşılık, karşılıklılık ve yeniden dağıtımın, yalnız küçük ilkel topluluklar için değil, aynı zamanda büyük zengin imparatorluklar için de geçerli olduğunu belirtmektedir³². Daha açık bir ifadeyle tanımlarsak karşılıklılık, üretilen mal ve hizmetlerin değişimini ifade eder. Değişim sosyal normlara bağlı olarak gerçekleşir. Yeniden dağıtım, günümüzdeki anlamına yakın olarak, üretilen mal ve hizmetlerin önce belli bir merkezde toplanmasını, buradan da yine topluma aktarılmasını ifade eder. Değişim ise belirli bir piyasada gerçekleşen iktisadi bir olgudur.

Görüldüğü gibi Polanyi, yukarıda yapılan tanımlamalarda hem bütünleşme biçimlerini tanımlamakta, hem de bu bütünleşme biçimlerinin hayatiyet kazanabilmesi için ortaya çıkan, bu bütünleşme biçimlerini besleyen kurumsal kalıplara işaret etmektedir. Bu bakımdan, bütünleşme biçimlerinden karşılıklılık,

³⁰ Ayşe Buğra, *İktisatçılar ve İnsanlar, Bir Yöntem alışması* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), 49–50

³¹ Polanyi, 1957, 250–251.

³² Polanyi, 2005, 384.

simetri gibi kurumsal kalıbın tanımladığı aile türü grupların varlığıyla işlerlik kazanır. Yeniden dağıtım, etkili olabilmek için merkezleşme kalıbının tanımladığı devlet türü yapıların varlığını gerektirir. Değişim ise, ancak piyasanın varlığıyla ekonominin işleyişini etkiler hale gelir³³. Polanyi, *Büyük Dönüşüm*'de bu kurumsal kalıpların fonksiyonlarını şu şekilde ifade etmektedir³⁴:

“Bununla birlikte, eğer yürürlükteki kurumsal kalıplar uygulamaya yatkın değilse, bu tür davranış ilkeleri etkinlik kazanamazlar. Karşılıklılık ve yeniden dağıtım ilkeleri, yazılı kayıtlar ve karmaşık idare yöntemleri olmadan ekonomik sistemin işlerliliğini sağlayabiliyorlarsa, bu yalnızca söz konusu toplumların, simetri ve merkezleşme kalıplarının yardımıyla böyle bir çözümün gereklerini karşılamış olmalarına bağlıdır... Simetri ve merkezleşme, karşılıklılık ve yeniden dağıtımın gerekleriyle bütünleşirler; kurumsal kalıplar ve davranış ilkeleri, karşılıklı uyum içindedirler”.

Hiçbir toplumun belirli bir ekonomik sisteme sahip olmadan uzun süre yaşayamayacağını belirten Polanyi, ekonomik sistemlerin yukarıda açıklanan bütünleşme biçimleri ve kurumsal kalıplar tarafından belirlendiğini belirtmektedir.

2.3.2. Joseph A. Schumpeter'de İktisat

Schumpeter'in iktisadı ele alış şeklinde akademik hayatının belli dönemlerinde çeşitli farklılıklarla karşılaşılır. Biz bu farklılıklara çok fazla değinmeksizin, bu kısımda çalışmamızın da kapsamını göz önüne alarak, Schumpeter'in toplumsal iktisat yaklaşımı üzerinde duracağız ve iktisat ile diğer sosyal bilimler arasındaki ilişkiye kısaca değineceğiz.

2.3.2.1. İktisadın Bütünleyici Parçaları: *Sozialökonomik* (Toplumsal İktisat) Yaklaşımı

Çalışmamızdaki kapsamı da göz önüne aldığımızda, bu kısımda Schumpeter'in iktisada olan bakış açısını ve araştırmalarındaki interdisipliner yaklaşımı ortaya koymanın anlamlı olduğunu düşünüyoruz. Schumpeter'in akademik hayatına baktığımızda ürettiği, kitaplar ve makalelerden oluşan çok sayıda çalışmasının olduğunu görmekteyiz³⁵. Bu çalışmalarda kimi zaman teorik, istatistikî bir çerçevede konuları araştırırken, kimi zaman da araştırmalarını tarihsel, kurumsal, sosyolojik bir bakış açısıyla zenginleştirmektedir. İktisadi bakış açısının yanında, iktisadi olmayan

³³ Buğra, 2005, 19.

³⁴ Polanyi, 2005, 91–93.

³⁵ Joseph A. Schumpeter'in tüm çalışmaları için bkz. Richard Swedberg, *Joseph A. Schumpeter, His Life and Work* (Cambridge: Polity Press, 1993), 239.

unsurlarında analiz içerisinde olması gerektiğini ünlü eseri *İktisadi Gelişme Teorisi*'nin giriş cümlelerinde şu şekilde dile getirmektedir³⁶:

“Sosyal süreç gerçekten de bölünmez bir bütündür. Araştırmacının sınıflandırıcı eli, iktisadi olguları o büyük akımdan yapay olarak seçip çıkarır... Bir olgu, asla yalnızca ya da pür iktisadi değildir; diğer yönler (bazen çok daha önemli olmakla beraber) her zaman vardır... Meselemiz iktisadi olanla iktisadi-olmayan verileri birleştiren, genel nedensel ilişki biçimlerini tanımlamaktır”.

Schumpeter bu görüşleriyle beraber, aynı doğrultuda benimsediği bir kavram bulunmaktadır: *Sozialökonomik* (toplumsal iktisat). Schumpeter bu kavramı Max Weber'den almıştır. Weber, metodoloji tartışmalarının ortasında, yeni bir iktisat yaklaşımı ortaya çıkarmak için bu kavramı kullanmıştır. Weber'e göre iktisat iki alana bölünmüştür. Bunlardan biri tamamen soyut bir temele dayanır ve tarihsel yaklaşımdan yoksundur, diğeri ise tamamen tarihsel bir temele dayanır ve teorik yaklaşımdan yoksundur³⁷. Weber bu yaklaşımları kabul etmeyerek, toplumsal iktisat yaklaşımını önermiş ve bu yaklaşımda iktisat teorisi ve tarih sentezini yapmaya çabalamıştır.

Schumpeter, Weber'in bu kavramından etkilenmiş ve bu kavramı kendi analizlerinde kullanmıştır. Schumpeter'in toplumsal iktisat yaklaşımı ise dört temel alandan müteşekkildir: Tarih, istatistik, teori ve iktisat sosyolojisi. Schumpeter'e göre bu temel alanlardan en önemlisi iktisadi tarihtir. Nedenini ise üç temele dayandırmaktadır. Öncelikle iktisadın konuları esas itibarıyla tarihsel zaman içerisinde eşsiz bir süreçtir. İkinci olarak, tarihsel bilgi salt iktisadi değildir, aynı zamanda kurumsal olguları da yansıtmaktadır. İktisadi tarihin salt iktisadi unsurları barındırmaması, iktisadi olan ve olmayan ile farklı sosyal bilimlerin nasıl birbirleri ile ilintili olduğunu bize göstermektedir. Schumpeter üçüncü olarak da, iktisadi analizde yapılan temel yanlışların, iktisatçıların kullandıkları araçların yetersizliğinden ziyade, tarihsel deneyimin eksikliğinden kaynaklandığını düşünmektedir. Schumpeter'e göre ikinci temel alan olan istatistiğe, sadece birşeylerin açıklayıcısı olduğu için değil, aynı zamanda neyin açıklanması gerektiğini bilmek açısından gereksinim duyulmaktadır. Schumpeter, üçüncü temel alanın teori, iktisat teorisi olduğunu belirtmiştir. Schumpeter'e göre birçok anlam ifade eden bu

³⁶ Joseph A. Schumpeter, *The Theory of Economic Development*, çev. Redverds Opie (Cambridge: Harvard University Press, 1949), 3-5.

³⁷ Swedberg, 1993, 2.

kavramın Robinson tarafından yapılan basit ve çok yerinde bir tanımı bulunmaktadır. Robinson'a göre iktisat teorisi, bir araçlar setidir. İktisat sosyolojisi olarak adlandırdığı dördüncü temel alanı ise diğer üç temel alanın tamamlayıcısı olarak görmektedir. Çünkü iktisat sosyolojisi salt insan davranışlarını ve iktisadi etkilerini değil aynı zamanda sosyal kurumlar, kurumsal faktörleri de iktisadi analizin içerisine yerleştirmektedir³⁸.

Yukarıdaki açıklamalarda da görüldüğü gibi Schumpeter, iktisadi analizin bir bütün içerisinde ve çeşitli unsurlarla beraber incelenmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu bakımdan kullandığı toplumsal iktisat kavramında yer alan unsurları, iktisadi analizin bütünüyle birer parçaları olarak görmektedir. Çünkü her bir parça tek başına diğerlerinden farklı bir anlam içermesine karşılık, aynı zamanda bu parçalar birbirleriyle ilişki içerisindeyler.

2.3.2.2. İktisada İnterdisipliner Bir Yaklaşım: İktisat ve Diğer Bilim Dalları Arasındaki İlişkiler

Hakim iktisat ve savunucuları iktisadın diğer sosyal bilimlerle bağlantısını kopartırken, Schumpeter'in tarih, sosyoloji ve politik bilimlerle iktisat arasında, ortak bir bütün oluşturma çabasında olduğunu görmekteyiz. Schumpeter'in kimi çalışmalarında iktisadın dışında, diğer sosyal bilimlerden de faydalandığını, O'na göre iktisat teorisinin, iktisadın diğer toplumsal bilim dalları ile ilişkili olması gerektiğini daha önce belirtmiştik. Bu bahsimizde bu konuyu biraz daha açarak, iktisadın diğer sosyal bilim dalları ile ilişkilerini Schumpeter'in görüşleri çerçevesinde değerlendireceğiz.

Bu çerçevede ilk ele alınması gereken alanlar hiç şüphesiz tarih ve sosyolojidir. Schumpeter bu alanları, komşu sosyal bilimlerle değerlendirilmektedir. Sosyal bilim çevresinde, kendisi bir iktisatçı olarak bilinmesine karşın, tarih ve sosyoloji alanlarını da kapsayan çalışmalar ürettiğini görmekteyiz³⁹. Schumpeter, kimi zaman analizlerini tarihsel bir sürece dayandırmış ve kimi zamanda liderlik, kurumsal faktörler, toplumsal gruplar, grup ilişkileri gibi sosyolojik kavramları da analizinin içerisinde kullanmıştır. Örneğin *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi*'de,

³⁸ Joseph A. Schumpeter, **History of Economic Analysis** (New York: Oxford University Press, 1994b), 12–21.

³⁹ Bu çalışmaların bazıları için bkz. Richard Swedberg (ed). **Joseph A. Schumpeter, The Economics and Sociology of Capitalism** (New Jersey: Princeton University Press, 1991).

kapitalizmin iktisadi başarısızlıklarından değil, aksine başarısı sonucunda kendi sosyal kurumlarını tahrip etmesini incelemekte ve bunun sonucunda sistemin sürdürülemez olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır. Erken dönem çalışmalarından olan *İktisadi Gelişme Teorisi*'nde de kapitalist gelişmede girişimci tipinin önemini, yapısal özellikleriyle incelemektedir.

Tarih ve sosyoloji dışında psikoloji ve felsefe alanlarında iktisat ile bağlantısına değinmektedir. Örneğin Schumpeter, diğer sosyal bilimlerde de olduğu gibi iktisadın da insan davranışına değinmesi hususuna dikkat çekmekte ve bu anlamda psikolojinin temel oluşturduğunu vurgulamaktadır. Felsefenin ise geçmiş dönemlerde, şu an sosyal bilimlerin alanına giren konular hakkında çeşitli görüşler belirttiğini ve bu anlamda dikkate değer olduğunu belirtmektedir.

2.4. Piyasa ve Kapitalizm Üzerine Düşünceleri

Bilindiği üzere piyasa, kapitalizm gibi kavramlar sosyal bilim çevresinde genel olarak tartışılmakta birlikte, özellikle somut bir gerçeklik olan piyasanın tanımlanmasındaki güçlük, çeşitli tartışmalara neden olmaktadır. Hatta piyasa kavramının iktisat bilimi tarafından açıklanmaması konusunda kurumsalcı Douglas North, “bütün bir neoklasik iktisadın temellerinin yaslandığı piyasa hakkında, iktisat biliminin neredeyse hiçbir şey söylememesi tuhaf bir olgu” demektedir⁴⁰. Bu kısımda, bu tartışmalara değinmeksizin, iktisadi değişimin bir unsuru olarak piyasa ve bu bağlamda kapitalizmi, Schumpeter ve Polanyi'nin analizlerinde ne şekilde kullandıkları ve kavramsallaştırdıkları üzerinde duracağız.

Schumpeter *İktisadi Gelişme Teorisi*'nde piyasanın kurumsallaşmış temeline çok az değinmektedir. Bunun yerine Schumpeter'in esas derdi, daha önce egemen olan iktisat teorisinin yani Walrasgil genel denge, piyasa dengesi teorisinin açıklamadığı husus olan, verili bir sistemin neden sürekli bir iktisadi değişim ürettiğidir⁴¹. Schumpeter'e göre piyasa sistemi, sermaye birikim sürecinin sürekli olarak yeni üretim yöntemleri, yeni endüstriyel organizasyon biçimleri, yeni taşıma yöntemleri ile yeni piyasaların bulunmasını gerektiren, hatta yapısal istikrarsızlık eğilimi içeren,

⁴⁰ Koray Çalışkan, “Neo-liberal Piyasa Nasıl İşler?: Pamuk, İktidar ve Fiyat”, **Toplum ve Bilim**, s. 108 (2007): 52-53.

⁴¹ Mark Harvey, Stan Metcalfe, The Ordering of Change: Polanyi, Schumpeter and the Nature Of The Market Mechanism, CRIC University of Manchester, Discussion Paper 70, March 2005.

dinamik bir sistemdir. Schumpeter'e göre sermaye birikim süreci tanım gereği, ekonomik yapının içeriden dönüştürüldüğü, eski olanın yok edilerek yerine yeni bir yapının geçirildiği bir yaratıcı yıkım süreci ile nitelenmektedir⁴². Yaratıcı yıkımı ortaya çıkaran yenilik sürecinin ve iktisadi değişimin ana unsuru da girişimci faktörüdür.

Polanyi ise piyasayı kurulmuş temeliyle beraber açıklamaktadır. Polanyi, tarihsel koşullara dayandırdığı analizinde piyasayı, devlet, cemaatler ve aile kurumları gibi, iktisadi yaşamın sürdürülebilmesini sağlayan bir kurum olarak görmektedir. İktisadi yaşamın içerisinde yer alan, iktisadi faaliyetleri düzenleyen fakat sosyal ilişkiler içerisine yerleşmiş bir kurumdur. Bu anlamda bakıldığında, Polanyi piyasaları her zaman faydalı kurumlar olarak görmektedir. İktisadi değişime neden olan piyasa yapısı ise 19. yüzyılda şekillenmeye başlamıştır. Daha önceki dönemlerde sosyal ilişkilerin içerisine yerleşen piyasanın 19. yüzyılda değişimi ve sosyal ilişkilerin ekonomik ilişkiler içerisine yerleşmesi, hem iktisadi hem de toplumsal sistemde değişikliğe neden olmaktadır. Bu değişim, bizim çalışmamızda kullanacağımız türde bir kapitalizmi, Polanyi'nin değişimiyle kendi kurallarına göre işleyen piyasa mekanizmasını ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda piyasaların, kapitalist, kapitalist öncesi ya da sosyalist olarak tanımlanmasından ziyade, kapitalizm, bir piyasa toplumu olarak tanımlanmaktadır. Polanyi, kapitalizmin piyasaları yaratmasından ziyade, piyasaların kapitalizmi yaratmasına değinmektedir⁴³. Polanyi, piyasa toplumunun ancak bir piyasa ekonomisi içerisinde hayatıyet kazanabileceğini belirtmiş ve piyasa ekonomisini şu şekilde tanımlamıştır⁴⁴:

“Piyasa ekonomisi, kendi kurallarına göre işleyen bir piyasalar sistemi demektir; daha teknik terimler kullanırsak, piyasa fiyatları ve yalnızca piyasa fiyatlarıyla yönetilen bir ekonomidir bu. Ekonomik yaşamın tümünü dışarıdan yardım ve müdahale gelmeden örgütleyebilen bu tür bir sisteme, kesinlikle kendi kurallarına göre işleyen bir sistem denilebilir”.

Schumpeter de kapitalizmi iktisadi bir değişim unsuru olarak ele almaktadır. Kapitalizmden bahsedildiği zaman, bir gelişim olayına atıfta bulunulduğunu

⁴² Burak Günalp, Hüseyin Özel, “Rekabet Politikalarının Esasları”, **Siyasa**, yıl 1, s. 1, (2005): 74–75.

⁴³ Mark Harvey, Stan Metcalfe, 2005.

⁴⁴ Polanyi, 2005, 85.

belirtmektedir. Schumpeter'in kapitalizme değişim ve gelişim boyutunda yaptığı vurguyu kendi sözleri ile şu şekilde açıklayabiliriz⁴⁵:

“Kapitalizm, doğası gereği, bir iktisadi değişim metodu ya da şeklidir ve hiçbir zaman durgun bir durum gösteremez... Kapitalist mekanizmayı harekete geçiren ve devamlılığını sağlayan temel itici kuvvet, kapitalist girişim tarafından yaratılmış, yeni tüketim malları, yeni ulaştırma ve üretim yöntemleri, yeni piyasalar, yeni endüstriyel organizasyon şekillerinden gelmektedir... Bu yaratıcı yıkım süreci, kapitalizm hakkındaki temel olgudur”.

Hatırlanacağı üzere Schumpeter'in piyasanın kurumsallaşmış temeline çok az değindiğini belirtmiştik. Schumpeter, kapitalizm kavramsallaştırmasında ise, kapitalizmin kurumsal kökenlerine de dikkat çekmektedir. Schumpeter'e göre, kapitalizm, ekonomiden ibaret değildir. Daha doğrusu, kapitalizm ekonomiden ibaret olamaz. Çünkü, kapitalizmi, bir bütün olarak bir arada tutan, kapitalizm öncesine ait (feodal) siyasal ve kültürel kurumlardır. Kapitalizmin bu siyasal ve kültürel bileşeni, aşırı devingen ekonomiyi çevreleyen ve koruyan bir kabuk gibidir⁴⁶.

Görüldüğü gibi Polanyi ve Schumpeter piyasayı iktisadi değişimin bir unsuru olarak ele almakta ve bu anlamda kapitalizmi iktisadi temelinin yanında, kurumsal kökleri ve toplumsal yapıya etkisi bakımından değerlendirmektedirler. Son olarak Schumpeter ve Polanyi'nin piyasa ve kapitalizme bakış açılarını sunduğumuz için artık, kapitalizmin ortaya çıkışı, ilerlemesi ve sürdürülemezliği üzerine yoğunlaştıkları görüşlerini tartışabiliriz.

⁴⁵ Joseph A. Schumpeter, **Capitalism, Socialism, And Democracy** (London and New York: Routledge, 1994a), 82–83.

⁴⁶ Emre Özçelik. “Institutional Political Economy of Economic Development and Global Governance” (Doktora Tezi, School of Social Sciences of Middle East Technical University, 2006), 290.

3. KAPİTALİST SİSTEM ve SÜRDÜRÜLEMEZLİĞİ

Bu bölümümüzde, çalışmamızın temel vurgusuna, bir diğer deyişle, Polanyi ve Schumpeter'in görüşleri çerçevesinde kapitalist bir sistemin işleyişi ve sürdürülemezliğine değineceğiz. Bu incelemeyi gerçekleştirirken öncelikle Polanyi'de sistemin oluşumu ve Schumpeter'de sistemin ilerleme dinamiklerine değineceğiz. Daha sonra oluşturulan sistemin hangi unsurlar sebebiyle sürdürülemez olduğunu, karşılıklı olarak aktarmaya çalışacağız. Karşılıklı olarak değerlendirme aşamasında, düşünürlerimizin görüşlerinin hangi noktalarda yakınsadığını, hangi noktalarda ise ıraksadığını belirlemeye çalışacağız.

3.1. Karl Polanyi'de Kapitalist Sistem ve Sürdürülemezliği

3.1.1. Piyasa Ekonomisinin Oluşumu ve Hayali Metalar

Polanyi'nin kapitalist sistemi, kendi kurallarına göre işleyen piyasa mekanizması ile kavramsallaştırdığını daha önce belirtmiştik. Polanyi'nin bu sistemin sürdürülemezliği konusundaki görüşlerine yer verebilmemiz için, öncelikle bu sistemin nasıl yaratıldığı, hayatiyet kazandığı fikrini ortaya koymamız gerekmektedir. Polanyi, doğa, emek ve paranın metalaştırılması, piyasada alınıp satılır hale getirilmesi vasıtasıyla, kendi kurallarına göre işleyen piyasanın yaratıldığını vurgulamaktadır⁴⁷. Polanyi'ye göre piyasa ekonomisi açısından emeğin metalaşması ve bir piyasanın olması çok önemlidir fakat sanayi devriminin en canlı döneminde, 1785'ten 1834'e kadar, bir emek piyasasının yaratılmasının Speenhamland Yasası ile engellendiğini düşünmektedir⁴⁸. Speenhamland Yasası 1795 yılında uygulamaya konulmuştur. Speenhamland Yasası'nın kısaca, tahıl fiyatlarına göre düzenlenen bir ölçüte göre, hem ücret geliri olmayan yoksullara asgari geçim yardımı yapılmasını, hem de ücret geliri olan emekçilerin ücretlerinin

⁴⁷ Kari Polanyi Lewitt, "Tracing Polanyi's Institutional Political Economy To Its Central European Source", **Karl Polanyi in Vienna: The Contemporary Significance of the Great Transformation**, ed. Kenneth McRobbie, Kari Polanyi Lewitt (Montreal: Black Rose Books, 2006): 383.

⁴⁸ Polanyi, 2005, 125.

desteklenmesini öngördüğünü söyleyebiliriz⁴⁹. Bu anlamda yasa görüldüğü gibi sadece çalışmayan kesimi değil, aynı zamanda ücretli olarak çalışıp, asgari geçim şartlarını sağlayamayan çalışanları da kapsamaktadır⁵⁰. Görüldüğü gibi böyle bir sistemde işçi sınıfının örgütlenmesi, bir emek piyasasının oluşması mümkün değildir. Varolan koşullarda asgari yaşam hakkı söz konusu olduğundan, işverenler ücretleri istedikleri gibi düşürebilir, işçiler de yaşam haklarının bilincinde olduklarından, bu durum karşısında, herhangi bir faaliyette bulunma gereksinimi duymayabilirlerdi. Böyle bir yapıda ücretli emek kavramının da herhangi bir anlam ifade etmediği ve emek açısından herhangi bir farklılığın olmadığı açıktır. Yaşama hakkını garanti altına alan bu sistemde, aynı zamanda bir çelişki de söz konusu idi. İnsanlar yaşam haklarını elde ediyor ve paternalizmden kaynaklanacak şekilde emek piyasasının tehlikelerinden korunuyordu; fakat insan, böyle bir sistemde emekçiden çok bir muhtaç konumuna getiriliyordu. Sonuç olarak, 1795-1834 yılları arasında yürürlükte kalan Speenhamland sistemi, yardımı ücrete tercih ettirerek ve emekçileri yardım aldıkları *parish*'lere⁵¹ bağlı kılarak ulusal düzeyde bir emek piyasasının tesis edilememesine, bağımsız küçük çiftçiyi mülksüzleştirip emekçiler safına katarak açık işsizliğe, tarımda verimliliği düşürerek gizli işsizliğe, düşük verimliliğin bir sonucu olarak fiyat yükselmelerine ve aile yardımı uğruna erken yaşlarda evlenip çok çocuk sahibi olmayı özendirerek nüfus artışına neden olmuştu⁵². Toplum tarafından genel kanı olarak sistemin yürürlükten kalkması gerekiyordu ve 1834 tarihinde yürürlükten kaldırıldı. Speenhamland'ın yerine ise 1832 tarihli Reform Tasarısı ve bunun ana hatlarını sunan 1834 tarihli Yoksullar Yasası Değişikliği getirilmiş ve sistem değiştirilmiştir. 1834 Yoksullar Yasası Reformu emek piyasasının engellenmesine son verdi ve yaşama hakkı ortadan kaldırıldı⁵³. Yaşam hakkı ortadan kaldırıldığı için yeni uygulamada ücretli çalışanlar yoksul olarak görülmemiş ve daha önce uygulanan yardımlar kaldırılmıştır. Polanyi'ye göre artık emek piyasasının oluşması ve sanayi kapitalizminin, piyasa ekonomisinin ortaya çıkması kaçınılmazdı. Bu vurguları Polanyi'nin kendi cümleleri ile de gösterebiliriz⁵⁴:

⁴⁹ Fatih Güngör, Metin Özügür, "İngiliz Yoksul Yasaları: Paternalizm, Piyasa ya da Sosyal Devlet", Ankara Üniversitesi Tartışma Metinleri, http://www.politics.ankara.edu.tr/tartisma_metinleri.php [10.01.2007].

⁵⁰ Asgari geçim şartlarının belirlenmesi ve yapılacak yardımın şekli için bnz. Polanyi, 2005, 126–127.

⁵¹ Her kilisenin kendi yetki alanlarına verilen addır.

⁵² Güngör, Özügür, 2007.

⁵³ Polanyi, 2005, 131.

⁵⁴ a.g.e, 129–133

“Eğer 1832 Reform Tasarısı ve 1834 Yoksullar Yasası Değişikliği modern kapitalizmin başlangıcı olarak görülüyorsa, bu, onların iyi yürekli toprak sahibinin yönetimine ve onun yardım sistemine son verdiklerindedir. Emek piyasası olmayan bir kapitalist düzen yaratma çabası korkunç bir başarısızlığa uğradı... İngiltere’de 1834’e kadar rekabetçi bir emek piyasası kurulmadı; dolayısıyla sanayi kapitalizminin bu tarihten önce bir sosyal sistem olarak varolduğu söylenemez... On dokuzuncu yüzyıl sosyal tarihi, 1834 Yoksullar Yasası Reformu’yla dizginlerinden boşanan piyasa sisteminin mantığı tarafından belirlenmişti dersek, durumu abartmış olmayız”.

Polanyi piyasa ekonomisi ile beraber işçi sınıfının doğuşunu, yine kendi cümleleri ile şu şekilde açıklamaktadır⁵⁵:

“Speenhamland’ın kaldırılışı, kendi çıkarları dolayısıyla toplumu makine uygarlığının içerdiği tehlikelerden koruma görevini üstlenen modern işçi sınıfının gerçek doğum tarihidir. Ama, geleceğin onlara neler hazırladığından bağımsız olarak, işçi sınıfı ve piyasa ekonomisi tarihte aynı anda ortaya çıkmışlardı”.

Polanyi’nin görüşleri çerçevesinde kendi kurallarına göre işleyen piyasa mekanizmasının, doğa, emek ve paranın metalaştırılması vasıtasıyla ortaya çıkarıldığı fikrini belirtmiştik. Sistemin yaratılmasında temel niteliği taşıyan bu metalaşma kavramı üzerinde durmak, Polanyi’nin düşüncelerini algılama açısından önemlidir.

Polanyi, piyasa ekonomisinin yalnızca piyasalar tarafından kontrol edilen, düzenlenen ve yönlendirilen bir ekonomik sistem olduğunu, malların üretim ve dağıtım düzeninin de kendi kurallarına göre işleyen kurumsal kalıba bırakıldığını düşünmektedir. Böyle bir sistemde üretimin tümü piyasalarda satılır, bütün gelirler bu piyasada paylaşılır ve emek, toprak ve para da dahil olmak üzere üretimin bütün unsurları için piyasalar ortaya çıkar⁵⁶. Görüldüğü gibi piyasa ekonomisinin kurumsallaşması için emek, doğa ve paranın metalaşması gerekmektedir. Emek, doğa ve paranın, piyasanın işleyebilmesi için serbestçe değiş tokuş ilişkisi içerisinde yer almaları gereklidir, çünkü üretimin kesintisiz bir biçimde gerçekleşmesi, kullanılan girdiler, “hammadeler” ile emeğin kesintisiz arzına bağlıdır⁵⁷. Fakat Polanyi’ye göre esas problem bu noktada başlamaktadır. Piyasa ekonomisi içerisinde

⁵⁵ a.g.e, 2005, 155.

⁵⁶ a.g.e, 2005, 114–115.

⁵⁷ Hüseyin Özel, “Liberalizmin “Ütopya” Toplum Tasarımı”, **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, c. 26, s.1 (2002): 104.

alınır, satılır hale getirilen emek, doğa ve para gerçek meta değildir. Polanyi bu hususu *Büyük Dönüşüm*'de şu şekilde vurgulamaktadır⁵⁸:

“Can alıcı nokta şu: Emek, toprak ve para temel olarak üretim unsurlarıdır; piyasalar içinde düzenlenmiş olmalıdırlar; bu piyasalar, ekonomik sistemin hayati önem taşıyan bir parçasını oluştururlar. Ama emek, toprak ve para, açıkça görülebileceği gibi, meta değildirler... Başka bir deyişle, ampirik meta tanımına göre bunlar meta değildirler”.

Polanyi'ye göre bunlar reel meta tanımı içerisinde düşünülemez. Emek, toprak ve paranın hiçbiri satılmak üzere üretilen mallar gibi değerlendirilemez. O'na göre emek, yalnızca bir insan faaliyetine verilen addır; toprak yalnızca doğanın başka bir adıdır, insan tarafından üretilmemiştir, para yalnızca satın alma gücünün kural olarak hiçbir zaman üretilmeyen bir simgesidir. Emek, toprak ve paranın meta tanımı bütünüyle hayaldir ama emek, toprak ve para piyasaları bu hayal yardımıyla örgütlenmişlerdir⁵⁹.

Görüldüğü gibi Polanyi'nin analizinde, bir piyasa ekonomisi yaratılabilmesi için hayali metalden oluşan bir piyasa bütünüün yaratılması gerekmektedir. Çeşitli unsurlarla toprak ve para piyasaları oluşturulmuş, bunlardan sonra, 1834 tarihli Yoksullar Yasası Reformuyla bir emek piyasası oluşturulmuştur. Böylece bir piyasa ekonomisi yaratılmıştır. Biz de, Polanyi'de kapitalist sistemin sürdürülemezliği derken, bu hayali metalarla kurulan bir piyasa ekonomisinden, kendi kurallarına göre işleyen piyasa mekanizmasından ve bu mekanizmanın sürdürülemezliğinden bahsediyoruz.

3.1.2. Çift Yönlü Hareketin Anlamı ve Sonuçları

Polanyi'nin *Büyük Dönüşüm* adlı kitabı, şu cümlelerle başlamaktadır: “On dokuzuncu yüzyıl uygarlığı çöktü. Bu kitap, bu olayın siyasal ve ekonomik kaynaklarıyla, aynı zamanda da onun yol açtığı büyük dönüşümle ilgili”. Çöküşünü ilan ettiği on dokuzuncu yüzyıl uygarlığının dört kurum üzerinde durduğunu belirtir: güç dengesi sistemi, uluslararası altın standardı, kendi kurallarına göre işleyen piyasa ve liberal devlet. Polanyi, bu kurumlardan altın standardını, yalnızca iç piyasa sisteminin uluslararası düzeye yayılmasına yönelik bir çaba; güç dengesi sistemini, altın standardı üzerine kurulmuş ve kısmen onun aracılığı ile işleyen bir üstyapı; liberal devleti de, kendi kurallarına göre işleyen piyasanın bir ürünü olarak

⁵⁸ Polanyi, 2005, 119.

⁵⁹ a.g.e, 119–120.

görmektedir⁶⁰. Fakat Polanyi'ye göre sistemin can damarı ve temel biçimlendiricisi kendi kurallarına göre işleyen piyasadır. Polanyi *Büyük Dönüşüm*'deki temel tezini, kendi kurallarına göre işleyen piyasaya yaklaşımını ve toplumun tepkisini şu cümlelerle özetlemektedir⁶¹:

“Bizim tezimiz, dengesini kendi sağlayan piyasa fikrinin düpedüz bir ütopya olduğu. Böyle bir kurum, toplumun insani ve doğal özünü yok etmeden uzun süre yaşayamazdı; insanı fiziksel olarak yok eder, çevresini de çöle çevirirdi. Kaçınılmaz olarak, toplum kendini korumak için bazı önlemler aldı, ama alınan önlemler piyasanın kendi yasalarını bozdular; çalışma yaşamını alt üst ettiler ve böylece toplumu başka bir şekilde tehlikeye sürüklediler”.

Polanyi bu bağlamda, incelediği on dokuzuncu yüzyıl uygarlığının, genel karakterini çift yönlü hareket (*double movement*) kavramıyla açıklamaya çalışmaktadır. Çift yönlü hareket, ekonomik liberalizm ve sosyal korumacılık ilkelerini barındırmaktadır. Ekonomik liberalizm, kendi kurallarına göre işleyen bir piyasanın kurulması amacına yönelmişken, sosyal korumacılık, insan, doğa ve üretim düzeninin korunmasını amaçlamaktadır.

Polanyi'ye göre, çift yönlü hareketin bir unsuru olan ekonomik liberalizm, bir piyasa sistemi yaratmak üzere yola çıkan bir toplumun düzenleyici ilkesiydi ve 1820'ye gelindiğinde, üç klasik ilkeyi temsil etmeye başlamıştı; emek piyasası, altın standardı ve serbest ticaret⁶². Ekonomik liberalizmin işleyişi, ancak kendi kurallarına göre işleyen bir piyasa ile sağlanabileceğinden, etkisini ancak 1830'dan sonra gösterebildi. Çünkü, bir piyasa ekonomisinin yaratılması, ancak bu tarihlerde ortaya çıkarılan çeşitli yasalarla sağlanmıştı.

Ekonomik liberalizmin önemli bir unsuru da *bırakınız yapsınlar* (*laissez-faire*⁶³) yaklaşımıdır. Bırakınız yapsınlar, önemli bir unsur olmasına karşın, Polanyi'ye göre hiçbir şekilde ekonomik liberalizm ile özdeşleştirilemez. Çünkü bırakınız yapsınlar, özü itibarıyla müdahalesizliği gerektirir. Bilindiği gibi klasik politik iktisatçılar bırakınız yapsınların doğal olduğunu düşünmektedirler. Fakat Polanyi ise bırakınız yapsınların hiçbir doğal yanının olmadığını; işlerin olurlarına bırakılması durumunda serbest piyasaların hiçbir zaman ortaya çıkamayacağını belirtmektedir. Bırakınız yapsınların devlet tarafından uygulandığını, serbest piyasaların kendiliğinden değil,

⁶⁰ a.g.e, 35–36.

⁶¹ a.g.e, 2005, 36.

⁶² a.g.e, 2005, 196.

⁶³ Fransızcadan iktisat literatürüne geçmiştir. İktisat yazınında “bırakınız yapsınlar” şeklinde çevrilmektedir. Özet olarak, kapitalist bir ekonomide müdahalenin olmaması gerektiğini belirtir.

devlet tarafından çıkarılan yasalar sonucunda ortaya çıkarıldığını vurgulamaktadır. Hatta devletin, liberalizm taraftarlarının belirlediği görevleri yerine getirmek için merkezi bir bürokrasiyle donandığını belirtmektedir⁶⁴. Piyasa sisteminin kurulması için müdahalelerin gerekli olması koşulu gibi, sistemin devamlılığının sağlanması da yine devlet müdahalelerine bağlıdır.

Bırakınız yapsınlar ve serbest ticaret yöntemleriyle ve ekonomik liberalizm ve hayali metalar aracılığı ile kurulan, kendi kurallarına göre işleyen bir piyasa mekanizması toplumun özünü, doğal çevresini ve üretim kuruluşlarını yıpratıcı bir düzen oluşturmaktadır. Yıpratılan unsurlardan biri, rekabetçi bir emek piyasasının hedef aldığı emek gücü, bir diğer deyişle insandı. Polanyi'ye göre emeği diğer yaşam faaliyetlerinden ayırıp piyasa kurallarına boyun eğmeye zorlamak, bütün organik varoluş biçimlerini yok etmek ve onların yerine yeni bir düzen, parçalara ayrılmış, bireyci bir düzen koymak anlamına geliyordu. Bu düzeni kurmak, yıkım planını uygulamak için en iyi aracın da, sözleşme özgürlüğü ilkesi olduğunu düşünmekteydi. Uygulamada bu ilke, sözleşme dışı akrabalık, komşuluk, meslek ve inanç ilişkilerinin ortadan kaldırılmasını gerektirmekteydi⁶⁵. Yıpratılan unsurlardan bir diğeri de doğadır. Polanyi'ye göre bir doğa unsuru olan toprak, insan yaşamının dengesini sağlar; insanın yerleşim yeridir; fiziksel güvencesinin ön koşuludur; manzara ve mevsimleridir. Bu bakımdan insanı doğadan ayırmanın ve toplumu gayrimenkul piyasasının gereklerine göre düzenlemenin, ütopyik piyasa ekonomisi fikrinin hayati bir yönünü oluşturduğunu düşünmektedir⁶⁶. Yıpratılan unsurlardan bir diğeri de üretim düzenidir. Polanyi'ye göre insan ve doğada olduğu gibi üretici işletmeler için de bir tehlike söz konusudur. Polanyi, parasal nedenlere bağlı olarak düşen fiyat düzeyinin, işletmelerin iflas tehlikesiyle karşı karşıya kalması, üretim düzeninin çözülmesi ve sermayenin büyük çapta yok olması tehlikesini doğuracağını düşünmektedir⁶⁷. Polanyi'nin cümleleriyle, yıpratılan unsurlarla ilgili şu özeti yapmamız mümkündür⁶⁸:

“Piyasa mekanizmasının; insanların ve onların doğal çevresinin kaderinin, hatta satın alma gücünün miktarı ve kullanımının, tek yönlendiricisi olmasına izin vermek, toplumun çöküşüyle sonuçlanırdı. Çünkü sözde meta emek, bu öyle metanın sahibi olan insanı etkilemeksizin sağa

⁶⁴ a.g.e, 201.

⁶⁵ a.g.e, 231.

⁶⁶ a.g.e, 249–250.

⁶⁷ a.g.e, 266–267.

⁶⁸ a.g.e, 120–121.

sola taşınmaz, istenildiği gibi kullanılamaz, hatta kullanılmadan bırakılamaz. İnsanın emek gücünü kullanırken, sistem, aynı zamanda, bu etikete yapışık fiziksel, psikolojik ve ahlaki bir birim olarak “insanı” da kullanmak durumundaydı. Kültürel kurumların koruyuculuğunu yitiren insanlar, maruz kaldıkları sosyal etkiler altında yok olabilir, günah, sapıklık, cinayet ve açlığın yol açtığı şiddetli sosyal çözümlerin kurbanları olarak ölüp gidebilirlerdi. Doğa, ilkel unsurlara indirgenir, çevre bozulur, nehirler kirlenir, askeri güvenlik tehlikeye girer, yiyecek ve hammadde üretme gücü yok olurdu. Nihayet, satın alma gücünün piyasa tarafından idare edilmesi, işletmeleri belirli aralıklarla yok eder; para darlığı veya fazlası, iş yaşamı üzerinde sel ve kuraklıkların ilkel toplumlar üzerindeki etkisine benzer etkiler yapardı. Kuşkusuz emek, toprak ve para piyasaları, piyasa ekonomisi için vazgeçilmez şeyler. Ama hiçbir toplum, insani ve doğal özü ile iş düzenini bu şeytani dişlilerin hasarından korumadan, çok kısa bir süre için bile, böylesine ham hayallerden oluşan bir sistemin etkilerine dayanamazdı”.

Polanyi’ye göre sistemin etkilerine dayanamayan toplum, kendiliğinden bir tepki üretmektedir. Bir yandan kendi kurallarına göre işleyen piyasa mekanizması toplumu olumsuz yönde etkilemekte, bir yandan da yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan toplum, kendini korumaya çalışmaktadır. Bu bağlamda on dokuzuncu yüzyılda var olan, çift yönlü hareketin diğer yönü olan sosyal korumacılık ortaya çıkmaktadır.

Korumacılık, kaçınılmaz olarak kendi kurallarına göre işleyen piyasanın yıpratdığı emek, doğa ve üretim düzeninin korunmasını amaçlamaktadır. Bu bakımdan, emeğin korunabilmesi için; iş düzenlemeleri ve sosyal yasalar, doğanın korunabilmesi için; toprak yasaları ve tarımsal tarifeler, üretim düzeninin korunabilmesi için ise; merkez bankacılığı ve para sisteminin yönetilmesi ortaya çıkmaktadır. Korumacılık, piyasanın yıkıcı etkilerinden doğrudan zarar gören, çalışan sınıflar ve toprak sahipleri gibi çeşitli grupların desteğinden yararlanmakta ve yöntem olarak koruyucu yasama, kısıtlayıcı cemiyetler ve diğer müdahale araçlarını kullanmaktadır.

Polanyi, özellikle on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan, sosyal ve ulusal korumacılığa geri dönüşün, kendi kurallarına göre işleyen piyasa mekanizmasının özündeki tehlikeleri nedeniyle ortaya çıktığını belirtmektedir. Polanyi, ortaya çıkan korumaları birkaç yoldan açıklamakta, öncelikle önlem alınan alanların çeşitliliğine vurgu yapmaktadır. Önlemlere bakıldığında ise, genelde yasalarla sağlanmakta ve modern sanayi koşullarından kaynaklanan sorunları ele almaktadır⁶⁹. İkinci olarak ise, liberal çözümlerden kolektivist çözümlere geçişin bazen aniden gerçekleştiğini belirtmektedir. Polanyi, üçüncü ve en önemli özellik

⁶⁹ Polanyi, bu bağlamda alınan önlemlere, Herbert Spencer’in oluşturduğu listeden yararlanarak çeşitli örnekler vermektedir. Bu uzun liste için bnz. Büyük Dönüşüm, s. 209–210.

olarak da, birbirlerinden birçok nedenden farklı olan ülkelerin, gelişmelerinin paralel olması durumuna dikkat çekmektedir. Polanyi, Viktorya Devri İngilteresi, Bismark Prusyası, Üçüncü Cumhuriyet Fransası ve Habsburg İmparatorluğu'nun birbirinden farklı olduğunu fakat bu ülkelerin her birinin önce bir serbest ticaret ve *laissez-faire* döneminden, sonra bunu izleyen kamu sağlığı, çalışma koşulları, belediye yatırımları, sosyal sigorta, nakliyat desteklemeleri, belediye hizmetleri, ticaret birlikleri ve diğer alanları kapsayan bir anti-liberal yasama döneminden geçtiğini belirtmektedir. Polanyi son olarak, liberallerin sistemi koruyabilme adına devletin müdahalesi talebinde bulunmalarını, kısıtlamaların liberaller tarafından da gerçekleştirildiğini vurgulamaktadır⁷⁰.

Korumacılık çeşitli sınıfların desteğinden yararlanmasına karşın, Polanyi'ye göre yalnızca sınıf çıkarları süreci tam olarak açıklamakta kullanılamaz. O'na göre asıl vurgulanması gereken husus, bu sınıfların neden korumacılık yoluyla kendi taleplerini dile getirdikleri değil, neden bu yolda başarıya ulaştıklarıdır. Bu da bizi daha önce açıklanmaya çalışılan, kendi kurallarına göre işleyen piyasanın, toplumun doğal ve insani özünü yıpratdığı, bu durumun da toplumun tepkisini çekmeden, uzun süre devam edemeyeceği hususuna götürmektedir. Genelde sınıf çıkarlarının ekonomik olarak incelenmesine karşın, Polanyi temelde bu çıkarların ekonomik değil, sosyal olduğunu belirtmektedir. Zaten sınıflar ya da gruplar açısından toplumun tepkisi, piyasa tarafından tehdit edilen sosyal çıkarların korunması yönünde gerçekleşmektedir. Sınıflar ve gruplar korumacılık ile mevki ve mertebelerini, sosyal konum ve güvenliklerini sağlamaya çalışmaktadırlar. Konuyu Polanyi'nin cümleleri ile özetleyebiliriz⁷¹:

“Kolektivist hareketin kaynağında tek tek gruplar veya sınıflar yer almıyordu, ama gene de ilgili sınıf çıkarları sonuç üzerinde belirleyici bir etki yapmışlardı. Sonuçta, olaylar toplumun tümünün çıkarlarına bağlı olarak gerçekleşiyordu; bu çıkarların korunması ağırlıklı olarak toplumun belirli bir kesimine düşse bile, durum böyleydi”.

Açıklamaya çalıştığımız çift yönlü hareket, yirminci yüzyılın başlarına, I. Dünya Savaşı'na kadar etkisini arttırarak sürdürmüştür. Çift yönlü hareketin sosyal korumacılık ayağında, toplumların yok olmamak için kendilerini koruma çabaları yer almaktadır. Yirminci yüzyılın toplumsal tarihini biçimlendiren, ekonomik liberalizme karşı ortaya çıkan gelişmeleri şu şekilde sıralayabiliriz: Yeni Uzlaş

⁷⁰ Polanyi, 2005, 209–215.

⁷¹ a.g.e, 229.

(New Deal), sosyalizm ve faşizm. Bu gelişmelerden, Yeni Uzlaşma politikaları, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'ndan sonra ortaya çıkan korumacılık kökenli bir uygulamadır. Bilindiği üzere Dünya Ekonomik Buhranı özellikle sanayileşmiş kapitalist ekonomilerde yıkıcı etkiler doğurmuş, aynı zamanda dünya ekonomisinin geneli için de tehditler oluşturmuştur. Buhran sonucunda, işsizlik, üretim ve ticaret hacmi daralması, talep düşüşü, fiyatlardaki düşüş, tarım sektörünün çöküşü gibi olumsuzluklar yaşanmış, toplumlar maddi ve manevi kayıplar yaşamıştır. Böyle bir ortamda, Amerika'da ortaya çıkmış Yeni Uzlaşma adlı korumacılık politikaları anlamlıdır. Yeni Uzlaşma, buhranın hemen akabinde 1930 yılında ortaya çıkmıştır. Yeni Uzlaşma ile öncelikle bir Merkez Bankası kurulmuştur. Merkez Bankası'nın kurulması ile beraber, Polanyi'nin belirttiği gibi üretim düzeninde bir düzenleme, korumacılık sağlanmaya çalışılmıştır. Bunun dışında yine devlet müdahaleleri ve yasama yoluyla, istihdam, çalışma koşulları, üretim, reel sektörler gibi birçok alanda düzenlemeye gidilmiştir. Polanyi, Yeni Uzlaşma uygulamalarıyla, parasal korumacılıkla beraber, emek ve toprak çevresinde de geniş önlemler alındığını belirtmektedir.

Yirminci yüzyılın toplumsal tarihini belirleyen bir diğer etken de sosyalizmdir. Polanyi, sosyalizmin özünde sanayi uygarlığının doğasında bulunan bir eğilim, kendi kurallarına göre işleyen piyasayı demokratik topluma bilinçli olarak bağımlı kılarak aşma eğilimi olarak nitelemekte ve Dünya Savaşı'ndan beri sosyalizmin konumunu etkileyen iki değişiklik olduğunu belirtmektedir. Bunlardan biri piyasa ekonomisinin sürdürülemez olduğunun ortaya çıkması, bir diğeri ise Rusya'da sosyalist bir ekonominin oluşmasıdır⁷². Polanyi'ye göre yirminci yüzyılın ilk yarısında, kendi kurallarına göre işleyişin toplumu yıpratması, işçi sınıfının, özellikle sosyalist işçi sınıfının da konumunu değiştirmiş, geniş kitlelere yayılan sınıfın yasama yoluyla temsili sağlanmıştır. Emegın yasa ile temsiline karşılık, kapitalistlerin, sanayiye ellerinde bulundurmalarından kaynaklanan, yönetimde söz sahibi olma konumları mevcuttur. Polanyi'ye göre özellikle yirmili yıllarda ortaya çıkan bu ikili konum, halkçı organların, iş dünyasına müdahalelerini, toplumun geçimini sağlayan sanayi sistemine tehdit oluşturmasını, sanayi önderlerinin ise halkın özgür seçimle başa gelmiş idarecilerine bağılılığını engellemesine neden olmaktadır. İşverenlerin toplumda üretimi sürdürmekten doğrudan sorumlu, diğer yandan geniş kitlelere sahip olan işçilerin çıkarları da genel toplum çıkarları ile uyumlu olduğu düşünüldüğünde,

⁷² a.g.e, 314–315.

böyle bir ortamda ekonomik ve siyasal sistemin sürdürülmesinde tehlikeler ortaya çıkmaktadır. Polanyi, böyle bir durumda, yönetimin, en kolay çıkış yolu gösterenlere teslim edileceğini, bu bakımdan faşist çözümün zaman olarak çok uygun olduğunu belirtmektedir⁷³.

Toplumlar kendini korumaya çalışırken, korumacılığın sonucunun her zaman ideal sonuçları doğuramayacağı faşizmin yükselişi ile kendisini göstermektedir. Faşizm, çıkmaza giren toplumlarda bir kaçış yolu olarak algılanmıştır. Polanyi, faşizmin oluşturduğu çözümü, liberal kapitalizmin ulaştığı çıkmazda, piyasa ekonomisinin, hem sanayi hem de siyasal alandaki bütün demokratik kurumların yok olması pahasına gerçekleştirilen, reformu olarak tanımlamaktadır⁷⁴. Faşizm asıl etkisini piyasa sisteminin çıkmaza girdiği dönemlerde göstermiş ve değişik dini, kültürel özellik gösteren çeşitli ülkelerde ortaya çıkmıştır. Polanyi, faşizmi, sosyalizm ya da Yeni Uzlaşma rejimleri gibi ekonomik liberalizme olan bir karşı çıkış olarak değerlendirmektedir.

3.2. Joseph A. Schumpeter’de Kapitalist Sistem ve Sürdürülemezliği

3.2.1. Kapitalizmin Gelişmeci Niteliği ve Girişimci Faktörü

Schumpeter için, verili bir sistemin neden sürekli bir iktisadi değişim ürettiği meselesinin önemli olduğunu belirtmiştik. Polanyi’nin kapitalist sistemin sürdürülemezliği meselesine bakışını aktarabilmemiz için sistemin nasıl oluşturulduğu fikrini aktarmamızın gerekliliğinde olduğu gibi, Schumpeter’in kapitalist sistemde yaşanacak dönüşüm meselesini vurgulayabilmemiz için de, O’nun kapitalizmin gelişmeci niteliği hakkındaki ve bu bağlamda yenilik, yaratıcı yıkım ve girişimci kavramları hakkındaki görüşlerine değinmemiz, bunları algılamamız gerekmektedir.

Kapitalizmin gelişmeci niteliğinin dikkati çeken üç karakteristik yapısı bulunmaktadır. Bunlardan ilki, ilerlemeci niteliğin, iktisadi sistemin içerisinden gelmekte olduğu hususudur. Diğer bir deyişle, kapitalist sistemin kendi iç dinamikleri gelişmeci niteliğini oluşturmaktadır. İkincisi, bu gelişmenin pürüzsüz, sorunsuz bir şekilde ziyade aralıklarla gerçekleşmesidir. Aralıklıdır çünkü mevcut yapının değişmesi konjonktürel bir yapı içerisinde gerçekleşmektedir. Son olarak da,

⁷³ a.g.e, 317.

⁷⁴ a.g.e, 318.

eski düzeni yerinden eden ve radikal bir şekilde yeni durumlar yaratan nitel değişmelere ve devrimlere neden olmaktadır⁷⁵. Eski yapıları yıkıp, yeni bir yapıyı ortaya çıkaran ve sistemin içerisinden gelen unsur, yeniliktir. Schumpeter'in yaratıcı yıkım olarak adlandırdığı bu süreç, kapitalizm hakkındaki temel olgudur. Schumpeter kapitalist mekanizmayı harekete geçiren ve devamlılığını sağlayan yenilik unsurlarını, *İktisadi Gelişme Teorisi*'nde beş başlık altında tanımlamaktadır⁷⁶.

- (Tüketicilerin henüz aşına olmadıkları) yeni bir ürünün ya da bir ürünün yeni özelliğinin tanıtılması.
- (Sözü geçen imalat dalında henüz deneyimle test edilmemiş) yeni bir üretim tekniğinin tanıtılması.
- Daha önce böyle bir piyasa varolsun ya da olmasın, bahsi geçen ülkenin belirli bir imalat sektörünün önceden girmemiş olduğu yeni bir piyasanın açılması.
- Yine kaynağın halihazırda var olduğu ya da yaratılması gerektiği hesaba katılmaksızın yeni bir hammadde ya da yarı mamul kaynağının ele geçirilmesi.
- (Mesela tröstleşme yoluyla) tekel konumunun yaratımı gibi herhangi bir piyasada yeni bir organizasyonun icra edilmesi ya da tekel konumunun kırılması.

Schumpeter bu unsurları, *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi*'de yeni tüketim malları, yeni ulaştırma ve üretim yöntemleri, yeni piyasalar, yeni endüstriyel organizasyon şekilleri şeklinde özetlemektedir. Hatta bu unsurlara çeşitli örnekler de vermektedir. Yeni üretim yöntemleri için, makineleştirilmiş fabrika, elektrik kuvvetiyle işleyen fabrika, kimyasal sentezler; yeni tüketim malları için, demiryolu servisi, otomobiller, elektrikli araçlar; yeni endüstriyel organizasyon şekilleri için, birleşme hareketi; yeni arz kaynakları, hammaddeler için de Plata yünü, Amerikan pamuğu, Katanga bakırı gibi örnekleri bulunmaktadır⁷⁷. Dikkati çeken nokta değişimi sağlayan bu yeniliklerin tamamının, kapitalist girişim tarafından ortaya çıkarıldığıdır. Schumpeter, belirtilen yeni bileşenlerin ortaya çıkarılma sürecini

⁷⁵ John E. Elliot, "Marx and Schumpeter on Capitalism's Creative Destruction: A Comparative Restatement", *The Quarterly Journal of Economics*, (1980): 46

⁷⁶ Schumpeter, 1949, 66.

⁷⁷ Schumpeter, 1994a, 68.

girişim, bu süreci gerçekleştiren bireyleri de girişimciler şeklinde tanımlanmaktadır. Schumpeter, girişimci faaliyetlerini emek ve doğadan sonra üçüncü üretim faktörü ve iktisadi gelişmenin en önemli olgusu olarak tanımlamaktadır⁷⁸. Bu noktada da Schumpeter'in analizinde girişimci faktörünün önemi ortaya çıkmaktadır. Girişimci bu sürecin ortaya çıkmasını sağlayarak, kapitalizmin dinamik niteliğinin oluşmasını sağlamaktadır. Girişimci yukarıda belirtilen unsurlarla kapitalizmin dinamikliğini oluştururken, fonksiyonu sadece belirtilen özellikleri ortaya çıkarmasından ibaret değildir. Girişimcinin fonksiyonu aynı zamanda, ortaya çıkardığı bu unsurları gerçekleştirmesini de içerir⁷⁹. Bu bağlamda girişimcilik, iktisadi büyümenin önemli bir faktörüdür⁸⁰. Bu unsurlarla beraber girişimcinin üç önemli görevi bulunmaktadır: daimi bir hal alarak gelenekselleşen ataleti, sürekli durgunluğu önlemek, stratejik ortaklar bulmak ve tüketicilerin rızasını kazanmak⁸¹.

Schumpeter, girişimci kavramının genel kanılara, geleneksel yaklaşımlara göre, hem geniş hem de dar anlamda değerlendirilebileceğini belirtmiştir. Geniş anlamlıdır çünkü girişimciler olarak adlandırdığı bireylerden bahsederken sadece bağımsız iş adamlarını kastetmemektedir. Aynı zamanda, yöneticiler gibi bir şirkete bağımlı olarak çalışanlar da girişimci olabilirler ya da bireylerin mutlaka bir firmaya bağımlı olmaları da gerekmez. Dar anlamlıdır çünkü bir şirkette faaliyette bulunan her şirket başkanı, yöneticiler ya da sanayicilerin tümü girişimci olarak değerlendirilemez⁸². Bir bireyin girişimci olabilmesi için bu görevlerde olması yeterli değildir, aynı zamanda yenilik sürecine dahil olmaları gerekmektedir.

İktisadi Gelişme Teorisi'nin 1911 yılındaki ilk baskısında, Schumpeter'in girişimci ve girişimci olmayan insan arasındaki ayrımı daha detaylı olarak incelediği görülmektedir. Girişimci insan tipini Eylem İnsanı, girişimci olmayan insan tipini ise Durağan İnsan olarak adlandırdığı yaklaşımında, ikisinin arasındaki farkları ne şekilde vurguladığını aşağıdaki tabloda detaylı olarak görebiliyoruz.

⁷⁸ Schumpeter, 1949, 74.

⁷⁹ Schumpeter, 1994a, 132.

⁸⁰ Joseph A. Schumpeter, "Theoretical Problems: Theoretical Problems of Economic Growth", **The Journal of Economic History**, Vol. 7, Supplement (1947): 8

⁸¹ Alexander Ebner, "The Institutional Analysis of Entrepreneurship: Historist Aspects of Schumpeter's Development Theory", **Joseph Alois Schumpeter: Entrepreneurship, Style and Vision**, ed. Jürgen Backhaus (Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 2003): 131.

⁸² Schumpeter, 1949, 74–75.

Tablo 1: 1911'in Schumpeter'i: Eylem İnsanı, Durağan İnsan Karşılaştırması

Eylem İnsanı	Durağan İnsan
Dinamik	Durağan
Dengeyi bozan	Denge arayan
Yeni olanı gerçekleştiren	Hâlihazırda olanı tekrarlayan
Aktif, enerjik	Pasif, düşük enerjili
Lider	Takipçi
Yeni kombinasyonları yaratan	Var olan yapma biçimlerini kabul eden
Değişime karşı içsel direnç göstermeyen	Değişime karşı güçlü bir içsel direnci olan
Eylemlerine yönelik dirence cevap veren	Başkasının yaptığı yeniliğe haset duyan
Yeni alternatifler yumağından sezgisel seçimler yapabilen	Var olan seçenekler arasında rasyonel seçimler yapan
Güç ve yaratma neşesi ile motive olan	Salt ihtiyaçlarla motive olan ve doyuma ulaştığında duran
Kaynak sahibi olmadan bankadan borçlanan	Hiçbir kaynağı yönetmeyen ve yeni kaynakları kullanmayan

Richard Swedberg, "Rebuilding Schumpeter's Theory of Entrepreneurship", Conference on Marshall, Schumpeter and Social Science, Hitotsubashi University, March 17-18, 2007, <http://www.lib.hit-u.ac.jp/service/tenji/amjas/Swedberg.pdf> [02.05.2007].

Tablodan da görülebileceği üzere, *İktisadi Gelişme Teorisi*'nin 1911 yılındaki ilk baskısında, girişimci insanı, diğerlerinden ayıran belirli özellikler sıralanmaktadır. Swedberg, yapılan bu ayrımın *İktisadi Gelişme Teorisi*'nin 1911 yılından sonra yapılan diğer baskılarından daha detaylı olduğunu vurgulamaktadır⁸³. Schumpeter'in girişimci kavramının süreç içerisinde değişikliğe uğradığı da söylenebilir. Schumpeter'in yaklaşımında amacı parasal kazanç olan girişimcinin, zamanla, kazanma iradesi, savaşıma içgüdüğü, diğerlerine üstün olma isteği ve başarılı olmak için başarmak gibi amaçlar da, amaçları arasında yer almıştır⁸⁴.

3.2.2. Sürdürülemezliğe Neden Olan Faktörler ve Sonuçları

Karl Polanyi'nin *Büyük Dönüşüm* adlı kitabında olduğu gibi, yirminci yüzyılın en önemli sosyal bilim çalışmalarından biri olarak kabul edilen, Joseph A. Schumpeter'in *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi* adlı kitabının, "Kapitalizm Yaşamaya Devam Edebilir Mi" bölümü de çarpıcı bir cümleyle başlamaktadır: "Kapitalizm yaşamaya devam edebilir mi? Hayır. Yaşamaya devam edebileceğini

⁸³ Swedberg, 2007, 56.

⁸⁴ Maria T. Brouwer, "Weber, Schumpeter and Knight on Entrepreneurship and Economic Development", *Journal of Evolutionary Economics*, Vol. 12, Iss. 1-2, (2002), 100

düşünmüyorum”⁸⁵. Eserin ilk cümlelerinde ele alacağı konu hakkında net bir vurgu yapan Schumpeter, yine ilk paragraflarda tezini şu cümlelerle özetlemektedir:

“Başlamadan önce bahsetmemiz gereken bir mesele daha var. Bu tezde kapitalist sistemin hâlihazırdaki ve beklenen performansının, iktisadi başarısızlığın ağırlığı altında yıkılan bir şey olarak değil, başarısının onu koruyan sosyal kurumları çürüttüğünü ve “kaçınılmaz olarak” yaşamasını mümkün kılmayacak koşullar yarattığını ve bunun da görünürdeki sosyalizme kuvvetle işaret ettiğini göstermeye çalışacağım”.

Kapitalizmin dinamik bir süreç olduğunu, bu sürecin devamını sağlayan asıl faktörün girişimci ve ortaya çıkan yaratıcı yıkım süreci olduğunu daha önceki bahislerimizde açıklamıştık. Schumpeter, sistemin sürdürülemezliği konusundaki düşüncelerini, nedenleri açıklarken öncelikli olarak girişimcinin gelecekteki konumu hakkında yorumlarda bulunmaktadır. Çünkü girişimci fonksiyonunun ortadan kalkmasını, sistemin kırılmasındaki ana nedenlerden biri olarak görmektedir. Girişimcinin fonksiyonlarını yitirmesindeki ana faktör ise kapitalist sistemin sağladığı iktisadi gelişmelerdir. Girişimcilerin etkin fonksiyonu nedeniyle kapitalist uygarlık bir yandan gelişimini sürdürmekte, gelişen yapı ise girişimcinin temel fonksiyonlarına olumsuz etkide bulunmaktadır. Gelişen kapitalizm ile beraber daha önceleri sisteme girişimciler tarafından getirilen yenilikler, rutin bir hal almaktadır. Yenilik tüm çevreler tarafından kabul edilen bir alışkanlık halini almıştır. Bu şekilde, iktisadi gelişme, kişilere bağlı olmaktan çıkma ve otomatikleşme eğilimine girmektedir. Aynı zamanda büro ve komite çalışması, bireysel teşebbüsün yerine geçme eğilimindedir⁸⁶.

Schumpeter, girişimcilerin toplumsal fonksiyonlarının kaybolması durumunu önceki dönemlerdeki askeri alandaki liderlerin fonksiyonlarını yitirmelerine benzetmektedir. Askeri alanda önceki devirlerde bireysel kahramanlıklar, liderlik vasıfları ön plandayken (şövalyeler gibi), teknolojik ve toplumsal gelişmeler nedeniyle, bu çevrelerin toplumsal konumları sarsılmıştır. Schumpeter, bu duruma benzer toplumsal koşulların, kapitalist girişimcinin toplumsal pozisyonunu ve rolünü sarstığını belirtmektedir. Özetleyecek olursak kapitalizmin kendi başarıları ve ilerlemeleri otomatik bir hal almakta ve sistemin ana faktörü olan kapitalist girişimcinin fonksiyonunu olumsuz olarak etkilemektedir. Bu olumsuz etkileniş, girişimcilerin yer aldığı burjuvazi sınıfını da güç durumda bırakmaktadır.

⁸⁵ Schumpeter, 1994a, s. 61.

⁸⁶ a.g.e, 132–133.

Schumpeter, kapitalist sistemin sürdürülemezliği konusunda, iktisadi unsurların yıpranması meselesi yanında, bu unsurları koruyan tabakaların yıkılmasının da etkili olduğunu düşünmektedir. Çünkü Schumpeter'e göre kapitalizm salt iktisadi unsurlar ile var olmaz. Kapitalizm, feodal döneme ait siyasal, toplumsal, kültürel kurumlarla beraber var olmaktadır. Bu kurumlar, kapitalizmin işleyişini koruyan, koruyucu bir tabaka gibi varlıklarını sürdürmektedirler. Bu noktada Schumpeter'in analizlerinde kullandığı önemli bir kavram karşımıza çıkmakta; ortak yaşama (symbiosis). Kökeni biyolojiye dayanan ve Schumpeter'in sosyal bilimsel bir terim olarak kullandığı bu kavram, başka türden iki canlının dengeli ve sıkı bir işbirliği ile birbirinden yararlanarak yaşamaları durumunu ifade etmektedir⁸⁷. Burjuvazi ve aristokrasi arasında kapitalist dönemlerde, ortak bir yaşam alanı oluşturulmuştu. Burjuvazi, aristokrasiyi ekonomik alanda desteklemekte, bu duruma karşılık olarak aristokrasi ise burjuvaziye politik yönden kendisine bağımlı kılmaktaydı⁸⁸. Kapitalist gelişme sürecinde bu ortak yaşama bozulmaya başlamıştır. Aristokrasi konumunu korumaya çabalamıştır fakat burjuvazinin etkinliği nedeniyle bu hususta başarılı olamamıştır. Kapitalist gelişme ilk olarak feodal dönemin kurumsal düzenlemeleri olan malikane, köy, lonca gibi kurumları yok etmiştir. Schumpeter'e göre yıkım üç yoldan gerçekleştirilmiştir. Zanaatkarlar dünyası, kapitalist girişim tarafından gelen rekabetin otomatik etkileri aracılığıyla yıkılmıştır. Lord ve köylü dünyası ise öncelikli olarak politik eylem vasıtasıyla yıkılmıştır⁸⁹. Schumpeter, ortak yaşamın bozulmasını ve sonuçlarını şu cümlelerle özetlemektedir⁹⁰:

“Toplumun kapitalizm öncesi çerçevesinin yıkılmasında, kapitalizm sadece ilerlemesini sekteye uğratan engelleri kırmakla kalmamış; aynı zamanda çöküşünü önleyen payandalardan da kaçınmıştır. Aman vermez gerekliliği ile bu süreç yalnızca kurumsal olan faydasızlıklardan kurtulma meselesi değil; aynı zamanda, kapitalist katmanların ortak yaşayan eşlikçilerinin de kaldırılması anlamına geliyordu”.

Schumpeter, koruyucu tabakalarının yıkımının akabinde, kapitalist toplumun kendi kurumsal çerçevesinin de yıkımının gerçekleştiğini belirtmektedir. Schumpeter'e göre kapitalist ilerleme bir yandan küçük üretici ve esnafa zarar vermektedir. Bir diğer yandan da, büyük işletmeler için de mülkiyet ve sözleşme özgürlüğü gibi kendi kurumsal çerçevesine saldırmaktadır. Schumpeter, bireysel ya da aile işletmeleri

⁸⁷ Özçelik, 2006, 285.

⁸⁸ Schumpeter, 1994a, 136.

⁸⁹ a.g.e, 135.

⁹⁰ a.g.e, 139.

dışındaki büyük işletmelerde sahiplik fonksiyonunun ortadan kalktığını belirtmektedir. Bu tip işletmelerde, ücretli yöneticiler, daha alt kademe yöneticiler ve yönetici yardımcıları bulunmaktadır. Aynı zamanda büyük ve küçük hissedarlar da bulunur. Schumpeter, işletme mülkiyeti ile direkt olarak bağlantısı olmayan bu elemanların, tam bir işletme sahibi gibi davranamayacaklarını, hatta hissedarların kimi zaman işletmelerin karşısında dahi tavır alabileceklerini belirtmektedir⁹¹. Görüldüğü gibi bu tip problemler kapitalist toplumun kurumsal bir çerçevesi olan mülkiyet üzerinde olumsuz etkilere neden olmaktadır. Özellikle kapitalist gelişme sonucunda ortaya çıkan hisse senetlerinin mülkiyet üzerinde olumsuz etkilerinin olduğunu belirtmektedir. Aynı şekilde günümüzde yapılan sözleşmelerin, basmakalıp, bireysel olmayan, şahıslara yönelik olmayan, bürokratikleşmiş olma özellikleri nedeniyle, geçmişte yer alan sınırsız sayıda imkanlar arasında bireysel seçim niteliği taşıyan, kapitalist toplumun bir diğer kurumsal çerçevesi olan sözleşme özgürlüğünü de sınırladığını vurgulamaktadır.

Kapitalist gelişme görüldüğü gibi, Schumpeter'e göre girişimcinin fonksiyonlarını tahrip etmekte ve burjuvazinin etkinliğini azaltmakta, koruyucu tabakaların yıkılmasına neden olmakta, kendi kurumsal çerçevesini tahrip etmekte ve büyüyen bir düşmanlık ortamı yaratmaktadır. Schumpeter, büyüyen bu düşmanlık ortamını yine kapitalizmin kendi içerisinden doğan grupların varlığına bağlamaktadır. Burada Schumpeter, özellikle artan genel düşmanlığın yanı sıra entelektüellerden, aydınlardan kaynaklı artan düşmanlığa vurgu yapmaktadır. Aydınlar, köylüler ya da işçiler gibi bir sınıfa teşkil etmemekle beraber toplumun çeşitli kesimlerinden çıkabilirler. Schumpeter'e göre aydınların en önemli özelliği buldukları toplumda, sistemle ilgili eleştirilerde bulunma ve bunları sosyal sınıflara, kurumlara yaymalarıdır. Aydınların toplumlar içerisindeki sayıları, kapitalist gelişmeyle beraber; kaynakların artışı, yaşam standardının yükselmesi, daha ucuz kitap ve gazetelerin ortaya çıkması, öğretim kapasitesinin gelişmesi ve daha fazla yüksek tahsil imkanları nedeniyle artış göstermektedir. Schumpeter'e göre aydınların toplumdaki sayılarının artması çeşitli iş arzlarını yükseltmekte, daha az memnuniyet verici iş şartlarını doğurmakta ve çeşitli iş alanlarında yetersizliğe neden olmaktadır. Bu olaylar sistemden hoşnutsuz olan aydınların sayılarını arttırmakta ve kapitalist gelişmenin sağladığı başarılar sonucunda yenileri ortaya çıkmaktadır.

⁹¹ a.g.e, 141.

Schumpeter, kapitalist ilerleme sonucunda ortaya çıkan bu kesimin, kimi zaman politikada aktif görev almaları, kimi zamanda işçi hareketlerinin içerisinde yer almaları nedeniyle, anti-kapitalist politikalarla bağlantılı olduklarını öne sürmektedir⁹².

Schumpeter'e göre çevrenin artan düşmanlığı ve bu düşmanlıktan doğan teşrii, yönetsel ve hukuki uygulama karşısında girişimciler ve kapitalistler nihayetinde fonksiyonlarını yitireceklerdir⁹³. Burjuva fonksiyonlarının yitimi kapitalist sistem açısından olumsuz bir etki yaratmaktadır. Daha önce bahsi geçen unsurları da dikkate alarak, Schumpeter'in düşüncesi çerçevesinde kapitalist sistemin sürdürülemezliğini birkaç noktada toplayabiliriz: Burjuvazinin toplumsal ve politik yönden zayıflaması, fonksiyonlarını kaybetmesi, burjuvaziye destekleyen toplumsal tabakanın yıkımı ve kapitalizme karşı düşmanlığın yayılması. Burjuvanın toplumsal ve politik olarak zayıflaması konusunda girişimci fonksiyonunun kaybolması hususuna değinilmişti. Bu konuya ek olarak, burjuva ailesinin dağılmasını da bu çerçevede ortaya koymamız gerekmektedir. Çünkü Schumpeter'e göre kapitalist gelişme aynı zamanda aile hayatının geleneğini ve eski ahlak yapısını da değiştirmektedir. Burjuvazi esas olarak yatırım yapmak için çalışmakla beraber, aile hayatı nedeniyle geleceği de dikkate almaktadır. Fakat aile hayatının dağılmasıyla beraber, Schumpeter'e göre birey, insanın gelecek için çalışmasını emreden kapitalist ahlakını da kaybetmektedir. Sonuç itibariyle girişimci fonksiyonlarının kaybolması ve burjuva ailesinin dağılması, burjuvazinin toplumsal ve politik yönden zayıflamasına neden olmaktadır. Schumpeter'e göre tüm bu unsurlarla beraber kapitalist sistem sürdürülemez bir hal alacak ve yeni bir yapının ortaya çıkmasına neden olacaktır. Schumpeter'in vardığı sonuçları aşağıdaki cümlelerle özetleyebiliriz⁹⁴:

“Böylelikle, burjuvazinin konumunu, girişimcilerin ve kapitalistlerin işlevlerinin önemini azaltmak, koruyucu tabakayı ve kurumları kırmak ve bir düşmanlık havası yaratmak suretiyle, zayıflatan aynı iktisadi süreç; keza, kapitalizmin motor güçlerini de içerden çürütmektedir... Kapitalist sistemde, erken dönemlerde kendini ilerlemeyi geciktirici bir eğilim biçiminde ifade eden, içkin bir öz-yıkıcılık eğilimi mevcuttur. Kapitalist süreç sadece kendi kurumsal çerçevesini yıkmakla kalmaz; aynı zamanda başka bir çerçeve için koşulları yaratır....Sürecin sonucu öyle ortaya çıkan herhangi bir şeyle doldurabilecek basit bir hiçlik değildir; şeyler ve

⁹² a.g.e., 153-154.

⁹³ a.g.e., 156.

⁹⁴ a.g.e., 161-162.

ruhlar sosyalist bir yaşantı biçimine, artan biçimde uyum gösterecek biçimde dönüşürler. Kapitalist sistem altında her merteye sosyalist bir planın olanaksızlığını yok eder”.

Görüldüğü gibi Schumpeter’e göre kapitalist ilerleme, kendisini yıkan şartları oluşturmakla beraber yeni bir sistemin, sosyalizmin ortaya çıkabilmesine de neden olmaktadır. Schumpeter, *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi* kitabının sosyalizmi incelediği bölümüne yine çarpıcı cümlelerle başlamaktadır: “Sosyalizm çalışabilir mi? Tabii ki çalışabilir”. Schumpeter, çalışma koşulunu iki nedene bağlamaktadır. O’na göre, endüstriyel gelişmenin uygun bir düzeye ulaşması ve geçiş problemlerinin başarıyla sonuçlanabileceği kabul edilirse, sosyalizmin çalışmasından şüphe edilemez. Schumpeter sosyalist toplumu ise şu şekilde tanımlamaktadır:⁹⁵

“Sosyalist toplumla, üretim araçları ve üretimin kendisi üzerindeki kontrolün merkezi bir otoriteye ait olduğu ya da ilke gereği, toplumun iktisadi ilişkilerinin özel alana değil de kamuya ait olduğu kurumsal bir düzeni kastediyoruz”.

Schumpeter’in sosyalizm tanımlamasında lonca sosyalizmi, sendikalizm ve diğer tipler hariç bırakılmıştır. Aynı zamanda doğal kaynakların, fabrika ve teçhizatın devlet sahipliği ya da devlet mülkü olması terimlerinden de kaçınmaktadır. Aynı şekilde tanımlamasında devlet teriminden de uzak durmaktadır. Schumpeter tanımlamasını iktisadi bir dayanak üzerine kurmakla beraber, sosyalizmin her şeyden önce ve en önemli olarak yeni bir kültürel dünya anlamına geldiğini belirtmektedir.

Schumpeter, kapitalizmden sosyalizme geçiş koşullarının oluşmasını, hatırlanacağı üzere, kapitalist gelişmenin ortaya çıkardığı çeşitli unsurlara bağlamaktadır. Bunlar arasında, ticaretin az sayıda bürokrasileşmiş korporasyonlar tarafından kontrol edilmesi, ilerlemenin yavaşlamış, mekanikleşmiş ve planlanmış olması, yatırım fırsatlarının kaybolması, mülkiyetin bireysellikten uzaklaşması gibi unsurlar sayılabilir. Fakat Schumpeter, kapitalizmden sosyalizme geçişin hangi şartlar altında olursa olsun çeşitli problemler ortaya çıkaracağını ve ortaya çıkması beklenen problemlerin büyüklüğünün ve doğasının, geçişin yapıldığı kapitalist evrimin düzeyine ve sosyalleşmeyi yapan grubun kullanmaya yeterli ve istekli olduğu metotlara göre değiştiğini belirtmektedir⁹⁶. Schumpeter, bu noktadan hareketle iki farklı sosyalleşme durumu tanımlamaktadır: *Olgunlaşmış ve olgunlaşmamış sosyalleşme (mature and premature socialization)*. Schumpeter kapitalizmin, sosyalizme geçiş şartlarını oluşturduğunu belirtmektedir. Fakat sosyalizme geçişin

⁹⁵ a.g.e, 167.

⁹⁶ a.g.e, 219.

resmen belirlenmesinin yine de, örneğin anayasal bir değişiklikle sağlanabileceğini belirtmektedir. İşte Schumpeter'in *olgunlaşmış sosyalleşme* olarak sözünü ettiği, böyle bir değişiklikten sonra tüm sınıfların büyük bir çoğunluğu tarafından değişikliğin desteklenmesi ve duruma karşı koymanın zayıf olması anlamına gelmektedir⁹⁷. Sosyalleşme böyle bir durumda görüldüğü gibi hukuki değişimden sonra tüm kesimler tarafından desteklenen barışçıl bir süreç olarak ortaya çıkacaktır. Dönüşüm sürecinde ortaya çıkabilecek aksaklıkların zamanla üstesinden gelinabilecektir. Schumpeter'in *olgunlaşmamış sosyalleşme* kavramından kastı ise kapitalizmden sosyalizme dönüşümün mümkün olduğu, fakat bu dönüşümün, toplumsal çevrelerin henüz hazır olmadığı bir dönemde ortaya çıkmasıdır⁹⁸. *Olgunlaşmamış sosyalleşme* ortamında, kişiler, kurumlar, iktisadi unsurlar henüz dönüşüme hazır olmadığından, örneğin son bir aşama olan anayasa değişikliğinin ortaya çıkması çok zordur. Çünkü ortada bir mutabakat bulunmamaktadır. Schumpeter'e göre böyle bir ortamda yeni bir düzen devrim ile kurulabilirdi. Bu durumda sosyalist olmayan unsurlar sosyalistleştirilir ve en önemlisi enflasyon yaratılırdı. Schumpeter'e göre enflasyon geçiş güçlüklerinin üstesinden gelmede ve mülkiyetin değişmesinde önemli rol oynamaktadır⁹⁹.

Schumpeter, modern toplumun şartlarını göz önüne alarak, sosyalist teşkilatlanmanın, dev yapılı ve her şeyi kapsayan bir bürokratik sistemden oluşması gerektiğine de vurgu yapmaktadır. Oluşacak bürokratik yapıyı, demokrasi için bir engel değil, aksine onun tamamlayıcısı olarak görmektedir. Bu anlamda Schumpeter, gerçekleşebilecek bir sosyalizmin, demokrasinin bir ideali olabileceğini düşünmektedir¹⁰⁰. Başka türde oluşabilecek herhangi bir yapının başarısızlığa uğramasının ve yıkılmasının kaçınılmaz olduğunu düşünmektedir. Bir diğer deyişle, sosyalist bir ekonomi büyük bir bürokratik yapının varlığına ya da böyle bir bürokratik yapının gelişmesine bağlıdır.

⁹⁷ a.g.e, 221.

⁹⁸ a.g.e, 223.

⁹⁹ Schumpeter, bu noktada Lenin'in sözlerine vurgu yapmaktadır: "Burjuva toplumunu yıkmak için, onun parasını bozmalıyız".

¹⁰⁰ a.g.e, 236.

3.3. Karl Polanyi ve Joseph A. Schumpeter'in Düşüncelerinin Karşılaştırılması: Yakınsama ve Iraksamalar

Karl Polanyi'nin *Büyük Dönüşüm* adlı kitabı ve Joseph A. Schumpeter'in *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi* adlı kitabı, yirminci yüzyılın en önemli sosyal bilim yapıtları arasında gösterilmektedir. Kitapların yayınlanış dönemlerinin birbirine yakınlığı ise dikkat çekicidir. Yazarların geçmiş birikimleriyle ortaya çıkardıkları yapıtlardan, *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi* 1942'de, *Büyük Dönüşüm* ise 1944'te yayınlanmıştır. Yazarların yapıtlarını ortaya çıkarmaktaki büyük itici güçler, dünya iktisadi ve siyasi sisteminde yaşanan büyük değişim ve dönüşümlerin yanı sıra, kişisel yaşantılarındaki deneyimleridir. Bilindiği üzere yirminci yüzyıla gelinirken dünya, ticari ve sanayi kapitalizm dönemlerini yaşamış ve on dokuzuncu yüzyıldaki iktisadi liberalizm anlayışı ile çeşitli problemlerle karşılaşmıştır. Özellikle on dokuzuncu yüzyılın şartları toplumsal koşullarda da değişikliklere neden olmuştur. Değişen dünya dengeleri ile beraber yirminci yüzyılın başlarında neredeyse tüm toplumları etkileyen çeşitli olaylar meydana gelmiştir. Örnek vermek gerekirse, I. Dünya Savaşı, Bolşevik Devrimi, 1929 Dünya Buhranı, 1930'larda yükselen faşizm ve II. Dünya Savaşı bu olayların başında gelmektedir. Yaşanan tüm gelişmeler, düşünürlerimizin bakış açılarını önemli ölçüde etkilemektedir. Bu koşulların yanı sıra kişisel deneyimlerin de etkili olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin Polanyi, 1930'larda faşizmin yükselmesiyle, ailesi ile beraber Viyana'yı terk edip İngiltere'ye yerleşmiştir. Burada işçi sendikalarıyla Oxford ve Londra Üniversiteleri tarafından ortaklaşa düzenlenen işçi eğitim programlarında dersler vermiştir. Bu dönemde tüm İngiltere'yi dolaşarak işçi sınıfı hakkında detaylı bilgi edinme fırsatı bulmuş ve tanık olduğu koşullar onu derinden etkilemiştir. Polanyi, *Büyük Dönüşüm*'ün kurumsal çatısını ise yine İngiltere yıllarında antropoloji ile ilgili çalışmalarla ilgilenmeye başlaması ve Thurnwald, Malinowski, Radcliffe-Brown gibi yazarları okumaya başlaması ile oluşturmuştur¹⁰¹. Schumpeter'in yaşamı ise Avrupa kıtasında yaşadığı dönem ve Amerika'da yaşadığı dönem olarak ikiye ayrılabilir. Her iki dönemde de birçok çalışmayı ortaya koyan Schumpeter'in Avrupa'daki döneminde girişimci teorisine, Amerika'daki döneminde

¹⁰¹ Buğra, 2005, 16.

ise kapitalist gelişme konuları üzerine odaklandığını söyleyebiliriz¹⁰². **Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi**'de Amerika döneminde, 1942'de yayınlanmıştır.

Düşünürlerimizi şu ana kadar herhangi bir iktisat ekolü ile özdeşleştirmekten kaçındık. Fakat çalışmamızın kapsamını da dikkate aldığımızda, Polanyi ve Schumpeter'in kurumsal iktisada yaptıkları katkıdan söz etmemiz kaçınılmazdır. Hem Schumpeter hem de Polanyi, kendilerini kurumsal iktisatçılar olarak tanımlamalarına karşın, hatta Schumpeter kimi zaman kurumsal iktisatla özdeşleştirilmiş isimleri eleştirmesine karşılık, her iki düşünürün de kurumsal iktisada katkı sağladıklarını söyleyebiliriz. Yapıtlarında ekonomiyi kurumsallaşmış bir süreç olarak ele alan her iktisatçıyı, kurumsal iktisatçı olarak gördüğümüzde, Polanyi ve Schumpeter'i de bu sınıflandırmada değerlendirmemiz gerekmektedir¹⁰³. Çünkü kurumsal iktisat yaklaşımında, kurumlarla iktisat birbirinden ayrı düşünülemez. İktisat, sadece piyasa ile nitelendirilemez, piyasadan çok daha geniş bir anlam ifade etmektedir. Bu düşüncenin getirdiklerini hem Schumpeter, hem de Polanyi'nin yapıtlarında görmemiz mümkündür. Özellikle incelemeye çalıştığımız yapıtlarında kurumsal faktörlerin önemi ortadadır. Çalışmamızın başlarında belirtmiş olduğumuz gibi Polanyi, ekonomiyi kurulmuş bir süreç olarak ele almaktadır ve bu konuda klasikleşmiş bir makalesi bulunmaktadır. Schumpeter de, kurumsal iktisatçıların yapmak istediği pek çok şeyi en az onlar kadar önemsemiş ve çoğu zaman bulgularında onların önüne geçmesini bilmiştir¹⁰⁴.

Polanyi ve Schumpeter'in çalışmalarına bakıldığında kapitalist sistemin sürdürülemezliğine yaptıkları vurgu dışında, aslında kapitalizmin olumlu yönde ilerlemeciliğine de değinmektedirler. Polanyi iktisadi alanda sağlanan ilerlemelere dikkat çekmekle beraber, yaşanan ilerlemelerin toplumu, toplumsal çıkarları, kurumları ve insanları göz ardı edilerek sağlandığını belirtmektedir. Örneğin sanayileşme sürecinde iktisadi ilerleme pahasına çok derin toplumsal problemler ortaya çıkmıştır. Fakat ortaya çıkan kimi özgürlüklerin de on dokuzuncu yüzyılın

¹⁰² Richard Swedberg, "The Man and His Work", **Joseph A. Schumpeter, The Economics and Sociology of Capitalism** ed. Richard Swedberg (New Jersey, Princeton University Press, 1991): 33-34.

¹⁰³ Eyüp Özveren, "Kurumsal İktisat: Aralanan Karakutu", **Kurumsal İktisat**, ed. Eyüp Özveren (Ankara, İmge Kitabevi, 2007): 18-19.

¹⁰⁴ **age**, 19.

ekonomik yapısının ürünü olduğunu belirtmektedir. Bu noktayı Polanyi'nin kendi cümleleri ile somutlaştıralım¹⁰⁵:

“Ama korunmaları büyük önem taşıyan özgürlükler vardır. Barış gibi bunlar da on dokuzuncu yüzyıl ekonomisinin yarattığı şeyler, ama artık biz bunları kendi içlerinde değerli bulmaya başladık. Toplumun özü için ölümcül bir tehlike oluşturan ayırım, siyaset ve ekonominin kurumsal olarak birbirlerinden ayrılmaları, neredeyse otomatik bir biçimde, adalet ve güven pahasına özgürlük yarattı. Sivil özgürlükler, özel girişimcilik ve ücret sistemi, ahlaki özgürlük ve bağımsız düşünceyi besleyen bir yaşama biçimi içerisinde birleştirdiler... Çöken piyasa ekonomisinden miras kalan bu yüksek değerleri korumak için elimizden geleni yapmamız gerek. Bunun büyük bir iş olduğu meydanda”.

Bilindiği üzere Schumpeter de kapitalizmin gelişmeci, ilerlemeci niteliğine yapılan vurgu çok daha nettir. Schumpeter, kapitalizmi değerlendirirken olumlu ve olumsuz yönlerinin ele alınması gerekliliğini dile getirmektedir. Schumpeter, kapitalist uygarlığın birçok olumlu etkini beraberinde getirdiğini belirtmektedir. Örneğin modern uygarlığın bütün özelliklerinin kapitalist mekanizmadan kaynaklandığını ve modern bilimin gelişmesini, çeşitli uygulama alanları bulmasının kapitalist gelişmeden kaynaklandığını düşünmektedir. İktisadi gelişmeye yapılan vurgu kaçınılmazdır. Bu gelişmişlik koşullarının, toplumsal hayatta, gündelik yaşantıda da çeşitli etkilerinin yansıdığını belirtmektedir.

Düşünürlerimizin bu şekilde çeşitli gelişme noktalarına değinmeleriyle beraber, çalışmalarındaki temel tezin sonuçları itibariyle, onları analitik anlamda bir yakınsama içerisinde bulmamızı sağlar. Her ikisi de kimi zaman benzer, kimi zamanda farklı bakış açıları ile kapitalist sistemi analiz ederken, vardıkları, sistemin sürdürülemezliği sonucu, ortak buluşma noktalarını oluşturmaktadır. Sistemin sürdürülemezliği konusunda analitik bir yakınsama görünmekle beraber, her iki düşünürün, sistemde, belli bir dönüşüm öngörmeleri başka bir diğer ortak noktayı oluşturmaktadır. Bu noktada öngörülerinin gerçekleşip gerçekleşmediğine bakmaksızın, vardıkları sonucun benzerliğine vurgu yapmaktayız. Burada dönüşüm kelimesini bilinçli olarak kullanıyoruz. Polanyi'de dönüşüme yapılan vurgu, incelemeye çalıştığımız temel yapının adından dahi anlaşılabilir. Kitabın temel tezi, kendi kurallarına göre işleyen piyasa mekanizmasıyla örölmüş on dokuzuncu yüzyıl uygarlığının çöküşü ve toplumun tepkisiyle ortaya çıkan büyük

¹⁰⁵ Polanyi, 1994, 339.

dönüşümle ilintilidir. Schumpeter’de dönüşüm meselesine şu cümleleri ile açıklık getirmektedir¹⁰⁶:

“Kapitalist süreç sadece kendi kurumsal çerçevesini yıkmakla kalmaz; aynı zamanda başka bir çerçeve için koşulları yaratır. Her şeyden önce yıkım, doğru kelime olmayabilir. Belki de, *dönüşüm*den¹⁰⁷ söz etmem gerekirdi”.

Öngördükleri dönüşüm sonucuna ise farklı noktalardan ulaşmaktadırlar. Polanyi, kendi kurallarına göre işleyen piyasa mekanizmasını insan toplumları ile bağdaşamaz olarak görmekte ve dönüşümün asıl kaynağını bu olguya bağlamaktadır. Schumpeter ise, öngördüğü dönüşümü kapitalizmin içsel nedenlerine bağlamaktadır. Yaşanacak dönüşüm sonucunda sistemin nasıl bir duruma evrileceği konusunda da öngörülerinin benzer olduğunu söyleyemeyiz. Schumpeter, kapitalizmin ilerlemeci niteliğinin kendi yapısını yıkacağını ve sistemin sosyalizme dönüşebileceğini vurgulamıştır. Polanyi’nin çöktüğünü ilan ettiği yapı ise on dokuzuncu yüzyıl uygarlığı ve ortaya çıkardığı kendi kurallarına göre işleyen piyasa mekanizmasıdır. O’na göre varolan koşullara çift yönlü hareketle verilen tepkiler, ortaya çeşitli şartların çıkmasını sağlamaktadır. Örneğin bu koşullara yirminci yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan Yeni Uzlaş politikalarını, sosyalist yapıyı ve faşizmi örnek göstermektedir. Polanyi’ye göre bu çift yönlü hareket toplumu her zaman ideale ulaştıramamaktadır, ortaya çıkan faşizmde bu yapının ürünüdür. Diğer bir değişle yaşanacak olan dönüşüm, net bir yapının ortaya çıkmasını gerektirmez, farklı koşullar altında farklı tepkiler ile farklı yapıların meydana gelmesini sağlamaktadır. Fakat, sonuç olarak yıkılmaya çalışılan yapı, kendi kurallarına göre işleyen piyasa mekanizması, kapitalizmdir.

Bu noktada ortaya çıkardıkları analizlerinin sonucuna ulaşmada kullandıkları benzer kavramlar ve kurumsal faktörlerden de söz edebiliriz. Burada Polanyi’nin analizinde gördüğümüz *iktisadın sosyal ilişkiler içerisine yerleşmesi* (embedded) ve Schumpeter’in analizinde gördüğümüz *ortak yaşama* (symbiosis) kavramları önemlidir. Her iki düşünürün analizlerinde de bu kavramlar önemli rol oynamaktadır. Bu kavramların hayatiyet kazandığı dönemlerde kapitalizmin yıkılması için herhangi bir neden bulunmamaktadır. Fakat kapitalist sistemde, Polanyi’nin deyişiyle ekonomi sosyal ilişkiler içerisine yerleşeceğine, sosyal ilişkiler ekonomi içerisine yerleştiğinde ve Schumpeter’in deyişiyle ortak yaşamının bozulmaya başlamasıyla çöküş

¹⁰⁶ Schumpeter, 1994a, 162.

¹⁰⁷ Vurgu benimdir.

sürecinin içerisine girilmektedir. Sistemin çeşitli unsurlarla sürdürülemez bir hal alışı ile dönüşümün kaçınılmaz olarak ortaya çıkmasında da, süreç içerisinde, Polanyi *toplumun kendini koruyuşu* kavramını, Schumpeter ise *anti-kapitalist politikalar* kavramını kullanmaktadır. Polanyi'nin analizinde, çift yönlü hareket içerisinde toplumun kendini koruyuşunun ve Schumpeter'in analizinde, anti-kapitalist politikaların ortaya çıkışı dönüşümün sağlanmasındaki temel kavramlardandır.

Görüldüğü gibi ilgi çekici olan nokta, öngördükleri dönüşümler gerçekleşsin ya da gerçekleşmesin toplumsal bir sistemin nasıl sürdürülemez bir konuma geleceğini tartışmaktadırlar. Bu tartışmanın yanı sıra, incelemeye çalıştığımız temel çalışmalarında vurgulamaya çalıştıkları ek bazı unsurlar dikkat çekicidir. Örneğin Polanyi çalışmanın sonunda, Büyük Dönüşüm'ün son noktası olan karmaşık bir toplumda özgürlük fikrine değinmektedir. Polanyi, liberalin yaklaşımıyla faşistin yaklaşımı arasında bir üçüncü yol bulmak zorunda olduğumuzu, bunun içinde hem gerçekçi hem de ahlaklı olmamız gerektiğini vurgulamaktadır¹⁰⁸. Polanyi'ye göre piyasa ekonomisinin çöküşü eşi görülmemiş bir özgürlük döneminin başlangıcı olabilir. Elde edilen özgürlüklere yenileri eklenebilir fakat bu özgürlüklerin sağlanması insanların kendi ellerindedir. Schumpeter'de benzer şekilde çalışmasının sonunda sosyalist bir sistemle, demokrasinin bağdaşıp bağdaşamayacağını tartışmaktadır. Sosyalizm ve demokrasinin geniş bir tahlilini yaparak, sosyalizmin demokrasinin tam bir ideali olabileceği sonucuna ulaşmaktadır.

¹⁰⁸ Buğra, 2005, 23.

4. KARL POLANYI VE JOSEPH A. SCHUMPETER'İN DÜŞÜNCELERİNİN YANKILARI VE GÜNÜMÜZ İÇİN DEĞERLENDİRMELER

Yirminci yüzyılda, dünya genelinde toplumsal, siyasi ve iktisadi hayatta birçok açıdan çeşitli çalkantılar yaşanmıştır. Yirminci yüzyılın başlarında ortaya çıkan Dünya Savaşı, Sovyet Devrimi, 1929 Dünya Buhranı, 1930'larda yükselen faşist dalga, 1939-1945 arasında süren II. Dünya Savaşı bu olayların başında gelmektedir. Dünya, II. Dünya Savaşı'nın akabinde belli bir kutuplaşma içerisinde kendisini bulmuştur. Bir yanda sanayi gelişimini büyük ölçüde gerçekleştirmiş kapitalist ülkeleri, bir yandan sosyalist sisteme geçme eğilimindeki doğu bloğu ülkelerini ve üçüncü dünya ülkeleri olarak adlandırılan az gelişmiş toplumları, bu kutuplaşma içerisinde değerlendirebiliriz. Bu süreç içerisinde 1970'lere kadar etkisini hissettiren, kalkınmacı iktisat politikaları ve refah devleti yaklaşımı çerçevesinde devlet, ekonomi içerisinde geçmiş dönemlere nazaran daha aktif bir rol almış ve çeşitli sosyal politikalar ortaya çıkmıştır. Bu eğilim de 1970'lerde ortaya çıkan petrol krizleri ve 1980'lerden sonra etkisini gösteren neo-liberal iktisat politikaları ile kırılmıştır. Özellikle 1980'lerden sonra ortaya çıkan küreselleşme dalgası ve neo-liberal iktisat politikaları neredeyse tüm dünyayı etkisi altına almış ve etkisini her geçen gün arttırarak günümüze kadar gelinmiştir.

Günümüzde bilindiği üzere ortaya çıkan neo-liberal iktisat politikaları, piyasanın baskınlığı, üstünlüğü üzerine kuruludur. Devlet de bu yapı içinde piyasa ile eşgüdüm içerisinde çalışan bir kurum olarak işlev görmektedir. Piyasalar gitgide ekonomilere hakim olma eğilimindedir ve devletler de gün geçtikçe yasama yoluyla özelleştirme ve benzeri politikalarla ekonominin içerisinde yer almaktan uzaklaşmaktadır. Bu eğilimlerden de anlaşılabilceği gibi dünyada 1980'ler ve sonrasında bir dönüşümden bahsedebiliriz. Fakat fark edilebileceği gibi bu dönüşüm, Polanyi ya da Schumpeter'in öngördükleri dönüşümle bağdaştırılamaz. Sonuç olarak bu anlamda Polanyi'nin öngördüğü *büyük dönüşüm* ve Schumpeter'in *kapitalizmin kendiliğinden yıkılacağı* tezi reel hayatta gerçekleşmemiştir. Polanyi'nin öngördüğü dönüşüm aslında İkinci Dünya Savaşı'nın akabinde ortaya çıkan refah devleti yaklaşımıyla

kendisini göstermiştir. Çift yönlü hareket içerisinde devlete önemli bir rol yükleyen Polanyi'nin düşünceleri bu dönemde, reel olarak bir nebze gerçekleşmiştir. Bu dönemde mal piyasaları devlet tarafından denetlenmiş, gerektiğinde müdahalelerde bulunulmuştur. Fakat aynı zamanda Polanyi'nin deyişiyle hayali metalar ve hayali meta piyasaları varlığını sürdürmüş ve tam anlamıyla bir dönüşüm gerçekleşmemiştir. Schumpeter'in de kapitalizmin geleceğine ilişkin kötümser düşünceleri kuşkusuz bir ölçüde gerçekleşmiştir; ancak şu ana kadar kapitalizm, bunlara rağmen varlığını sürdürebilmeyi, hatta bunları kendi yararına çevirmeyi iyi bir şekilde başarmıştır¹⁰⁹. İlgili çekici olan ise öngördükleri dönüşümlerin tam olarak gerçekleşmemesine karşın, her ikisinin de düşüncelerinin günümüzde de hala tartışılıyor olması ve sosyal bilim çevresinde yirminci yüzyılın en önemli sosyal bilimcileri arasında gösterilmeleridir.

4.1. Büyük Dönüşüm ve Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi'nin Ortaya Çıkardığı Etkiler

Schumpeter'in *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi* kitabı 1942 yılında yayımlandıktan hemen sonra iktisat çevresinde geniş yankı uyandırmış ve tartışılmıştır. 1944 yılında yayınlanan Polanyi'nin *Büyük Dönüşüm*'ü içinde yayımlandıktan sonra, çeşitli sosyal bilim dergilerinde eleştiri yazıları yazılmış, çeşitli çevrelerde tartışılmıştır. Fakat 1980'lere kadar genelde antropologların ilgisini çeken bir çalışma olarak kalmıştır. İktisat çevresinde detaylı bir şekilde tartışılması ise 1980'ler ve sonrasındaki sürece denk gelmektedir. Asıl etkisini 80'lerden sonra görmemizin nedenini, Polanyi'nin tanımladığı on dokuzuncu yüzyıl uygarlığındaki kendi kurallarına göre işleyen piyasa mekanizmasına benzer şartların, 80'ler sonrasında da görülmesi olarak açıklayabiliriz.

Günümüze kadar gelindiğinde bu iki kitap hakkında ya da kitaplarda ele alınan düşüncelerle ilgili, kuşkusuz yazılmış olan birçok eleştiri yazısı, makale, tez, kitap bulunmaktadır ve bu düşünceler birçok toplantı, konferans ve sempozyumda tartışılmıştır. Kitaplara olan ilgi belirli bir yer ile de sınırlı kalmamaktadır. Dünyanın çeşitli yerlerinden sosyal bilimciler tarafından tartışılmaktadır. Özellikle, Karl Polanyi'ye gün geçtikçe artan bir ilgi duyulmaktadır. Bu bahsimizde yapılan birçok

¹⁰⁹ Peter L. Berger. "Demokratik Kapitalizmin Şüpheli Zaferi", Diamond, Larry ve Marc F. Plattner (ed) *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi: Yeni Değerlendirmeler*. çev. Ergun Özbudun ve Levent Köker, (Ankara: Türk Demokrasi Vakfı, 1994), 2.

çalışmaya atıfta bulunamayacağımızdan, önemli gördüğümüz bazı noktalar üzerinde durmaya çalışacağız. Örneğin, kitapların yazılışından sonra, birkaç yıl içerisinde, çeşitli sosyal bilim dergilerinde akademisyenler tarafından kitapları okuyucuya tanıtıcı eleştiri yazıları yayınlanmıştır. **Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi** kitabı için yazılan eleştirilerin yazarlarından bazıları şunlardır: Joan Robinson (1943 ve 1951), William S. Carpenter (1943), Henry Bamford Parkes (1943), R.G. Hawtrey (1944). **Büyük Dönüşüm** için yazılan eleştirilerin yazarlarından bazıları ise şunlardır: Abbott Payson Usher (1944), Shepard B. Clough (1944), Witt Bowden (1945), Judith Blow Williams (1945), J.H. Hexter (1945), D. C. Somervell (1946). Bilindiği gibi kitapların yayınlanışının akabinde kaleme alınan bu yazılar, genelde tanıtıcı niteliktedir ve kimi zaman yazarların görüşlerini desteklerken, kimi zaman analizlerinde gördükleri eksik ya da hatalı unsurlara vurgu yapmaktadırlar.

Bu tanıtıcı yazıların dışında, yazarların kitaplarda yer alan düşünceleri ile ilgili çeşitli çalışmalar yapılmış ve günümüzde de yapılmaya devam etmektedir. Tahmin edilebileceği gibi bu çalışmalarda, kimi zaman yazarların görüşlerinde ne kadar haklı oldukları vurgulanmakta, kimi zaman analizlerinde kendilerine göre hataları vurgulanmakta, kimi zaman da günün koşullarına göre ek bazı bilgiler aktarılmaktadır. Zamanla kimi yazarlar kitaplardaki düşünceleri tekrar yorumlamakta ve kendilerince analizlerine farklılık getirmektedirler. Örneğin, Schumpeter'e kimi zaman sert eleştirilerde bulunan Robert Heilbroner'in 1981'de yayınladığı **"Schumpeter Haklı mıydı?"** (*Was Schumpeter Right?*) adlı makalesinde, Schumpeter'in, Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi'deki görüşlerinde, haklı olmadığını vurgulamakta ve analizinin kusurlu, tamamlanmamış, eksik olduğunu belirtmektedir¹¹⁰. Bunun üzerine 1993'te yayınlanan **"Sonuçta Schumpeter Haklı mıydı?"** (*Was Schumpeter Right After All?*) adlı makalesinde ise, Schumpeter'in haklı olup olmadığı üzerine iki yorum getirmektedir. Kapitalizmin geleceği hususundaki yaklaşımında yine haksız olduğunu vurgulamakta fakat iktisadi sorgulamanın tam da kendisini sorgulayan yaklaşımında kendisinin bile fark etmediğinden çok daha haklı olduğunu belirtmektedir¹¹¹.

Her iki kitabın çeşitli dünya dillerine çevrildiği, bu şekilde daha geniş bir okuyucu kitlesine ulaştığı da görülmektedir. Türkiye özelinde konuya baktığımızda her iki

¹¹⁰ Robert Heilbroner, "Was Schumpeter Right?", **Social Research**, Vol. 48, No.3, (1981): 456.

¹¹¹ Robert Heilbroner, "Was Schumpeter Right After All?", **Journal of Economic Perspectives**, Vol. 7, No. 3 (1993): 94.

kitabın da Türkçeye çevrildiği görülmektedir. *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi*, Varlık Yayınları'ndan iki ayrı kitap olarak yayınlanmıştır. 1966 yılında yayınlanan ilk kitap, kapitalizmi içermektedir ve Tunay Akoğlu tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Sosyalizm ve demokrasi kısımlarını içeren ikinci kitabın ilk baskısı 1967 yılında yayınlanmıştır ve Rasin Tınaz tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Polanyi'nin *Büyük Dönüşüm*'ü ise, dünyadaki eğilime paralel olarak 1980 sonrasında Türkçeye çevrilmiştir. 1986 yılında Alan Yayıncılık tarafından yayınlanan kitabı, Ayşe Buğra Türkçeye çevirmiştir. Kitap, 2000 yılından sonra ise İletişim Yayınları tarafından basılmaya devam etmektedir. Ayşe Buğra, sadece kitabın çevirmenliğini yapmakla kalmayıp, Polanyi'nin düşüncelerinin Türkiye'de yayılmasını ve araştırılabilmesini de sağlamıştır. Günümüzde de Polanyi referanslı yayınlar üretmeye devam etmektedir.

Polanyi ve Schumpeter'in görüşlerinin uluslararası alanda tartışılmaları da sağlanmaktadır. Bu anlamda günümüzdeki bazı kurumlar önemli rol oynamaktadır. Örneğin 1987 yılında kurulan Karl Polanyi Enstitüsü (The Karl Polanyi Institute of Political Economy), günümüz toplumlarını Karl Polanyi'nin çalışmaları ve düşünceleri çerçevesinde açıklamaya ve araştırmaya çalışmaktadır¹¹². Enstitü bu bağlamda, iki yılda bir olmak üzere Uluslararası Karl Polanyi Konferansları düzenlemektedir. Hatta bu konferanslardan en son düzenlenen, Toplum ve Doğayı Meta Efsanesinden Korumak (Protecting Society and Nature from the Commodity Fiction) temalı 10. Uluslararası Karl Polanyi Konferansı, Ayşe Buğra'nın öncülüğünde Boğaziçi Üniversitesi'nde yapılmıştır. Uluslararası Joseph A. Schumpeter Topluluğu da (International Joseph A. Schumpeter Society) Schumpeter'in düşüncelerinin tartışmaya açıldığı önemli bir kurumdur¹¹³. Bu topluluk da benzer şekilde iki yılda bir olmak üzere, Uluslararası Joseph A. Schumpeter Konferansları düzenlemektedir. Konferansların on ikincisi 2008 yılında Rio de Janeiro'da düzenlenecektir.

Sonuç itibarıyla günümüze kadar gelindiğinde, bu iki yazarın düşüncelerinin çeşitli çevrelerce, düşünüldüğü, tartışıldığı görülmektedir. Kitaplar üzerine incelemelerde bulunan sosyal bilimciler Polanyi ve Schumpeter'in düşüncelerinde ne derece haklı

¹¹² Karl Polanyi Enstitüsü hakkında detaylı bilgi için, enstitünün resmi internet sitesi incelenebilir: <http://artsandscience.concordia.ca/polanyi/> [18.06.2007]

¹¹³ Uluslararası Joseph A. Schumpeter Topluluğu hakkında detaylı bilgi için de, topluluğun resmi internet sitesi incelenebilir: <http://www.iss-evec.de/> [18.06.2007]

olduklarını bir kenara bırakarak, Polanyi ve Schumpeter'in çalışmalarını önemli sosyal bilim çalışmaları olarak değerlendirmektedirler.

4.2. Günümüz İçin Değerlendirmeler

Kapitalizmin günümüzdeki tartışılmaz hakimiyeti, onun vazgeçilmez bir sistem olarak sunulmasını da beraberinde getirmektedir. Kapitalizmin çeşitli açılardan yenilikler, ilerlemeler, gelişmeler ortaya çıkardığı yadsınamaz bir gerçekliktir. Fakat sosyal ve iktisadi açıdan da birçok aksaklığı beraberinde getirmektedir. Günümüz dünyasında, yerel ve küresel anlamda artan gelir adaletsizliği, artan ve anlamı değişen yoksulluk kalıpları, bir anda tüm dünyayı etkisi altına alabilen iktisadi krizler, kronikleşen işsizlik sorunları, çevrenin tahribatı, doğal kaynakların sınırsız bir kaynakmış gibi kullanımları, esnek çalışma koşulları, psikolojik ve toplumsal buhranlar gibi çözümlenmeleri çok da kolay olmayan problemlerle karşı karşıyayız. Bunların yanında piyasa ekonomisine olan inanç o kadar yaygın ve güçlü ki, farklı bir iktisadi sistemin var olabileceği bir yapı, alternatif sistemler küçük bir kesimin dışında telaffuz dahi edilmemektedir. Polanyi ve Schumpeter'in öngördükleri dönüşümlerde tam olarak haklı çıkmamalarına karşın, ortaya çıkan gelişmelerle, günümüz koşullarına bağlı olarak tekrar yorumlanmaları, kapitalist sistemin getirdiklerini farklı bakış açıları ile tekrar irdelemek açısından anlamlıdır.

1980'ler sonrasında neo-liberal iktisat politikalarının ortaya çıkışı ve neredeyse tüm dünyaya egemen oluşuyla, Polanyi'nin analizlerinin tekrar önem kazandığını belirtmiştik. Örneğin, Sally Randles yeni uluslararası gelişmelerle beraber Polanyi'nin analizinin yedi temel bakımdan önemli hale geldiğini belirtmektedir. Öncelikle, 1815'lerde yüzyıllık bir barış sözü veren bırakınız yapsınlar düşüncesi ile Reagan-Thatcer tandanslı piyasa dağıtım mekanizmalarına olan ütöpik inanç arasında paralellikler kurulmuştur. İkinci olarak, uluslararası sermaye piyasası kurumları ve regülasyonu üzerine yazıp çizenler bu kurumların yeni bir "planlanmamış" yönere evrilme eğilimde olduklarına dikkat çekmişlerdir. Aynı zamanda bu yazarlar volatil uluslararası mal ve para akımlarını serbestleştirecek ve regüle edecek taarruz ve karşı-taarruz politikalarının sırasına dikkat çekmişlerdir ki bu da Polanyi'nin, serbest piyasaların ister istemez ve doğal olarak önceden uzlaştırılmış düzenleyici bir cevabı takip ettiği çift yönlü hareketini hatırlatmaktadır. Yani, serbestleştirilmiş uluslararası sermaye piyasalarının yükselişi Polanyi'nin Altın

Standard'ının çöküşü analizini hatırlatmakta ve bir çeşit "deja vu" duygusu, çağdaş uluslararası finans rejimleri uzmanlarında etkili olmaktadır. Şimdi günümüzdeki uluslararası finansal sisteminin 90'ların sonunda Doğu Asya ve Latin Amerika'da deneyim edindiğimiz gibi tüm bölgelerde finansal krizlere girme eğilimine yeniden tanıklık ediyoruz. Üçüncü olarak, piyasayı eleştirenler, analizlerinde Polanyi'ye vurgu yaparak, toplumun ekonominin içerisine yerleşmiş olduğu ekonomilerin sosyal sonuçlarını vurguluyorlar. Dördüncü olarak ve üçüncü ile de ilişkili olarak, radikal küreselleşme karşıtı, piyasa karşıtı ve kapitalizm karşıtı sosyal hareketler ve siyasal davalar şimdilerde Polanyi'nin dünya düzeyinde karşılıklı bağımlılıklara karşı çıkışına yaklaşmaktadır. Bahsi geçen bu tür hareketler Polanyi ismini küreselleşme karşıtı davayı desteklemekte akademik ve tarihsel bir meşruiyet sağlamak için kullanılmaktadır. Bu yaklaşım, yerleşmiş yurttaş yetkilendirmesi vurgusuyla birleştiğinde bazen oldukça stilize edilmiş ve ideolojik olarak Polanyi'nin bireysel özgürlük ve kültürel çoğulculuk vurgusunu desteklemektedir. Beşinci olarak, deregüle edilmiş politikaların bağlamları dışında geçiş ekonomilerine ve kalkınmaya uygulanmasının zararlarına vurgu yapılmaktadır. Altıncı olarak, Polanyi'nin hayali meta olarak adlandırdığı işgücü tanımından yola çıkarak, Jamie Peck gibi iktisat coğrafyacıları emeği mallaştırılabilir bir birim olarak varsayıyorlar. Yedinci ve son olarak Hodgson gibi İngiliz kurumsalcılar Polanyi'yi piyasayı sosyal olarak kurulan, normalleştirilen, rutinleştirilen, yeniden üreten ve tekrar eden bir yapı olarak kuramsallaştırmak için bir giriş noktası olarak kullanıyorlar¹¹⁴. Görüldüğü gibi finansal serbestleşme süreçleri, ekonominin topluma hakim oluşu ve ortaya çıkardığı sosyal problemler, Polanyi'nin tanımladığı hayali metalar gibi çeşitli konular günümüz koşullarına bağlı olarak tekrar yorumlanmaktadır.

Polanyi'nin öngördüğü büyük dönüşüm tam olarak gerçekleşmemekle beraber, bahsettiği çift yönlü hareketin ilk ayağı olan ekonomik liberalizmin günümüzde de etkin olduğu görülmektedir. Bu bakımdan çöktüğünü ilan ettiği on dokuzuncu yüzyıl uygarlığına benzer iktisadi şartlar tekrar gündeme gelmektedir. 1980'lerden sonra ortaya çıkan eğilimler, kendi kurallarına göre işleyen piyasa mekanizması ve topluma hakim olan bir iktisadi sistemi beraberinde getirmektedir. Çift yönlü hareketin diğer kısmı olan sosyal korumacılık ise Polanyi'ye göre doğal bir tepkiydi ve bu tepkide devlete aktif bir rol yüklemişti. Günümüzde tekrar ortaya çıkan ekonomik

¹¹⁴ Sally Randles, "Issues for a Neo-Polanyian Research Agenda in Economic Sociology", *International Review of Sociology*, Vol. 13, No. 2, (2003): 417-418.

liberalizmle beraber devletin etkinliğinin de azaldığı görülmektedir. Piyasa sisteminin bugünkü konumu, devletin yeniden dağıtım mekanizmalarının ve kurumlarının etkinliğini azaltmaktadır. Bu bakımdan ortaya çıkan çift yönlü hareketin asıl kaynağında da değişiklik söz konusudur. Devletin etkinliğinin azaldığı günümüzde çift yönlü hareket, karşılıklılık ilişkileri ve kurumlarıyla kendisini göstermektedir. Karşıt hareketin yönlendiricisi, temelde aile metaforuna dayanan, kişisel nitelikli karşılıklılık ilişkileridir. Kurumları ise, aileden başlayarak, mafya tipi örgütlenmelerden etnik ve dini cemaatlere kadar yayılan, ama bu arada modern sivil toplum örgütlerini de kapsayan, güven, dayanışma ve sadakat bağlarının olduğu yapılarıdır¹¹⁵. Enformel ilişki ağlarından kaynaklı olan bu tepkinin her zaman istenilen sonuçlar doğurmayacağı açıktır. Mafya tipi örgütlenmeler ve bireyin özgürlüğünü baskı altına alan cemaatçi yapılar bunlara örnek olarak verilebilir.

Polanyi'nin ekonomik liberalizmin bırakınız yapsınlar söyleminin hiçbir doğal yanının olmadığı fikri, günümüzdeki pratiklerle kanıtlanmaktadır. Bu durumu doğu bloğu ülkelerinin 90'larda yaşadığı dönüşüm göz önüne alındığında net bir şekilde görebiliyoruz. Bu ülkelerde ekonomik liberalizm hiçbir şekilde kendiliğinden ortaya çıkan bir süreç olmamıştır. Polanyi'nin söyleminde olduğu gibi bu tip bir iktisadi yapının ortaya çıkabilmesi için devlet müdahalesi şarttı. Bu ülkelerde, ortaya çıkan devlet müdahaleleri, özellikle çıkarılan yasalar, sistemin hayatiyet kazanmasını sağlamıştır.

Bunların dışında günümüzde özgürlük fikrinin, sözleşme özgürlüğüne indirgenmiş durumda olması da eleştirilebilir. Günümüz dünyasında sermaye olabildiğince özgür bir şekilde bir yerden başka bir yere geçebilirken, aynı özgürlük kalıplarının emek için geçerli olmadığı görülmektedir. Emegın mobilizasyonu hakkında ciddi tartışmalar bulunmaktadır. Bunların dışında toplumlarda karşılıklılık ilişkilerinden kaynaklı özgürlük kısıtlamaları da söz konusu olabilmektedir. Bu bakımdan Polanyi'nin faşistin yaklaşımıyla, liberalin yaklaşımı arasında üçüncü bir yol bulma gerekliliğini dile getirmesi ve bu bağlamda bireye önemli bir rol atfetmesi günümüzde de önemini korumaktadır.

Günümüz için değerlendirmeleri Schumpeter için de yaptığımızda, Schumpeter'in dönüşüm meselesindeki öngörüsünün gerçekleşmediğinin aşikar olduğunu söyleyebiliriz. Kapitalizmin, sosyalizme başarıları nedeniyle dönüşeceği savı

¹¹⁵ Buğra, 2005, 28.

gerçekleşmemekle beraber, bu durumun tam tersi bir durum 90'lar ve sonrasında yaşanmıştır. 80'ler sonrasında artan liberalleşme eğilimleri ile beraber, S.S.C.B. rejiminin 1989 yılında çökmesiyle, doğu bloğu ülkelerinde kapitalizme doğru bir dönüşüm yaşandığı izlenmiştir. Günümüzde de, tüm dünyada olan eğilimle beraber, eski doğu bloğu ülkelerinde de kapitalizmle bütünleşmiş bir yapı hakimiyetini sürdürmektedir. Günümüzde siyasal, ekonomik anlamda kapitalizmin egemenliği dikkat çekicidir. Schumpeter'in görüşlerinden bir diğer önemli nokta da girişimcinin fonksiyonunun bürokrasi içerisinde rutinleşeceği ve kaybolacağı yönündeydi. Günümüzdeki eğilimlere baktığımızda bu öngörüsünün de gerçekleşmediğini söyleyebiliriz. Girişimciliğin ortaya çıkmasında ve yenilik yaratma sürecinde günümüzde araştırma ve geliştirme departmanlarının önemli bir etkinliği bulunduğunu söyleyebiliriz. Bu oluşumların kısmen bürokratik bir yapıda faaliyet göstermesine karşılık, günümüzde girişimcilik faaliyetlerinin Schumpeter'in deyimiyle yok olmaya yüz tuttuğunu söyleyemeyiz. Aksine gelişen teknoloji ile beraber, bireyler ve kurumlar girişimcilik faaliyetlerini arttırmakta ve risk alma eğilimindedirler. Schumpeter'in vurguladığı bir diğer nokta, kapitalizmin gelişimiyle beraber artan, çevreden rahatsız aydın kesiminin ortaya çıkacağı olgusu da tam olarak gerçekleşmemektedir. Aydınların günümüzde kapitalizmin yarattığı ortam hakkında ön yargılarını kimi zaman ortaya koydukları, anti kapitalist girişimleri desteklediği görülmektedir fakat kapitalizm günümüzde aydınların büyük bir çoğunluğunu kendi saflarına çekmeyi başarmıştır. Kapitalizmin en ideal siyasal ve ekonomik sistem olduğu, demokrasi ile bağdaştırılabilecek en iyi sistemin kapitalizm olduğu konusunda aydınlar arasında yaygın bir inanış bulunmaktadır. Hatta kimi zaman, Schumpeter'in görüşünün aksine aydınlar başka sistemler hakkında düşmanca tavır takınabilmekte, kapitalizmin ateşli savunucuları olabilmektedirler.

Bunların dışında kapitalizmin yapısı ve geleceği ile düşüncelerinin bazılarında haklı çıktığı da günümüzde kanıtlanmaktadır. Örneğin Schumpeter, yaratıcı yıkım sürecinin kapitalizm hakkındaki temel olgu olduğunu düşünmüştür. Bu düşüncesinde ne kadar haklı olduğu ortadadır. Özellikle teknolojik gelişmeler ve ilerlemeler sürekli eski yapıları yıkmakta ve yenilerini ortaya çıkarmaktadır. Hatta bu olgu kimi zaman olabildiğince kısa sürelerde gerçekleşmektedir. Bunun yanında mülkiyet ve işletme idarelerinin birbirinden ayrılması konusunda da haklı çıkmıştır. Günümüzde mülkiyet ve işletme idareleri birbirinden ayrılmıştır ve hisse senetlerinin yaygınlığı

nedeniyle mülkiyetin anlamı da değişime uğramaktadır. Günümüzde etkin bir yönetim için firmaların mülkiyet ve idare yapılarını birbirlerinden ayırdıkları gözlemlenmektedir.

Schumpeter'in görüşlerinin günümüzdeki bir başka tartışma odağı ise, sosyalizmin demokrasi için ideal bir sistem olabileceği savı üzerinedir. Bu savı, en fazla ilgi çeken ve eleştirilen düşüncelerinden biri haline gelmiştir. Bu noktada tartışmalar sosyalizm ile demokrasinin bağdaştırılamayacağı noktasına ulaştırılmakta ve düşünceyi savunulurken pratik örneklerden yola çıkılmaktadır. Özellikle Sovyet Rusya'nın anti demokratik uygulamaları öne sürülerek sosyalizmin demokrasi ile bağdaşamayacağı fikri öne sürülmektedir. Fakat bu noktada gözden kaçırılan bir unsur bulunmaktadır. Schumpeter, sosyalizmin demokrasinin bir ideali olabileceği savını ortaya koyarken herhangi bir ülke ya da medeniyetten esinlenmemektedir. Tanımladığı anlamda sosyalizm ve tanımladığı anlamda demokrasinin birbiri ile bağdaşabileceğini ortaya koymaktadır. Bilindiği üzere, çok karmaşık olarak anlatılabilecek bu tanımlamalarda, Schumpeter belli bir basitleştirmeye gitmiştir. Sosyalist toplumu, üretim araçları ve üretimin kendisi üzerindeki denetimin merkezi bir otoriteye bırakılmış olduğu kurumsal bir yapı, demokrasiyi de siyasal kararlara varmak için bireylerin karar alma yetkisini, halkın oyları için geniş kapsamlı bir mücadele yoluyla elde ettikleri bir kurumsal düzenleme olarak tanımlamaktadır. Bu bakımdan sosyalizmin demokrasinin bir ideali olabileceği fikrini, bu çerçevede değerlendirmek gerekmektedir.

Schumpeter ve Polanyi'nin dönüşüm üzerindeki fikirleri tam olarak gerçekleşmemekle beraber, kapitalizmin bir dünya sistemi haline gelmesi ve aksaklıklarının bir tarafı bırakılması açısından, Polanyi ve Schumpeter'in düşüncelerinin günümüzde de tartışılıyor olması anlamlıdır. Özellikle bir sosyal bilim olarak iktisada bakış açılarından yararlanarak çeşitli değerlendirmelerde bulunmak önemlidir. İktisadi toplumun bütününden soyutlayarak değerlendirmenin kimi olumsuz sonuçları olabileceğini düşünmekteyiz. Bu bakımdan günümüz iktisat yazınının toplumsal koşulları da göz önüne alarak, ekonomiyi toplumdan dışlamadan incelemelerde bulunulmasının anlamlı olduğu kanaatindeyiz. Bu anlamda örneğin Ayşe Buğra, iktisadın sorunlarının ve bu sorunların çözümlenebilmesi için iktisat disiplininin sınırlarının yeniden tanımlanması gerektiğini savunan ileriye dönük önerilerin sistematik olarak değerlendirilmesinde, Polanyi'nin çalışmalarından büyük

ölçüde yararlanılabileceğini öne sürmektedir¹¹⁶. Benzer şekilde Schumpeter'in iktisada interdisipliner yaklaşımından da günümüzde yararlanılabilir.

4.3. Karl Polanyi, Joseph A. Schumpeter ve Türkiye

Türkiye üzerine konuyu değerlendirmeye çalıştığımızda, 1980'ler sonrasında dünyada yaşanan dönüşüme benzer unsurların Türkiye için de geçerli olduğunu görüyoruz. Neo-liberal iktisat politikaların yerleşmesiyle beraber karma iktisadi yapıdan kapitalist sisteme hızlı bir dönüşüm olduğu gözlemlenmektedir. Polanyi'nin piyasa ekonomisinin yerleşebilmesi için devlet müdahalesinin gerekli olduğu fikri Türkiye özelinde de pratik olarak kanıtlanmaktadır. Kapitalist sisteme eklenmenin çok yoğun olduğu günümüzde, bu eklenmenin sağlanabilmesi için meclis birçok yasa çıkarmaktadır. Aynı zamanda özelleştirmelerle devletin ekonomiden çekilmesi ve ekonominin özel girişime devredilmesi sağlanmaktadır. Fakat yaşanan bu dönüşümle beraber, yine dünyadaki gelişmelerle paralel olarak, Türkiye için kronik bazı sorunlar ortaya çıkmaktadır ya da var olan sorunlar çözüme ulaştırılamamaktadır. Günümüz Türkiye'sinde işsizlik sorunu, gelir dağılımı adaletsizliği, toplumsal gerilimler, dışlanmışlıklar, artan ve anlamı değişen yoksulluk, çevrenin tahribatı gibi sorunlar varlığını sürdürmektedir. Polanyi'nin bakış açısı ile konuyu değerlendirdiğimizde Türkiye'de piyasa ekonomisinin yayılmasını çift yönlü hareketin birinci yönü olarak değerlendirebiliriz. Piyasa ekonomisinin yayılışı, Türkiye özelinde de emek, doğa ve paranın metalaşmasını sağlayarak, kimi olumsuz etkileri beraberinde getirmektedir. İnsan açısından çeşitli travmaları ortaya çıkarmakta, doğa açısından tahribatlar gerçekleşmekte ve finansal açıdan krizler ortaya çıkmakta ya da her an bir krizin yaratabileceği korku ile yaşama devam etme söz konusudur. Yine Polanyi'nin analiziyle konuyu değerlendirdiğimizde çift yönlü hareketin diğer yönü olan sosyal korumacılığa göz atmamız gerekmektedir. Sosyal korumacılık, genelde karşılıklılık ilişkileri ile karşımıza çıkmaktadır. Burada asıl görev ise Polanyi'nin bakış açısıyla devlete düşmektedir. Sosyal korumacılığın asıl aktörü devlet olmalı ve sosyal politikalar üretmelidir. Kesin olan şey, devletin sosyal politika alanında resmi olarak daha etkin olması gerektiği ve toplumu yoksullukla ve serbest piyasanın negatif etkilerine karşı

¹¹⁶ Ayşe Buğra, "Karl Polanyi and the Boundaries of Economics", **METU Studies in Development**, vol.13, No.3/4 (1986): 217-238.

artık kendi haline bırakamayacağıdır. Polanyi'nin dediği gibi, sosyal, ekonomik ve kültürel bütünlüğün sağlanmasında, piyasa-toplum-devlet üçgeninde, modern zamanlarda devlete önemli bir görev düşüyor¹¹⁷.

Schumpeter'in görüşlerini Türkiye'ye indirgememiz zor olsa da bazı hususları vurgulayabiliriz. Schumpeter'in görüşüne göre, finansal araçların gelişimi, büyümeyi doğrudan etkileyen teknik değişimi ve verimlilik büyümesini olumlu yönde etkilemektedir. Schumpeter, finansal aracı rollerindeki bankaların, teknolojik yeniliği kolaylaştırdığını belirtmektedir. Bankalar tasarrufları bir araya getirmekte, yatırım projelerini değerlendirmekte, yöneticileri denetlemekte ve firmalar hakkındaki detaylı bilgileri daha düşük maliyetle elde edebilmektedir. Finansal araçlar kaynakları daha verimli alanlara yönlendirerek, ekonomik sistem içerisinde çok önemli bir rol üstlenmektedirler. Bu savı Türkiye için yorumlandığında finansal gelişmenin Türkiye'nin ekonomisinin gelişmesinde önemli bir rol oynadığı ortaya koyulabilir¹¹⁸. İktisadi büyüme konusu dışında, mülkiyet ve işletme idaresinin birbirinden ayrılması hususu ve hisse senetleri nedeniyle mülkiyetin anlamının değişmesi, yurt dışındaki gelişmelere paralel olarak Türkiye'de de görülmektedir. Kapitalizmin Türkiye'de gelişimi ile beraber bu sistemin olumsuz etkilerine karşıt olan aydınların ortaya çıkması da kaçınılmaz olmuştur. Fakat Schumpeter'in öngördüğü anlamda bir karşıt hareket görülmemektedir. Sistem var olan sistemin kaçınılmaz ve vazgeçilmez olduğunu düşünen birçok kesimin ortaya çıkışına da önayak olmuştur.

¹¹⁷ Evren Tok. "Karl Polanyi ve Türkiye". **Radikal İki**. 25 Haziran 2006.

¹¹⁸ Özgür Aslan, İsmail Küçükaksoy, "Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama", **İstanbul Üniversitesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi**, s. 4 (2006): 12-28.

5. SONUÇ

Polanyi ve Schumpeter'in öngörülerini ortaya koydukları dönemden, günümüze kadar gelindiğinde, kapitalizmin Polanyi'ye göre toplumsal dokuyu yıprattığı ve Schumpeter'e göre sistemi bir arada tutan siyasal ve kültürel kurumları çökerttiği ölçüde er geç son bulmaya mahkum olduğu düşüncelerinin gerçekleşmediği görülmektedir. Kapitalizm, Polanyi ve Schumpeter'in bahsettiği anlamda yıpranmışlıklara neden olmakla beraber, kendi içerisindeki ekonomik düzenlemeler ve artan vazgeçilmez bir sistem olma olgusu sebebiyle tüm dünya üzerindeki hakimiyetini korumaktadır. Günümüzde kapitalizmin yıkılması bir yana, ortaya çıkan neo-liberal iktisat politikaları ile beraber gittikçe artan bir egemenliğinden söz edebiliriz. Schumpeter'in kapitalizmden sosyalizme dönüşüm öngörüsü gerçekleşmemekle beraber, tam tersi bir durum 90'lar ve sonrasında doğu bloğu ülkelerinde yaşanmıştır. Artan liberalleşme eğilimleri ile beraber, S.S.C.B. rejiminin 1989 yılında çökmesiyle, doğu bloğu ülkelerinde kapitalizme doğru bir dönüşüm yaşandığı izlenmiştir. Günümüzde de tüm dünyada olduğu gibi eski doğu bloğu da küreselleşme ve kapitalizme eklemlenme çabası içerisinde.

Günümüzde kapitalist sistem çeşitli gelişmişlik düzeylerini beraberinde getirmenin yanı sıra ortaya çıkardığı olumsuz etmenlerle de tartışılmaktadır. Kapitalizm, genel anlamda eşitlikten uzak bir dünya düzeni yaratmakta, insan üzerinde, doğa üzerinde, toplumlar ve kurumlar üzerinde olumsuz etkilere neden olmaktadır. Bunları yinelenmek gerekirse; bölüşümde yaşanan adaletsizlikler, artan ve anlamı değişen yoksulluk kalıpları, bir anda tüm dünyayı etkisi altına alabilen iktisadi krizler, kronikleşen işsizlik sorunları, çevrenin tahribatı, doğal kaynakların sınırsız bir kaynakmış gibi kullanımları, esnek çalışma koşulları, psikolojik ve toplumsal buhranları sayabiliriz. Böyle bir yapının tüm dünya nezdinde vazgeçilmez, kaçınılmaz bir son olarak sunulmasını, yıpratıcı ve yıpratılan unsurlarının kimi zaman göz ardı edilmesini olumsuz bir durum olarak değerlendirebiliriz. Bu bakımdan kapitalist sistem hakkında eleştirel bir perspektif oluşturan Polanyi ve Schumpeter'in tekrar gözler önüne serilmesi, günümüz dünyasının şartlarına bağlı

olarak tekrar yorumlanmaları anlamlıdır. Özellikle Polanyi'nin kendi kurallarına göre işleyen piyasa mekanizması analizine benzer şartların günümüzde tekrar ortaya çıkışı, kaçınılmaz olarak tekrar yorumlanması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.

Polanyi ve Schumpeter'in kapitalizmin geleceğine ilişkin kötümser yorumlarını algılayabilmek için kitapların ortaya çıkış dönemlerine göz atmak gerekmektedir. Schumpeter'in *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi*, Polanyi'nin *Büyük Dönüşüm* kitapları, II. Dünya Savaşı'nın ortalarında yayınlanmıştır. Sonuç olarak her iki sosyal bilimci de 1930 ve 1940'lı yılların kötü atmosferinden etkilenmişlerdir. Bu dönemlerde ortaya çıkan dünya ekonomik buhranı, dünya geneline yayılan savaşlar, faşizmin yükselişi, kapitalizmin ve batı demokrasilerinin tehlikede oluşu gibi olaylar, Polanyi ve Schumpeter'in düşüncelerini etkilemiş olması kaçınılmazdır. Kapitalist sistemin varlığından hoşnut olan Schumpeter bile bu gelişmelerle ve kitabında öngördüğü unsurlarla kapitalizmin başarılarından dolayı çökeceğini, hatta yerine sosyalist hayat şartlarını sağlayacak bir ortamı hazırlayacağını belirtmiştir. Bununla beraber Schumpeter, bu sonuca varmak için sosyalist olmanın şart olmadığını, tahminin ya da öngörülerin değer yargılarına doğrudan bağlanamayacağını belirtmektedir. Sosyalizmden hoşnut olmamanın, onu şiddetle eleştirmenin fakat aynı zamanda da bu sistemin dünyaya hakim olacağını tahmin etmenin mümkün olduğunu belirtmektedir.

Polanyi'nin kitabın ilk yayınlanışından ölümüne kadar geçen uzun sayılabilecek bir süreç içerisinde, kitabında yer alan iktisadi unsurlar ve dönüşüm meselesi üzerine yeni yorumlarda bulunmadığı gözlemlenmektedir. Bu durumu, ölümüne kadar geçen süreç içerisinde akademik bir tartışma ortamının yaratılamaması nedenine bağlayabiliriz. Kitabın yayınlanışının akabinde genelde antropologlar tarafından ilgi ile karşılanmış ve bu kapsamda bir tartışma zemini oluşturulmuştur. Hatırlanacağı üzere kimi sosyal bilimciler ve kimi iktisatçılar tarafından kitabın asıl tartışma zemini 1980'ler ve sonrasında yaratılmıştır. Nedeni de kendi kurallarına göre işleyen piyasa mekanizmasının ve sonuçlarının günümüzle paralellik taşımasıdır. Polanyi'nin belirtmiş olduğu koşullara benzer şartların yeniden gündeme gelişi kitabın da sosyal bilim çevresindeki popülerliğini arttırmıştır.

Polanyi ve Schumpeter'in iktisadın piyasadan ibaret olmadığını göstermeye çalışan düşünceleri önemlidir. İktisat ya da bir toplumun iktisadi yapısı incelenirken, yazarlar bize bu yapıyı etkileyebilecek toplumsal, kültürel, kurumsal faktörler gibi

başka faktörlere de bakmamız gerektiğini hatırlatmaktadır. Bu bağlamda, ortak yaşama ya da iktisadın toplumun içerisine yerleşmiş olması gibi çeşitli kavramlar geliştirmişler ve analizlerinde kullanmışlardır. Bu anlamda önemli bir katkılarının olduğunu söyleyebiliriz.

Bu unsurların yanında analizlerini günümüze kadar getirdiğimizde sorgulanması gereken bazı unsurların üzerinde durmamız gerekmektedir. Örneğin Polanyi'nin çift yönlü hareket içerisinde sosyal korumacılığın gerçekleşebilmesinde devlete aktif bir rol yüklemesi gibi. Polanyi, kendi kurallarına göre işleyen piyasa mekanizmasının devlet eliyle ve müdahalelerle oluşabileceğini belirtirken, buna karşı oluşacak tepkinin doğal olduğunu vurgulamaktadır. Fakat bu doğal olarak oluşacak tepki içerisinde de devlete aktif bir rol yüklemektedir. İkinci Dünya Savaşı'nın akabinde gelişen koşullarla bu öngörüsünde haklı olduğu söylenebilir. Ortaya çıkan refah devleti ve kalkınmacı politikalar sosyal korumacılık anlamında önemli bir hareket oluşturmuştur. Fakat yine de meta efsanesinin yaratılmasını engelleyememiştir. Günümüz için değerlendirdiğimizde durumun çok daha sorunlu olduğu görülmektedir. Polanyi'nin bakış açısından hareketle devletten aktif sosyal politika üretmesi beklenmekte fakat kapitalist devletler bu yönde çok istekli görünmemektedirler. Böyle bir durum sonucunda toplumlar, piyasanın etkilerinden karşılıklı ilişkilere ile korunmaya çalışmakta ve enformel bir yapı oluşturarak yeni sorunları beraberinde getirmektedir.

Polanyi ve Schumpeter'in çalışmalarına sadece öngörülerinin nihai olarak gerçekleşip gerçekleşmediği çerçevesinden bakmak, çalışmaların bütünü göz ardı etmemize neden olacaktır. Çalışmalarının içerisinde öngördükleri dönüşüm meselesinin yanında bazı sorunları problematize etmemize yardımcı birçok kavram geliştirdiklerini görmekteyiz. Örneğin Polanyi, emek, doğa ve paranın piyasada alınıp satılmak için üretilmemiş olduklarına vurgu yaparak meta efsanesi kavramını geliştirmektedir. Ekonomiyi kurulmuş bir süreç olarak değerlendirmekte ve iktisadın toplumun içerisine yerleşmesi fikrini öne çıkarmaktadır. Ekonomiyi yönlendiren bütenleştirme biçimleri ve kurumsal kalıpları tanımlamaktadır. Kapitalizmin, topluma hakim oluşunu kendi kurallarına göre işleyen piyasa mekanizması ile kavramsallaştırmakta ve bu bağlamda çift yönlü hareket kavramını tanıtmaktadır. Schumpeter de benzer şekilde bizlere bazı kavramsal açılımlar sunmaktadır. Örneğin, iktisadın bütünleyici parçaların tanımlamakta ve bir toplumsal iktisat yaklaşımı

sunmaktadır. Kapitalizmin niteliğini ortaya koyabilme açısından yaratıcı yıkım kavramını geliştirmekte ve girişimciye önemli bir yüklemektedir. Kapitalizmden sosyalizme dönüşümün sağlanması noktasında sosyalizm ve demokrasi arasında teorik bir ilişki ortaya koymaktadır. Bu anlamda Polanyi ve Schumpeter'i değerlendirdiğimizde birer sosyal bilimci olarak önemli bir misyonu yerine getirdiklerini söyleyebiliriz. Var olan koşulları problematize etmemizi sağlayacak kavramlar geliştirmişler ve bu kavramlar üzerinden önemli bir tartışma zemininin oluşmasını sağlamışlardır.

Sonuç itibarıyla yirminci yüzyılın en önemli sosyal bilimcileri arasında gösterilen Polanyi ve Schumpeter'in görüşlerinin çok yönlü olduğu ve günümüzdeki bazı problemleri çözümlememizde yardımcı bir öğe oluşturdukları aşıkardır. Biz de bu görüş çerçevesinden hareketle, çalışmamızda Polanyi ve Schumpeter'in görüşlerinin bir bölümünü yansıtmaya çalışmış bulunuyoruz. Bununla birlikte, farklı sosyal disiplinlerin, Polanyi ve Schumpeter'in görüşlerinden yararlanabileceklerini belirtmenin, anlamlı olduğu kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- Aslan, Özgür, İsmail Küçükaksoy. “Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama”. **İstanbul Üniversitesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi**. s. 4 (2006): 12–28.
- Bell, Duran. “Polanyi and Definition of Capitalism”. **Theory in Economic Anthropology**. ed. Jean Ensminger. New York: AltaMira Press, 2002.
- Berger, Peter L. “Demokratik Kapitalizmin Şüpheli Zaferi”. ed. Larry Diamond ve Marc F. Plattner **Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi: Yeni Değerlendirmeler**. çev. Ergun Özbudun ve Levent Köker, Türk Demokrasi Vakfı, Ankara, 1994.
- Block, Fred. “Karl Polanyi and the Writing of The Great Transformation”. **Theory and Society**. Vol. 32. No. 3 (2003): 275–306.
- Brouwer, Maria T. “Weber, Schumpeter and Knight on Entrepreneurship and Economic Development”. **Journal of Evolutionary Economics**. 12, (2002).
- Buğra, Ayşe. “Karl Polanyi and the Boundaries of Economics”. **METU Studies in Development**. 13 (3–4), (1986): 217–238.
- _____. **İktisatçılar ve İnsanlar, Bir Yöntem Çalışması**. İstanbul: İletişim Yayınları, (1999).
- _____. “Önsöz”, **Büyük Dönüşüm Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri**. 4. bs., İstanbul: İletişim Yayınları, (2005).
- Çalışkan, Koray. “Neo-liberal Piyasa Nasıl İşler?: Pamuk, İktidar ve Fiyat”. **Toplum ve Bilim**. s. 108, (2007).
- Dalton, George (ed.). “**Primitive, Archaic, and Modern Economies: Essays of Karl Polanyi**”. New York: Anchor Books, (1971).
- Diamond, Larry, Marc F. Plattner (ed). “**Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi: Yeni Değerlendirmeler**”. çev. Ergun Özbudun ve Levent Köker, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı, (1994).
- Ebner, Alexander. “The Institutional Analysis of Entrepreneurship: Historist Aspects of Schumpeter’s Development Theory”. **Joseph Alois Schumpeter: Entrepreneurship, Style and Vision**. ed. Jürgen Backhaus, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, (2003).

- Eliot, John E. "Marx and Schumpeter on Capitalism's Creative Destruction: A Comparative Restatement". **The Quarterly Journal of Economics**. (1980): 45–68.
- Ensminger, Jean (ed). "**Theory in Economic Anthropology**". New York: AltaMira Press, (2002).
- Garrison, Roger W. "Biography of Eugen von Böhm-Bawerk". **Ludwig von Mises Institute**. <http://www.mises.org/content/bawerk.asp>, [09.07.2007].
- Güenalp, Burak, Hüseyin Özel. "Rekabet Politikalarının Esasları". **Siyasa.**, sayı:1, No. 1, Bahar (2005): 63–83.
- Güngör, Fatih, Metin Özüğurlu. "İngiliz Yoksul Yasaları: Paternalizm, Piyasa ya da Sosyal Devlet". **Ankara Üniversitesi Tartışma Metinleri**. http://www.politics.ankara.edu.tr/tartisma_metinleri.php [10.01.2007].
- Harvey, Mark, Stan Metcalfe. "The Ordering of Change: Polanyi, Schumpeter and the Nature Of The Market Mechanism". **CRIC University of Manchester Discussion Paper 70**. (2005).
- Heilbroner, Robert. "Was Schumpeter Right?". **Social Research**. Vol. 48, No.3, (1981): 27–33.
- _____. "Was Schumpeter Right After All?". **Journal of Economic Perspectives**. Vol. 7, No. 3 (1993): 87–96.
- Karl Polanyi Institute of Political Economy. Concordia University.** Montreal, Quebec. <http://artsandscience.concordia.ca/polanyi/> [18.06.2007]
- International Joseph A. Schumpeter Society.** <http://www.iss-evec.de/> [18.06.2007]
- Kazgan, Gülten. **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000.
- Kızılkaya, Ertuğrul. "Joseph A. Schumpeter'in Girişimcilik Fikrine Dair Bir Not". **Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. s. 10 (2005): 26–45.
- Lewitt, Kari Polanyi. "Tracing Polanyi's Institutional Political Economy To Its Central European Source". **Karl Polanyi in Vienna The Contemporar Significance of the Great Transformation**. ed. Kenneth McRobbie, Kari Polanyi Lewitt, Montreal: Black Rose Books, 2006.
- May, Christopher (ed). **Key Thinkers for the Information Society**. London; New York: Routledge, 2003.

- McRobbie, Kenneth, Kari Polanyi Levitt (ed). **Karl Polanyi in Vienna: The Contemporary Significance of the Great Transformation**. 2. bs., Montréal: Black Rose Books, 2006.
- Özçelik, Emre. Institutional Political Economy of Economic Development and Global Governance. Doktora Tezi. ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2006.
- Özel, Hüseyin. Reclaiming Humanity: The Social Theory of Karl Polanyi. Doktora Tezi. The University of Utah, 1997.
- _____. “Ölümün Politik İktisadı: Polanyi ve Marx'ın İnsan Anlayışlarına Dayanan Bir Deneme”. **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. vol. 18, s. 2 (2000).
- _____. “Liberalizmin “Ütopycı” Toplum Tasarımı”. **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. c. 26 c. 1 (2002): 101–123.
- Özveren, Eyüp. “Kurumsal İktisat: Aralanan Karakutu”. **Kurumsal İktisat**. ed. Eyüp Özveren, Ankara: İmge Kitabevi, 2007.
- Polanyi, Ilona Duczynska. “I First Met Karl Polanyi in 1920...”. **Karl Polanyi in Vienna, The Contemporar Significance of the Great Transformation**. ed. Kenneth McRobbie, Kari Polanyi Levitt, Montreal: Black Rose Boks, 2006.
- Polanyi, Karl, Arensberg, C., Pearson, H., (ed). **Trade and Market in the Early Empires: Economies in History and Theory**. New York: Free Press, 1957
- Polanyi, Karl. **Büyük Dönüşüm Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri**. 4. bs., çev. Ayşe Buğra, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.
- _____. “The Economy as Instituted Process”. **Trade and Market in the Early Empires: Economies in History and Theory**. ed. Karl Polanyi, C. M. Arensberg, H.W. Pearson, New York: Free Press, 1957.
- Polanyi Karl, Conrad M. Arensberg, Harry W. Pearson, “The Place of Economies in Societies”. **Primitive, Arcahaic and Modern Economies Essay of Karl Polanyi**. ed. George Dalton, Boston: Beacon Pres, 1971.
- Randles, Sally. “Issues for a Neo-Polanyian Research Agenda in Economic Sociology”. **International Review of Sociology**. Vol. 13, No. 2, (2003): 409-434.
- Robbins, Lionel. **An Essay On The Nature Significance of Economic Science**. (London: Macmillan Co., Limited St. Martin’s Street, 1945).
- Rogerson, Kenneth S. “Karl Polanyi”. **Key Thinkers for the Information Society**. ed. Christopher May, London; New York: Routledge, 2003.

Schumpeter, Joseph A. **The Theory of Economic Development**. çev. Redverds Opie, Third Printing, Cambridge: Harvard University Press, 1949.

_____. **Capitalism, Socialism, And Democracy**. new in paperback, London and New York: 1994a.

_____. **History of Economic Analysis**. New York: Oxford University Press, 1994b.

_____. “Theoretical Problems: Theoretical Problems of Economic Growth”. **The Journal of Economic History**. Vol. 7, Supplement, 1947.

Swedberg, Richard (ed). **Joseph A. Schumpeter, The Economics and Sociology of Capitalism**. New Jersey: Princeton University Press, 1991.

_____. “The Man and His Work”. **Joseph A. Schumpeter, The Economics and Sociology of Capitalism**. ed. Richard Swedberg, New Jersey, Princeton University Press, 1991.

_____. **Joseph A. Schumpeter, His Life and Work**. Cambridge: Polity Press, 1993.

_____. “Rebuilding Schumpeter’s Theory of Entrepreneurship”. Conference on Marshall, Schumpeter and Social Science, Hitotsubashi University. March 17–18, 2007, <http://www.lib.hit-u.ac.jp/service/tenji/amjas/Swedberg.pdf> [02.05.2007].

Tok, Evren. “Karl Polanyi ve Türkiye”. **Radikal İki**. 25 Haziran 2006.

Trigilia, Carlo. **Economic Sociology: State, Market, and Society in Modern Capitalism**. çev: Nicola Owtram, Oxford: Malden, Mass.: Blackwell, 2002.

ÖZGEÇMİŞ

Aydın KABAK

Kişisel Bilgiler

Doğum Tarihi: 06.08.1982

Doğum Yeri: İstanbul

Eğitim Bilgileri

Lise: 1996 – 1999 Beşiktaş Lisesi Fen-Matematik Bölümü

Lisans: 1999 – 2004 Muğla Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü (Genel Ortalama: 3,58 / 4,00)

Lisans: 2002 – 2004 Muğla Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Çift Ana Dal Programı (Genel Ortalama: 3,60 / 4,00)

Lisans Bitirme Tezi; Bölüşüme İlişkin Yaklaşımlar İle Türkiye’de ve Dünyada Bölüşümün Seyri

Yüksek Lisans: 2004 - Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı, İktisat Programı (Genel Ortalama: 3,38 / 4,00)

İş Denevimi

2006 - Devam ediyor, Türkiye İş Bankası A.Ş. Genel Müdürlük Şube Dışı Bankacılık Müdürlüğü